

Ministerul Educației și Cercetării

**Program postuniversitar de conversie profesională
pentru cadrele didactice din mediul rural**

*Specializarea ISTORIE
Forma de învățământ ID - semestrul I*

**ȘTIINȚE AUXILIARE
GEOGRAFIE ȘI DEMOGRAFIE ISTORICĂ
NUMISMATICĂ ȘI ARHEOLOGIE**

Florentina NIȚU

Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural

ISTORIE

Științe auxiliare
Geografie și demografie istorică
Numismatică și arheologie

Florentina NIȚU

2005

© 2005 Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural

**Nici o parte a acestei lucrări
nu poate fi reprodusă fără
acordul scris al Ministerului Educației și Cercetării**

ISBN 973-0-04076-1

CUPRINS

Cuprins	Pagina
1. Unitatea de învățare 1 – Introducere	1
1.1. Particularitățile Științelor Auxiliare	1
1.2. Unitățile de învățare	2
1.3. Sarcinile de lucru	3
1.4. Criteriile de evaluare	4
1.5. Bibliografia	4
2. Unitatea de învățare 2 – Științele auxiliare ale istoriei: definiții și clasificări.	5
2.1. Obiectivele unității	5
2.2. Științele auxiliare ale istoriei: definiții și clasificări	6
2.3. Cercetarea istorică. Metoda alcătuirii unei lucrări științifice	8
2.4. Bibliologie. Codicologie. Miniaturistică	23
2.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	30
2.6. Bibliografie	31
2.7. Lucrare de verificare	31
3. Unitatea de învățare 3 – Științele auxiliare majore și științele de graniță.	32
3.1. Obiectivele unității	32
3.2. Științele auxiliare majore și științele de graniță	32
3.3. Arheologia	34
3.4. Geografia istorică.	41
3.5. Demografia istorică. Statistica istorică	47
3.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	53
3.7. Bibliografia	54
3.8. Lucrarea de verificare.	54
4. Unitatea de învățare 4 – Științele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (I)	55
4.1. Obiectivele unității	55
4.2. Arhivistica	55
4.3. Paleografia	62
4.4. Filigranologia. Criptografia	69
4.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	72
4.6. Bibliografia	73
4.7. Lucrare de verificare	73
5. Unitatea de învățare 5 - Științele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (II)	74
5.1. Obiectivele unității	74
5.2. Diplomatica	74
5.3. Arheografia	84

5.4. Cronologia	86
5.5. Sigilografia	91
5.6. Genealogia	96
5.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	102
5.8. Bibliografia	102
5.9. Lucrare de verificare	103
6. Unitatea de învățare 6 - Științele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul muzeului	104
6.1. Obiectivele unității	104
6.2. Muzeologia	104
6.3. Epigrafia	114
6.4. Heraldica	116
6.5. Numismatica	122
6.6. Metrologia	128
6.7. Vexilologia	131
6.8. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	133
6.9. Bibliografia	133
6.10. Lucrare de verificare	134

Unitatea de învățare Nr. 1

INTRODUCERE

Modulul **Științele auxiliare ale Istoriei** face parte din Programul 1, pachetul 1 dedicat formării profesorilor de istorie din învățământul rural. El este astfel structurat încât să acopere atât majoritatea elementelor care se regăsesc în predarea istoriei la gimnaziu, cât și cele mai noi abordări din domeniu – ca tematică și ca metodologie. Cursul este structurat în teme care asigură achiziția de cunoștințe care să ajute cursantul să-și formeze o imagine de ansamblu asupra instrumentarului specific științelor auxiliare ale istoriei.

Concepția curriculară

Concepția curriculară care se află la baza modulului este legată de câteva principii. În primul rând, principiul relevanței științifice (selecția temelor care au cea mai mare relevanță pentru ansamblul științelor auxiliare). Apoi, principiul racordării la nevoile de formare a cursanților (relația cu programa în uz și cu cea previzionată).

Ținând cont de formula de susținere a modulului, autorul a optat pentru o tematică ce permite o activitate individuală optimă (bibliografie în limba română, surse disponibile pe web etc.), precum și asistența oferită în vederea integrării cursanților în activitate prin sistemul tutoriatului. În consecință, sistemul de evaluare este cel de examen scris, la care se adaugă evaluarea cu ajutorul eseului structurat. Evaluarea progresului se va face pe baza sarcinilor de lucru acordate la fiecare întâlnire (subsumate proiectului de eseu structurat).

1.1. Particularitățile Științelor Auxiliare

Istoria ca știință

În cadrul discuției despre științele auxiliare ale istoriei, avem de-a face cu doi termeni care se cer explicați. Primul este **istorie**, termen cu accepțiune foarte largă încă de la începuturile folosirii sale, adică din secolul VI î.Hr. Termenul istorie provine din limba greacă și însemna tot ceea ce constituia o relatare, o povestire, realizată fie în scris, fie pe cale orală. Dar totodată, ea însemna și cercetare, investigare a unui martor și prezentarea rezultatelor cercetării, sens cu care folosește acest termen și Herodot. Din limba greacă veche, termenul a fost preluat apoi în limba latină, sub forma *historia*, -ae. Sensurile acestui termen s-au multiplicat în timp, istoria devenind o știință care studiază dezvoltarea societății umane în complexitatea și devenirea ei.

Accepțiunile termenului

Actualmente, termenul istorie are trei accepțiuni principale: istoria ca evenimente, istoria ca activitate de cercetare a istoricului și istoria ca rezultat al acestei activități (adică, totalitatea afirmațiilor despre evenimentele istorice); dintre acestea, doar ultimele două conturează istoria ca știință. Știința istoriei se numește istoriografie și vizează reconstituirea ulterioară a scrierii istorice, prin metode științifice.

Caracterul holistic al istoriei

Prin urmare, istoria este o știință totalizatoare; nimic din ceea ce s-a întâmplat nu îi este străin sau indiferent, totul devine obiectul său de cercetare. Istoria nu se poate face însă fără documente, înțelegând prin acestea documente scrise, figurative sau transmise prin alte metode. Întrucât sursele (izvoarele) reprezintă materia primă a istoricului, trebuie să vedem cum putem să folosim informația pe care ele o oferă. Metoda de lucru cu izvoarele este dată de o serie de procedee tehnice oferite de acele științe numite în mod tradițional, **științe auxiliare ale istoriei**. Rolul lor este acela de a depista și analiza sursele istorice, întrucât cercetarea istorică nu poate progresa fără folosirea izvoarelor.

1.2. Unitățile de învățare

Criteriul de selecție al conținuturilor

Unitățile de învățare pe care le propune acest modul respectă obiectivele statuate prin programă, dar au, în subsidiar, un impact direct asupra celorlalte module, în sensul că contribuie la creșterea competenței de lucru și analiză a surselor primare. Modul în care se structurează demersul istoricului este în măsură să contribuie la eficiența cadrului didactic la clasă. Nu trebuie uitat faptul că, până la un punct, profesorul de istorie reproduce metodologia cercetării. Centrarea dezvoltărilor curriculare recente pe dimensiunea competențelor și a abilităților nu face decât să întărească nevoia profesorului de a avea o bună cunoaștere atât a faptului istoric, cât și a modului în care s-a ajuns la validarea acestuia ca și eveniment sau proces istoric.

Unitățile de învățare

Unitățile de învățare sunt următoarele:

Unitatea de învățare 1 – Introducere

Unitatea de învățare 2 – Științele auxiliare ale istoriei: definiții și clasificări.

Unitatea de învățare 3 – Științele auxiliare majore și științele de graniță.

Unitatea de învățare 4 – Științele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (I)

Unitatea de învățare 5 - Științele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (II)

Unitatea de învățare 6 - Științele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul muzeului

1.3. Sarcinile de lucru

Tipuri de sarcini de lucru

Sarcinile de lucru sunt astfel construite încât să corespundă obiectivelor formulate prin programa de studiu. Pe parcursul modulului, veți avea de realizat o serie de activități care au ca scop dezvoltarea competențelor care sunt necesare celor care vor fi profesori de istorie.

În primul rând, există sarcini de lucru care vă solicită să răspundeți la întrebări punctuale; ele sunt întrebări la care se va răspunde pe parcursul unității de învățare.

Apoi, întrebări care vă solicită să identificați, să selectați, să comparați și să ierarhizați informații.

Pentru toate aceste teste de autoevaluare răspunsurile vor fi date în spațiile alocate. În cazul în care aveți nevoie de mai mult spațiu, folosiți o foaie de hârtie tip A4 și anexați-o testului respectiv

În sfârșit, există sarcini de lucru (de regulă la nivelul lucrărilor de verificare) care obligă pe cursanți să folosească toate cunoștințele acumulate de-a lungul unității de învățare – acestea sunt eseuri (structurate și libere). Cursanții sunt încurajați să utilizeze literatura suplimentară care, din motive de acordare cu celelalte module, a fost limitată la maxim.

Metodele de lucru

Metodele luate în considerare sunt următoarele:

- dezbateră pe baza materialului distribuit în avans;
- includerea unor sarcini de lucru care să presupună cooperarea dintre cursanți;
- ierarhizarea sarcinilor de lucru (cu precădere a celor bazate pe analiza surselor primare);
- realizarea de produse educaționale (postere, culegeri de surse etc.) cu aplicabilitate în clasă.

Alte materiale ce vor fi folosite sunt culegeri de surse primare și surse vizuale

Modulul conține 5 lucrări de verificare – pg. 31, 53, 72, 100, 129.

Lucrările de verificare

Instrucțiuni privind lucrarea de verificare

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

În cazul în care apar probleme la nivelul lucrărilor de verificare

În cazul în care apar dificultăți la nivelul elaborării lucrărilor de verificare, sugerăm cursanților să reia lectura unității de învățare, de data aceasta realizând un rezumat de idei al acesteia. Apoi, să reia lectura bibliografiei indicate și să încerce rezolvarea din nou a lucrării (în cazul în care este vorba de un eseu structurat, să atingă punctele precizate întâi sub forma unor mici eseuri independente, iar la urmă să redacteze din nou eseul sub forma unei narațiuni la persoana întâia).

1.4. Criteriile de evaluare

Instrumentele de evaluare sunt: sarcini de lucru acordate la sfârșitul cursurilor și dezbaterile rezultatelor, eseul structurat, examinare finală scrisă (40%, la care se adaugă 40% din punctaj acordat pe baza rezolvării sarcinilor de lucru - evaluare continuă - și 20% pentru eseul structurat).

Criteriile de evaluare : examinarea critică a surselor istorice și argumentarea unei opțiuni de interpretare, rezolvarea unor probleme legate de analiza istorică prin aplicarea metodelor, tehnicilor și a instrumentelor specifice științelor auxiliare

1.5. Bibliografia

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, București, 1985.

Documente privind istoria României. Introducere, vol.I-II, București, 1956.

Nicolae Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992.

Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

Unitatea de învățare Nr. 2

ȘTIINȚELE AUXILIARE ALE ISTORIEI: DEFINIȚII ȘI CLASIFICĂRI.

Cuprins	Pagina
2.1. Obiectivele unității	5
2.2. Științele auxiliare ale istoriei: definiții și clasificări	6
2.3. Cercetarea istorică. Metoda alcătuirii unei lucrări științifice	8
2.4. Bibliologie. Codicologie. Miniaturistică	23
2.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	30
2.6. Bibliografie	31
2.7. Lucrare de verificare	31

2.1. Obiectivele unității

- Identificarea rolului științelor auxiliare în raport cu cercetarea istoriografică.
- Familiarizarea cursanților cu aparatul critic și bibliografia necesare realizării unei lucrări academice
- Descoperirea etapelor de cercetare și documentare specifice unei lucrări științifice
- Identificarea părților componente ale unei cărți, ale semnificațiilor ornamentelor-miniaturi.

2.2. Științele auxiliare ale istoriei: definiții și clasificări

Istoricul științelor auxiliare

Termenul de științe auxiliare a fost introdus de Teodor Sickel, istoric vienez și paleograf din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Înainte de Sickel, polonezul J. Lelewel (1822) se referise la acestea, numindu-le științe care permit cunoașterea izvoarelor istorice. Alții le vor numi ulterior, **științe speciale ale istoriei**, **științe istorice de bază** (istoricul austriac Leo Santifaller), **discipline istorice speciale**, **științe fundamentale ale istoriei**.

În România, Damian P. Bogdan denumea aceste științe, **științe speciale**, și își expunea acest punct de vedere la Congresul Internațional de Științe Istorice de la Roma, 1957.

Indiferent de titulatură, este vorba despre un ansamblu de științe care pun în valoare informația documentară conținută de diferitele înscrisuri, pentru a fi apoi folosită la scrierea istoriei.

Științele auxiliare îi sunt indispensabile istoricului pentru descifrarea, înțelegerea, stabilirea timpului și a locului evenimentelor ca și pentru evaluarea critică a izvoarelor istorice. Numărul lor nu este fixat pentru totdeauna, iar, prin extensie, orice știință, de ale cărei rezultate sau metode se folosește istoricul în activitatea sa de cercetare, poate să fie considerată ca auxiliară istoriei, ajutând-o în cercetarea sa. Pe de altă parte, întreaga știință se constituie într-o structură ale cărei discipline științifice se ajută reciproc, și în care, o știință raportată la alta îi este, într-un anume fel, auxiliară. Plecând de la această observație, putem considera auxiliare istoriei și economia, matematica, după cum istoria însăși poate deveni auxiliară altor științe.

În funcție de obiectul activității lor și de modul în care ajută istoricului, științele auxiliare au cunoscut, de-a lungul timpului, mai multe clasificări.

Activitatea lui A. Sacerdoțeanu

Aurelian Sacerdoțeanu, cel dintâi autor al unui manual de arhivistică la noi în țară, cu preocupări și în domeniul diplomatiei sau cronologiei împărțea aceste științe în:

- **științe auxiliare majore** (geografia, arheologia, geologia, filologia, antropologia, sociologia, dreptul, filosofia);

- **științe auxiliare minore** (arhivistica, paleografia, diplomatica, grafologia, cronologia, sigilografia, heraldica, numismatica, medalistica, miniaturistica, genealogia, epigrafia, bibliologia).

Denumirea de științe majore și minore nu făcea referire la importanța lor, ci la

faptul că științele auxiliare majore oferă istoricului concluzii bine conturate, pe când cele minore servesc istoricului ca mijloace pentru a ajunge la aceste concluzii.

Prin urmare, considera A.Sacerdoțeanu, avem nevoie de informații despre locul în care s-au petrecut diferite evenimente istorice (pe care ni le oferă geografia), despre limba vorbită (filologia, cu ramurile sale, lingvistica, semantica, etimologia, toponimia, onomastica), despre răspândirea și activitatea omului (antropologia, etnologia) sau despre gândurile și legile după care acesta s-a guvernat (filosofia, dreptul). Fiecare dintre aceste științe, numite majore de istoricul român, se folosește de instrumente proprii de investigare și analiză care să permită elaborarea unor concluzii.

**Clasificări
alternative**

O altă clasificare propusă, a fost aceea în **științe ajutătoare** (care se suprapun, ca accepțiune, științelor majore propuse de A.Sacerdoțeanu) și **științe auxiliare propriu-zise** (cele minore). Aceste științe minore sau propriu-zise se leagă de primele etape ale muncii istoricului, servind la descoperirea informațiilor din documente dintre cele mai diverse și la verificarea informațiilor existente deja, în timp ce științele majore ajută istoria prin furnizarea de date gata elaborate și de metode și tehnici proprii de lucru; acestea se leagă, mai ales, de etapele finale ale activității istoricului, care sunt explicația cauzală și valorificarea. Ca urmare a dezvoltării lor, unele dintre științele auxiliare minore au devenit independente, creându-și instrumente specifice de lucru cu izvoarele; acestea sunt arhivistica, paleografia, numismatica, diplomatica, cronologia, sigilografia, heraldica, genealogia ș.a.

Școala franceză a propus o altă modalitate de împărțire a acestor științe utile istoricului în munca cu izvoarele:

- ▶ științe care se ocupă cu **studierea mărturiilor figurative** (arheologie, etnologie, numismatică, sigilografie, filatelia);
- ▶ științe care se ocupă cu **studierea mărturiilor scrise** (epigrafie, papirologie, paleografie, criptografie, diplomatică, onomastică, genealogie, heraldică);

▶ științe care se ocupă cu **conservarea și prezentarea mărturiilor** (muzeistica, biblioteconomia, codicologia, arhivistica).

Numărul științelor auxiliare minore și majore este în continuă creștere, însă continuă și disputele privind încadrarea fiecăreia într-una sau alta dintre categorii. De asemenea, unele științe cu un grad mai mare de independență pot fi incluse în rândul celor majore; un exemplu în acest sens este arheologia, considerată multă vreme știință minoră dar pe care Aurelian Sacerdoțeanu o introducea în rândul științelor majore încă din prima parte a secolului trecut.

**Gruparea științelor
auxiliare în
funcție de
prelucrarea
informațiilor**

O altă propunere vine din partea lui Nicolae Edroiu, care propune clasificarea științelor auxiliare din punctul de vedere al prelucrării informațiilor oferite de izvoare. Astfel, avem de-a face cu:

- ▶ științe care prelucrează primar informația oferită de izvoare (bibliologia, epigrafia, paleografia, codicologia, diplomatica, sigilografia, numismatica);
- ▶ științe care se ocupă de modul de depozitare și conservare, precum și de analiza și editarea unor izvoare (arhivistică, arheografie);
- ▶ științe care au un specific aparte (genealogia, cronologia, metrologia).

Arhiviștii români preferă să clasifice, de pildă, științele auxiliare minore, după locul unde se păstrează mărturiile pe care le studiază acestea. Prin urmare, există:

- ▶ științe auxiliare grupate în jurul **arhivelor** (arhivistica, paleografia, diplomatica, cronologia, sigilografia, filatelia, heraldica, genealogia, filigranologia, grafologia, miniaturistica);
- ▶ științe auxiliare grupate în jurul **bibliotecii** (bibliologia, codicologia);
- ▶ științe auxiliare grupate în jurul **muzeelor** (muzeologia,

arheologia, epigrafia, metrologia, numismatica, medalistica, vexilologia).

Există totodată, științe speciale sau auxiliare care sunt proprii istoriei și altele care sunt comune mai multor discipline umaniste. Cercetările interdisciplinare recente oferă rezultate interesante prin investigarea unor arii de interes foarte extinse, astfel încât s-au conturat ca *științe de graniță* sau *de frontieră*; printre acestea, se numără *geografia istorică*, *climatologia istorică*, *ecologia istorică*, *demografia istorică*, *istoria tehnicii*, și numărul lor este în continuă creștere.

Test de autoevaluare 2.1.

I. Răspundeți la următoarele întrebări și folosiți spațiul de mai jos pentru formularea răspunsurilor.

- a) Când a fost introdus termenul de științe auxiliare și de către cine?
- b) Ce categorii de izvoare cunoașteți?
- c) Ce fel de ediții de documente este indicat să folosiți?
- d) Care este scopul principal al trimiterilor științifice?

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 32

2.3. Cercetarea istorică. Metoda alcătuirii unei lucrări științifice

Etapele cercetării Etapele cercetării

Cercetarea istorică presupune parcurgerea unor etape obligatorii, care ordonează și, în final, pun în valoare munca istoricului. De aceea, este necesar ca acele informații care provin din cunoașterea acumulată deja să fie verificate și raportate la izvoarele existente pentru perioada respectivă. De asemenea, este necesară folosirea critică și a celorlalte informații existente în literatura de specialitate, pentru ca în final, lucrarea rezultată să aibă un conținut științific adecvat și să fie originală.

Definirea temei

Definirea temei de cercetat

Lucrul în vederea realizării unei cercetări istorice începe întotdeauna cu alegerea **domeniului de interes** și a **temei de studiat**. Alegerea temei se face în funcție de mai multe criterii. Pentru început, ea trebuie să reflecte o anumită necesitate de cunoaștere existentă în istoriografie, dar și dorința autorului de aprofundare a unei problematice. Există și lucrări comandate, care reprezintă un contract de cercetare, o lucrare de plan într-o instituție sau una destinată obținerii unui grad sau titlu științific (licență, masterat, doctorat), în cadrul cărora libertatea de alegere a temei este ceva mai mică dar nu inexistentă.

Primul pas în alegerea temei ține de dorința autorului de a afla mai multe despre o personalitate, un eveniment sau chiar o epocă istorică; în funcție de aceasta, se pot citi câteva lucrări generale care să reflecte ceea ce s-a scris în problema respectivă. Ideal ar fi să se pornească de la lucrările recent apărute, care cuprind bibliografia la zi a temei noastre și reflectă cel mai bine stadiul cunoașterii în această problemă. Dacă prin consultarea acestor lucrări a apărut o problemă sau o întrebare pe care autorul nu o soluționează, fie din lipsa informației, fie pentru că nu îl interesează, atunci se poate considera că am găsit deja zona asupra căreia putem să ne concentrăm.

Foarte important este ca în acel moment să verificăm dacă problema găsită de noi este cu adevărat semnificativă pentru cunoașterea istorică sau dacă ea nu a fost deja soluționată de un alt autor. Dacă există deja puncte de vedere exprimate în legătură cu problema noastră, trebuie să ne gândim dacă avem argumentele necesare pentru a le combate și a realiza o lucrare polemică în raport cu cercetările anterioare. În general, trebuie avut în vedere modul în care au fost interpretate izvoarele temei care ne interesează, dacă s-au folosit toate izvoarele existente ori dacă, între timp, au apărut izvoare noi care schimbă percepția asupra unor aspecte importante.

Dacă problema noastră corespunde unui stadiu nou al cunoașterii științifice, sau unei noi metodologii de cercetare, trebuie apelat la modelele existente în istoriografiile care au abordat tematica respectivă sau la bagajul de cunoștințe oferit de alte științe.

Stabilirea mijloacelor

În momentul în care ne-am decis asupra temei de cercetat este necesar să verificăm dacă dispunem de **mijloacele** necesare atingerii scopului propus. Este vorba mai ales de nivelul cunoștințelor prealabile pe care le avem și de timpul pe care suntem dispuși să-l alocăm studierii problemei respective. Aceasta înseamnă că alegerea unei teme pentru care documentația este abundentă și se găsește în arhive va necesita un timp îndelungat de studiu. În acest caz, se impune fie limitarea zonei de interes asupra unui segment cronologic mai îngust, fie la un spațiu mai restrâns. Un aspect la fel de important este cel al competenței lingvistice, adică nevoia de cunoaștere a unei paleografii și a unei limbi vechi, în cazul documentelor medievale care se găsesc în arhive. În unele cazuri este suficientă însă și o ediție critică bună a textului care ne interesează. Alteori, sunt necesare cunoștințe și noțiuni specifice unui domeniu distinct; de pildă, o lucrare de istorie economică, de politici financiare, presupune familiarizarea cu conceptele economice de bază, cel puțin, după cum o lucrare referitoare la problematici religioase impune cunoștințe teologice.

Un aspect la fel de important al accesului la informația primară este cel al locului în care se găsește aceasta; se știe că anumite probleme ale istoriei contemporane românești și de conexiune a acestora cu evenimentele din regiunile înconjurătoare nu se găsesc întotdeauna în arhivele românești, nici măcar sub formă de microfilm. În unele cazuri fericite, informația privitoare la probleme de istorie universală poate fi regăsită pe Internet, după cum pentru alte cazuri, o sursă de informație o pot constitui memoriile unor martori la evenimente sau documente din arhivele personale ale acestora.

După soluționarea tuturor acestor posibile probleme, este nevoie să ne stabilim un *titlu*, care să reflecte în mod concis tema noastră de studiu și care să nu conducă la confuzii. Desigur, titlul poate fi ajustat pe parcurs, în funcție de materialul pe care l-am strâns, însă din acest moment, se poate trece la etapa următoare a cercetării.

Documentarea

Documentarea.

Prima fază a documentării este **alcătuirea bibliografiei**, adică a unei liste de lucrări (cărți, studii din reviste și volume colective, articole de presă, cataloage de expoziție sau arheologice etc.) referitoare la tema noastră; tot în cadrul bibliografiei trebuie să fie incluse și izvoarele ce urmează să fie folosite (fonduri arhivistice, manuscrise, colecții numismatice etc.).

Ideal ar fi ca această bibliografie să fie cât mai completă în momentul începerii cercetării; pentru aceasta se poate apela la o bibliografie cumulativă dar și la una analitică care să ne scutească de efortul de a mai citi lucrări discutabile din punct de vedere al conținutului și concluziilor

Bibliografii

Pentru istoria românească, bibliografia curentă cea mai valoroasă este cea realizată de Academia Română sub numele *Bibliografia istorică a României*.

Pentru temele care aparțin istoriei universale, cea mai bogată bibliografie curentă este *Historical Abstracts* (publicată în Statele Unite, apare în 2 serii a câte 4 volume anual; în Seria A sunt incluse materialele referitoare la epoca modernă (1450-1914), iar în seria B cele referitoare la istoria lumii după 1914). *Historical Abstracts* cuprinde cărți și articole apărute în toată lumea, iar în cazul materialelor publicate în limbi de circulație restrânsă se indică și traducerea titlului în engleză; *Historical Abstracts* este în același timp, și o bibliografie analitică, în care se indică pe scurt problema tratată de fiecare lucrare și felul izvoarelor istorice folosite.

Lucrul în bibliotecă

Altă cale de alcătuire a bibliografiei este cea a consultării cataloagelor bibliotecilor, respectiv a catalogului alfabetic și a celui tematic. Deși în multe dintre bibliotecile românești se păstrează încă sistemul fișelor manuscrise sau tipărite, în ultimul timp, procesul de informatizare a cuprins marile biblioteci, astfel încât, în cazul acestora, catalogul poate fi consultat fie la terminalele de calculator ale bibliotecii respective, fie prin Internet; acestea permit găsirea mai ușoară a lucrărilor care ne interesează. Dar pe Internet pot fi găsite și alte informații, documente privind mai ales istoria recentă, bibliografii, imagini de epocă, studii diverse. Din păcate, bazele de date electronice cuprind mai ales informații despre țările în care informatizarea s-a generalizat, și mai puține date despre celelalte spații; în plus, pentru folosirea acestor date este necesară o atitudine critică, dat fiind faptul că se pot pune pe web tot felul de texte, mai mult sau mai puțin fundamentate științific.

În condițiile în care o lucrare este cu atât mai valoroasă cu cât pune în circulație și surse inedite, se impune ca documentarea să se realizeze și în arhive. Aici vom găsi nu numai informații prețioase referitoare la istoria modernă și contemporană, ci și documente medievale încă nepublicate sau publicate doar sub formă de regește

**Izvoare primare
și secundare**

(rezumat dezvoltat) în cadrul cataloagelor editate de arhive.

În cadrul documentării se vor studia atât izvoare istorice primare cât și literatură secundară. De pildă, izvor primar se consideră a fi un document, de orice natură, o monedă sau o piesă arheologică, în timp ce o lucrare referitoare la una din aceste probleme aparține literaturii secundare de specialitate. Literatura secundară ne oferă o imagine de ansamblu asupra problematicii noastre, dar ea nu este suficientă fără apelul la sursa primară. Istoricul are totuși obligația de a cunoaște toate lucrările care au fost consacrate temei studiate de el, orice eliminare a unuia sau mai multe studii trebuind să fie argumentată. Principalele categorii de izvoare sunt:

► izvoare scrise diplomatice și narative (documente oficiale, acte și însemnări personale, scrisori, contracte, registre, lucrări de tot felul, fie ele manuscrise sau tipărite, inscripții, cronici, biografii, memorii, însemnări de călătorie, culegeri de folclor, etc.)

► izvoare nescrise (piese arheologice de tot felul, dar și siturile arheologice propriu-zise, monumente, urme fosile ale unor plante cultivate, piese etnografice, fotografii sau diverse reprezentări iconografice, înregistrări audio și video etc.).

**Izvoare directe și
indirecte**

De asemenea, din punctul de vedere al provenienței, izvoarele istorice pot fi directe (când sunt consemnate de noi) și indirecte (când informația ne-a fost transmisă prin tradiție orală sau scrisă).

Oricare din aceste tipuri de izvoare ne pot fi folositoare în măsura în care știm ce fel de întrebări să le punem. Dacă consultarea izvoarelor editate (publicate deja) este mult mai ușoară, cea a izvoarelor inedite necesită cunoștințe de paleografie, diplomatică, sigilografie, numismatică, criptologie, etc. În cazul izvoarelor editate este necesar să folosim ediții de bună calitate, așa-numitele ediții critice, deoarece utilizarea unor ediții defectuoase poate fi să ne ascundă informații care sunt prezente în izvoarele respective, fie să ne îndrume în direcții greșite; de aceea, atunci când vom avea îndoieli cu privire la calitatea anumitor ediții de izvoare, trebuie să avem pregătirea necesară pentru a le confrunța cu textul original. Pentru a ne orienta în cadrul fondurilor unei arhive este necesară studierea inventarelor sau a îndrumătoarelor care cuprind referiri la fondurile de documente existente. Izvoarele inedite se găsesc nu numai în arhive, ci și în muzee sau biblioteci.

În condițiile în care, pentru perioadele mai recente, documentele sunt foarte variate și numeroase, o soluție ar putea fi aceea a apelului la culegerea de informație orală de la persoanele implicate în desfășurarea anumitor evenimente sau procese istorice.

**Fișele
bibliografice**

Parcurgerea bibliografiei selectate se va face și ea pe baza anumitor reguli bibliografice. Dacă nu dispunem de un calculator portabil, în care să înmagazinăm toată informația necesară, atunci este bine să lucrăm pe **fișe bibliografice** autonome de hârtie sau de carton; trebuie evitat să se scrie pe caiete, întrucât informația va fi greu de găsit. Lucrul pe fișe are avantajul de a permite gruparea fișelor conform intereselor noastre și ne îngăduie ordonarea mai rapidă a bibliografiei.

O fișă bibliografică (sau fișa de descriere a cărții) trebuie să cuprindă datele referitoare la autor, titlu, locul și data publicării, numărul de pagini, toate aceste elemente fiind despărțite prin virgulă. Deși există

mai multe sisteme de redare a informației bibliografice este recomandat ca în cazul lucrărilor de licență, masterat sau doctorat să luăm în considerare faptul că Universitatea folosește de regulă sistemul impus de Academia Română. Și mai important este însă faptul că trebuie să utilizăm în mod consecvent același sistem pe parcursul întregii cercetări, pentru a nu genera confuzii.

Iată principalele modele de fișe bibliografice, în funcție de tipul lucrări, pe baza normelor Academiei Române:

► pentru **volume**: autorul (editorul), titlul complet al cărții (subliniat sau cu italice), numărul volumului (dacă lucrarea cuprinde mai multe volume), localitatea publicării, (facultativ: Editura), anul publicării, urmat de punct. Se mai pot include și alte informații, precum cele referitoare la prefață sau studiul introductiv atunci când autorii acestora sunt persoane de notorietate. De asemenea, fișa poate include și numărul de pagini al volumului (inclusiv cu redarea în cifre romane a paginilor cuprinzând prefața sau postfața; exemplu: XV + 200 + X p.). În cazul în care anul apariției nu se cunoaște dar poate fi dedus pe baza informațiilor oferite de caseta tehnică de la sfârșitul volumului, acesta se redă între paranteze ascuțite; exemplu: <1970>. Dacă anul apariției nu se cunoaște, se folosește sigla f.a. iar pentru cazul în care nici localitatea nu este prezentată explicit, se folosește f.l. De asemenea, trebuie precizat că dacă în cazul notelor de subsol, numele autorului se redă în ordinea prenume urmat de nume, în bibliografia de la sfârșitul lucrării (care este ordonată alfabetic, după numele autorului) numele se redă în ordinea nume, prenume, despărțite prin virgulă.

Exemplu: Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol.I, 1455-1774, București, Editura Academiei, 1976.

Orașul medieval. Culegere de texte, coord. R.Manolescu, București, 1976, 304 p.

► pentru **studiile publicate în reviste**: autorul, titlul studiului sau articolului (subliniat sau cu italice), formula "în", urmată de titlul periodicului (între ghilimele), tomul (anul de la apariție), anul calendaristic, numărul, paginile între care se află studiul respectiv.

Exemplu: Samuel Goldenberg, *Hallerii. Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în secolul XVI*, în "Studii. Revistă de istorie", 1958, nr.5, p.89-115.

► pentru **studiile publicate în diverse volume**: autorul, titlul studiului (subliniat sau cu italice), "în", editorul volumului (dacă există), titlul volumului (subliniat sau cu italice), numărul volumului (dacă lucrarea cuprinde mai multe volume), localitatea publicării (facultativ: editura), anul publicării, paginile între care se află studiul respectiv.

Exemplu: Iolanda Țighiliu, *Domeniul lui Constantin Brîncoveanu*, în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu (red.), *Constantin Brîncoveanu*, București, 1989, p.74-94.

► pentru **izvoarele inedite** păstrate de diverse instituții se consemnează: deținătorul (arhiva, muzeul, colecția etc.), fondul, dosarul.

Exemplu: Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale (se poate reda și prescurtat), fond Primăria Brașov, dosarul 46/1948.

► pentru **microfilme**: deținătorul, fondul (sau colecția, după caz), rola [r.], cadrul [c.]

Exemplu: Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, col. Microfilme Austria, r.198, c.316.

► pentru **bazele electronice de date** de pe Internet: Denumirea „gazdei”, adresa de bază a acesteia pe Internet (facultativ: alte elemente de identificare, data preluării informației).

Exemplu: <http://www.eh.net/hmit/ppowerusd/>, 31.08.2002.

► pentru **bazele electronice de date** preluate de pe alte forme de înmagazinare electronică: deținătorul (emitentul), *numele bazei de date*, elementul de identificare a înregistrării (numărul secțiunii, pagina etc.)

Exemplu: World Bank, *2001 World Development Indicators*, tab.1.1.

► pentru **izvoarele preluate de pe teletext**: numele postului emitent, data preluării informației, numărul paginii, partea structurală, numărul subpaginii.

Exemplu: TVR-TXT (din 01.08.1999), p.351 – Știri, 1/1.

► pentru **izvoarele păstrate în colecții particulare**: colecția, tipul izvoarelor, eventual numărul lor și datele lor limită.

Exemplu: Arhiva particulară Mihai Ionescu (scrisori primite de Ion Ionescu), 75 scrisori și 32 ilustrate poștale din perioada 1918-1931.

Pe lângă aceste informații bibliografice standard, fișele bibliografice mai pot cuprinde și o serie de informații suplimentare, care ne vor ajuta pe parcurs: informații referitoare la locul unde poate fi găsită lucrarea cu pricina (biblioteca și cota), informații sintetice cu privire la tipul lucrării respective, precizarea existenței unor planșe, ilustrații sau hărți și poate chiar unele aprecieri sau sigle proprii cu privire la subproblemele pentru care intenționăm să utilizăm lucrarea sau izvorul respectiv.

După ce am realizat fișe bibliografice pentru toate izvoarele primare și literatura secundară ce urmează a fi folosită în lucrarea noastră, putem trece la **ordonarea bibliografiei**. Pentru aceasta, vom ordona mai întâi izvoarele pe categorii, apoi literatura secundară. În cazul în care tema aleasă este vastă, bibliografia poate fi împărțită în mai multe categorii, cum ar fi izvoarele (edite și inedite), lucrările generale și lucrările speciale (pe care consultăm doar cu privire la anumite subaspecte ale problemei noastre).

Pasul următor este alcătuirea unui plan al lucrării proiectate, sub forma unui **sumar provizoriu**. El este o schemă care ne ordonează planul de cercetare și ne direcționează eforturile; cu această ocazie, vom decide căror aspecte le vom aloca mai mult spațiu în lucrarea noastră (capitole sau subcapitole) și care vor fi prezente doar sub forma unor note de subsol sau anexe.

Abia după aceasta, vom trece la documentarea propriu-zisă, având grijă să nu depășim bugetul de timp alocat fiecărei părți din lucrare. Iată ce sfaturi oferă Umberto Eco pentru structurarea acesteia: în principiu, ar trebui ca în structurarea documentării: după formarea unei idei de ansamblu despre problemă, realizată prin intermediul a 2-3 sinteze generale, să trecem la studiul izvoarelor de primă mână, pentru a vedea exact care sunt elementele noi pe care le putem aduce; apoi, după fișarea izvoarelor (sau măcar a izvorului principal), ar trebui să

**Ordonarea
bibliografiei**

Sumarul

Documentarea

trecem la consultarea literaturii secundare, urmând structura sumarului provizoriu (fie în varianta elaborată inițial, fie într-una modificată după lectura izvoarelor); în fine, dacă lectura literaturii secundare ne sugerează alte unghiuri de abordare a izvoarelor, și dacă mai avem timp, putem să ne întoarcem la izvor și să-l parcurgem din nou în lumina noilor întrebări.

Fișele de lucru

Documentarea propriu-zisă înseamnă fișarea tuturor lucrărilor și izvoarelor ce urmează a fi folosite; ea se realizează cu ajutorul așa-numitelor **fișe de lucru**. Ele pot fi de mai multe tipuri, în funcție de interesele noastre și de specificul informației conținute de lucrarea în cauză: fișe de lectură (rezumative), fișe de citate, fișe regest (conțin alături de rezumat și un mic fragment de text ilustrativ pentru noțiuni mai deosebite sau arhaisme), fișe tematice, fișe de autori etc. Există câteva reguli care permit ca aceste fișe să fie cu adevărat utile în munca noastră. Ele trebuie să fie realizate pe foi de hârtie de aceeași dimensiuni (evident, în cazul fișelor scrise de mână) și să conțină în colțul de sus elementele de identificare ale lucrării sau izvorului consultat, astfel încât să ne permită realizarea unei trimiteri complete în nota de subsol, în momentul redactării lucrării (titlul poate fi chiar abreviat, pentru a ocupa cât mai puțin spațiu pe fișă). În colțul opus al fișei este indicat să precizăm ideea principală sau tema/temele la care poate fi folosită informația din fișă. În funcție de tipurile de fișe enunțate mai sus, fișa noastră mai conține fie idei principale, rezumate sau observații critice după anumite idei ale autorului citit. Pentru a nu ne crea probleme ulterior, citatele trebuie marcate prin ghilimele iar observațiile critice printr-o siglă proprie (Obs. eu sau inițialele proprii). Foarte important este de asemenea, ca pentru fiecare idee rezumată sau citată să se indice pagina (sau fila din dosarul de arhivă) la care acestea se află, pentru a putea realiza trimiteri corecte în momentul redactării. În cazul în care apelăm la varianta mai comodă a fotocopierii sau scanării documentelor, este neapărat necesar ca pe spatele acestora să fie trecute elementele de identificare bibliografică, ca și în cazul fișelor manuscrise. Respectarea acestor reguli în procesul de cercetare și documentare își va dovedi eficacitatea în momentul redactării lucrării, conducând în final la o economie substanțială de timp.

Analiza și prezentarea rezultatelor

Analiza și prezentarea rezultatelor cercetării.

Jerzy Topolski atrage atenția asupra faptului că procesul de analiză a surselor este condiționat de o serie de **cunoștințe provenite din afara izvoarelor**. Aceste cunoștințe prealabile sunt de o mare diversitate, incluzând: rezultatele propriilor observații asupra lumii, rezultatele propriilor studii despre trecut, cunoștințele asimilate pe baza cercetărilor istorice realizate de alți cercetători, cunoștințele dobândite cu privire la cercetările din sfera altor științe. Ele au rolul principal în formularea întrebărilor referitoare la problema aleasă spre cercetare, în selecția și valorificarea izvoarelor cu ajutorul cărora stabilim faptele istorice ce ne interesează, în explicarea proceselor și fenomenelor istorice, precum și în integrarea noilor cunoștințe în ansamblul general al cunoașterii istorice. Prin urmare, ele se dovedesc esențiale pentru

extragerea de informații utile din izvoarele istorice și se pot realiza mai ales prin intermediul metodei criticii izvoarelor. De altfel, analiza critică nu este atât o etapă a cercetării istorice, cât un principiu ce trebuie să însoțească permanent munca de cercetare a istoricului.

Stabilirea faptelor istorice

Stabilirea faptelor istorice.

Unul dintre scopurile activității de cercetare istorică este stabilirea clară a faptelor istorice (care pot fi individuale – de tipul "Ștefan cel Mare a murit în anul 1504" – dar și fenomene sau procese istorice complexe, rezultate ale acțiunii unor grupuri mari de oameni pe durate mai lungi de timp). De regulă, stabilirea faptelor istorice se realizează prin valorificarea informațiilor dobândite din studiul critic al izvoarelor istorice, dar și prin studiul literaturii secundare și pe baza altor categorii de informații din afara izvoarelor. Uneori, izvoarele conțin în mod explicit informațiile pe care le considerăm esențiale pentru faptul istoric ce ne interesează. Alteori însă, informațiile din izvoare sunt mai neclare ori nu tratează direct faptul ce ne interesează și trebuie să „citim printre rânduri”. De aceea, ele trebuie completate cu ajutorul cunoștințelor pe care le avem deja.

Metode

Dintre metodele indirecte de stabilire a faptelor istorice, Jerzy Topolski enumeră metoda filologică (lexicală), metoda geografică (spațială), metoda genealogică, metoda regresivă, și metoda comparativă.

Metoda filologică sau **lexicală** constă în stabilirea unor fapte istorice pe baza datelor lingvistice. De exemplu, utilizarea pe o durată mai mare de timp a aceluiași toponim (sau a unor forme foarte asemănătoare ale acestuia) este un argument în favoarea unei continuități de locuire în regiunea respectivă. La fel, utilizarea unor termeni instituționali provenind dintr-o anumită limbă străină poate să ne indice și filiera pe care s-a realizat importul instituțional respectiv.

Metoda geografică (sau **cartografică**) presupune folosirea cunoștințelor geografice în stabilirea și explicarea faptelor istorice. Astfel, plasarea pe hartă a așezărilor atestate în documentele medievale ale Țării Românești a permis lui Ion Donat să ajungă la o concluzie care nu era conținută în mod direct de izvoarele respective, și anume aceea că cea mai mare parte a așezărilor și a populației era concentrată în regiunile subcarpatice, în timp ce părțile sudice ale Țării Românești, și îndeosebi Bărăganul, erau slab locuite.

Metoda genealogică permite stabilirea unor fapte istorice și evidențierea unor aspecte ale trecutului istoric pe baza cunoștințelor referitoare la legăturile de rudenie dintre diferitele personaje istorice. Deseori, informațiile genealogice pun în evidență modul în care membrii aceleiași familii se ajută reciproc în competiția socială, după cum interesele legate de împărțirea unor moșteniri explică destule acțiuni istorice altfel greu de înțeles.

Metoda regresivă presupune reconstituirea succesivă a faptelor referitoare la epoci mai îndepărtate cu ajutorul informațiilor referitoare la perioadele de timp imediat următoare. Așadar, se pornește de la o perioadă mai bine cunoscută, numită, de pildă, perioada T, pentru a reconstitui fapte referitoare la perioada anterioară acesteia iar pe baza

informațiilor obținute, se poate încerca reconstituirea de fapte istorice și mai timpurii. Evident, gradul de certitudine a informațiilor astfel dobândite este mai mare pentru perioadele mai apropiate de momentul pentru care avem informații din izvoare, și scade pe măsură ce ne îndepărtăm în timp. Dincolo însă de aceste limite ale sale, metoda regresivă este frecvent folosită în studiile istorice, și este chiar indispensabilă pentru societățile istorice în cazul cărora nu dispunem de izvoare scrise.

Metoda comparativă „servește nu numai pentru a stabili fapte despre care nu există informații directe în izvoare, ci și pentru verificarea ipotezelor referitoare la explicațiile cauzale”. Compararea a două sau mai multe cazuri istorice este menită să sugereze, cu ajutorul analogiei, forme de desfășurare a evenimentelor pentru care nu există în izvoare suficiente informații directe. Pentru aceasta însă, este esențial să eliminăm prejudecățile și ca unitățile de comparat să fie corect alese ori să aibă suficient de multe trăsături comune, pentru a îngădui o comparație pertinentă; dacă deosebirile sunt mai importante decât asemănările, atunci și validitatea raționamentului prin analogie este mai slabă.

Indiferent de metoda folosită pentru stabilirea faptelor istorice, la sfârșitul acestei etape vom dispune de un set de informații concrete cu privire la desfășurarea evenimentului sau a procesului istoric care ne interesează. Dacă, datorită insuficienței informațiilor din izvoare sau din alte motive, în legătură cu anumite fapte istorice continuă să persiste o serie de semne de întrebare este foarte important ca incertitudinile să fie explicit distinse de cunoștințele ferme și sigure.

Explicația

Explicația în istorie.

Explicarea faptelor istorice ocupă un loc important în cunoașterea istorică. Istoricul nu trebuie să răspundă numai la întrebarea „Ce s-a întâmplat?”, ci și la întrebarea „De ce?”.

Explicația se poate realiza fie la nivel **descriptiv**, istoricul considerând că prezentarea detaliată a desfășurării faptelor este suficientă pentru evidențierea mecanismului lor de desfășurare. O variantă a acestui tip de explicație este așa-numita **explicație genetică**, prin care istoricul stabilește faptele istorice pe baza stadiilor succesive de dezvoltare, plecând de la geneza lor. Pe lângă explicațiile descriptive și descriptiv-genetice, există și explicații care se realizează prin definirea unui concept sau termen istoric. Totuși, forma de bază a explicației în istorie este aceea care ia în discuție **cauzele** unui eveniment, fenomen sau proces istoric.

Atunci când analizează cauzele unui fapt istoric, istoricii fac o distincție între cauzele efective (directe și indirecte) și condițiile favorizante (sau defavorizante) care au contribuit la realizarea respectivului fapt istoric. Explicarea unor procese istorice complexe necesită deseori luarea în discuție a unui număr mai mare de cauze și condiții de realizare a respectivului proces istoric. Explicațiile multicauzale ridică problema stabilirea unei ierarhii (sau a ponderii relative) a diferiților factori implicați în realizarea unui fapt istoric.

Una dintre problemele care apar atunci când se încearcă

explicarea diverselor fapte istorice este stabilirea raportului dintre activitatea intențională a oamenilor și efectele neintenționate ale activității umane. Astfel, unul dintre câștigurile cele mai importante ale istoriografiei și științelor sociale moderne este conștientizarea însemnătății istorice a efectelor nepremediate ale acțiunilor umane, precum și a faptului că multe acțiuni umane au efecte diferite de scopul lor inițial.

Pe de altă parte, trebuie ținut cont de faptul că există și motivații iraționale, dar mai ales, istoricul trebuie să reziste tentației de a extinde asupra trecutului modul de a raționa al timpului prezent. De aceea, trebuie să avem permanent în minte faptul că oamenii din trecut aveau un alt nivel de cunoștințe, acționau în contexte diferite și aveau alte priorități sau preferințe în definirea telurilor acțiunilor lor. În consecință, ceea ce nouă, în lumina experienței noastre actuale, ni se poate părea nonrațional, s-ar putea să fi fost perfect rațional, în condițiile în care oamenii din trecut s-au decis pentru o acțiune oarecare. În acest context, chiar și acțiunile pe care le considerăm aberante au o raționalitate oarecare în felul de a judeca al oamenilor care au participat la realizarea lor.

Prin urmare, vom avea nevoie de cunoștințe generale despre felul de acțiune al oamenilor atunci când formulăm explicații ale diverselor fapte istorice. Ideal ar fi să susținem toate argumentările noastre cu informații relevante din izvoare, care să probeze toate afirmațiile cu privire la diferitele motivații ale acțiunilor istorice. Din nefericire, izvoarele disponibile sunt rareori atât de explicite, de detaliate și de clare pe cât am dori noi. Pentru a suplini lacunele informațiilor din izvoare, istoricul recurge deseori la **metoda comparativă**; îndeosebi comparația contrastivă (cuprinzând cazuri istorice care au trăsături comune, dar care au evoluat diferit) contribuie la evidențierea alternativelor istorice.

Prin procesul de stabilire a faptelor istorice și de elaborare a unor explicații pertinente pentru aceste fapte, istoricul procedează de obicei și la **verificarea ipotezelor de lucru** cu care a început cercetarea. Desigur, se poate întâmpla ca una sau alta dintre ipotezele inițiale să fie confirmată de cercetarea izvoarelor, sau ca realitatea istorică să se dovedească diferită de felul cum ne-am imaginat-o inițial. Totuși, în acest moment, mare parte dintre problemele incluse în sumarul provizoriu, incluzând aici și problema centrală asupra căreia s-a axat demersul nostru trebuie să fie rezolvate. Acest **bilanț provizoriu** ne arată în ce măsură scopul propus la debutul cercetării a fost îndeplinit, și cât s-a modificat planul inițial al lucrării.

Construcțiile istorice

Construcția și sinteza istorică.

Prin stabilirea faptelor și a explicațiilor istorice, ca și prin verificarea ipotezelor inițiale ale cercetării, putem spune că ne aflăm în plin proces de elaborare a răspunsurilor la problema fundamentală și la întrebările adiacente acesteia. Pasul următor este integrarea lor într-un ansamblu coerent, prin procesul de construcție istorică.

Potrivit clasificării lui Jerzy Topolski, construcțiile istorice sunt simple (adică structurate pe baza unui criteriu cronologic, geografico-

teritorial sau sistematic-factual) sau sintetice (atunci când criteriile sunt combinate conform viziunii proprii a istoricului pentru a răspunde unor întrebări complexe cu privire la tema studiată). Dincolo de aceste clasificări pur teoretice, ceea ce contează este ca planul lucrării să fie logic, expunerea sobră și riguroasă, iar fiecare afirmație să fie bazată pe surse.

Redactarea lucrării

 Redactarea. Forma de prezentare a rezultatelor cercetării istorice.

La capătul cercetării stă redactarea propriu-zisă a lucrării. Forma concretă a lucrării finale poate fi diversă, în funcție de scopul său, ca și în funcție de modalitatea de prezentare aleasă.

Lucrările alcătuite sub forma unor texte scrise pot fi de dimensiuni variate. În cazul lucrărilor de seminar dimensiunea „normală” este de câteva pagini, în timp ce o lucrare de licență are în jur de 100 de pagini, iar o teză de doctorat sau o monografie ajunge lesne la 300 - 400 de pagini, sau chiar mai mult (așa-numitele „teze de stat” din Franța aveau frecvent peste 1.000 de pagini, dar acest model a fost abandonat în ultimele decenii).

Indiferent de forma aleasă sau de scopul lucrării, aceasta trebuie să fie clar structurată. Prin urmare, va trebui să cuprindă o introducere, o parte principală expozitivă (care în cazul lucrărilor de mai mari dimensiuni trebuie divizată în mai multe părți și/sau capitole), concluzii și anexe (bibliografie, eventual ilustrații, extrase din izvoare, tabele, grafice, hărți etc.).

Segmentele lucrării

Introducerea trebuie să cuprindă o descriere succintă a problematicii lucrării, cu discutarea temei centrale și a problemelor colaterale pe care lucrarea își propune să le clarifice, precum și semnificația problemei sau modul cum a fost tratată în istoriografie. Tot în cadrul introducerii este bine să fie realizată și o scurtă trecere în revistă a lucrărilor și izvoarelor referitoare la tema aleasă. Ea nu trebuie să fie însă, o simplă enumerare insipidă de titluri bibliografice, cu unele mici comentarii laudative, ci o prezentare sintetică a felului cum a fost tratată de-a lungul timpului problema care face obiectul cercetării, precum și a lucrărilor sau momentelor care au marcat schimbări majore de perspectivă în această privință.

În cadrul **părții expozitive principale**, conținutul trebuie circumscris dezbaterii temei principale a cercetării. Dacă lucrarea este de mari dimensiuni și o împărțim în mai multe părți, capitole și subcapitole, este important ca acestea să fie relativ echilibrate între ele – nu este normal ca un capitol să aibă 50 de pagini și altul 3 pagini, sau ca un subcapitol să fie mai întins decât capitolul învecinat. Totodată, capitolele și subcapitolele trebuie să aibă titluri clare, care să reflecte fără ambiguități conținutul. Desigur, nu este interzis ca unele titluri/subtitluri să aibă și valențe metaforice, dar aceasta nu trebuie să fie în dauna clarității, ci dimpotrivă în serviciul acesteia.

Expunerea propriu-zisă trebuie să fie adaptată în funcție de publicul căreia i se adresează; important este însă ca expunerea și argumentarea să fie clare și susținute de exemple concrete. Termenii

tehnici folosiți trebuie definiți și eventual explicați, dar fără a cădea în excesul de a explica și termeni sau concepte intrate de mult în uzul curent, cum ar fi de exemplu „vot universal”. Totodată, argumentele și exemplele nu trebuie să devină prea lungi, întrucât împiedică urmărirea ideii principale; de aceea, în cazul în care există prea multe argumente sau exemple este mai bine să se rețină în textul principal doar unul sau două, cele mai importante sau mai sugestive, iar restul să fie strâns într-o frază sau enumerat într-o notă de subsol sau în anexe.

Într-o lucrare este uneori nevoie să fie citate pasaje din surse sau opinii aparținând altor istorici. Conform lui Umberto Eco, citatul trebuie să reflecte în mod onest părerea autorului citat și să nu fie extras din context. Dacă totuși întrerupem textul acestuia, atunci trebuie să marcăm faptul acesta prin trei puncte iar intervențiile ori explicațiile lămuritoare proprii vor fi puse între paranteze drepte. De regulă, trimiterea la sursele primare se face fie la ediția critică a izvorului, fie la cea mai prețioasă dintre ele. Citatele trebuie date în limba originală iar traducerea se va găsi fie în paranteză, fie în nota de subsol, pentru a putea fi verificată de către cei care nu sunt de acord cu interpretarea propusă. Atunci când se folosesc informații succinte din lucrarea unui autor străin se permite traducerea directă a fragmentului, fără a mai fi redat în limba originală. Orice citare a unei idei sau informații trebuie să fie însoțită de trimiterea în nota de subsol la autor și titlul complet al cărții însoțit de numărul paginii la care se găsește aceasta.

Aparatul critic

Trimiterile științifice reprezintă o caracteristică obligatorie a lucrărilor de cercetare istorică. Ele reprezintă laboratorul de lucru al istoricului, cu recunoașterea datoriilor intelectuale față de autorii și lucrările din care s-a informat, și totodată o formă prin care se face posibilă verificarea informației. Trimiterile se dau atât după citate, cât și după ideile preluate din diverse surse (izvoare, literatură secundară). În cazul ideilor comune, general acceptate și intrate deja în bagajul de cunoștințe al disciplinei istorice nu este necesar să se facă trimiteri în subsolul paginii în cultura generală; de exemplu, nu este necesar să se facă o trimitere atunci când se menționează că Ștefan cel Mare a murit în anul 1504 dar trebuie să se facă trimitere la informațiile mai deosebite preluate din anumite surse (atunci când se dau amănunte despre contextul în care s-a petrecut aceasta).

Există și lucrări în care nu se impune folosirea trimiterilor științifice; în această situație sunt eseurile care nu au neapărat pretenția rigorii științifice, sau sintezele și manualele care utilizează numai în puține situații informații care să nu facă parte din cultura generală de specialitate, și unde bibliografia (deseori comentată) de la final oferă suficiente indicii pentru identificarea surselor folosite.

Trimiterile științifice din subsolul paginii (numite note de subsol, note la piciorul paginii sau note infrapaginale) se redau în mai multe feluri: sistemul academic clasic, și sistemul autor-dată-pagină (cunoscut și ca sistemul Chicago sau american) sunt printre cele mai des folosite. Uneori aceste note sunt plasate și la sfârșitul unei lucrări sau a unui capitol, dar acest sistem este mai puțin comod pentru cititor și nici nu mai este necesar în epoca redactării computerizate, când calculatorul poate aranja automat notele în subsolul paginii.

Sistemul clasic folosește același sistem de notare a surselor ca cel din fișele bibliografice, combinat cu un set de abrevieri standard (**indicative infrapaginale**). La prima citare se folosește fișa bibliografică completă, care reprezintă **referința bibliografică de bază**. Principalele abrevieri sunt:

Prescurta- rea/formula	Semnificația	Regula de utilizare	Forma grafică	Observații
Idem [eadem]	Același [aceeași]	Același/aceeași autor/autoare ca la trimiterea precedentă, dar cu o lucrare diferită.		
<i>Ibidem.</i> [<i>Ibid.</i>]	În același loc	Același autor [aceiași autori] cu aceeași lucrare ca și la trimiterea precedentă.	Italice sau subliniat	Dacă apare o diferență de volum sau pagină față de trimiterea precedentă, acestea se indică imediat după <i>ibidem</i> .
<i>op.cit.</i>	Opera citată	Se folosește numai după redarea numelui autorului, pentru a indica o lucrare anterior citată a aceluiași autor.	Italice sau subliniat	Se folosește numai dacă în trimiterile precedente s-a citat o singură lucrare a autorului respectiv. Dacă au fost citate mai multe lucrări ale aceluiași autor, la trimiterile următoare se prescurtează titlul prin folosirea primelor cuvinte relevante din titlu, urmate de ... (trei puncte).
loc.cit	Locul citat	Se referă la periodicul sau volumul în care a fost publicat articolul		Nu este foarte frecvent întâlnit.
Passim	Ici și colo	Se folosește atunci când un anumit termen sau o anumită idee apar în foarte multe locuri pe cuprinsul lucrării citate.		De regulă, trebuie folosit la indici, cel mai indicat fiind să ca în notă să trimitem la paginile exacte.

Abrevierile speciale

Pe lângă acestea, sistemul clasic mai folosește și alte **abrevieri speciale** (îndeosebi în cazul numelor de publicații periodice – de exemplu AMN pentru „Acta Musei Napocensis” – sau în cel al seriilor de volume de izvoare – de exemplu DRH pentru „Documenta Romaniae Historica”), precum și unele formule prescurtate din limba latină, cum ar fi „cf.” pentru „confero” (compară cu) sau „apud”, atunci când se dorește să se indice că citatul este preluat indirect după o altă lucrare decât cea în care a fost publicat inițial. Ordinea elementelor referinței bibliografice în acest din urmă caz este: lucrarea inițială, cu toate informațiile privind autorul, titlul, locul și anul apariției, pagina apud lucrarea din care s-a preluat indirect (de asemenea, cu autor, titlu, locul și anul apariției, pagina). De asemenea, pentru a face trimitere la o informație conținută în propria lucrare și a cărei discutare nu dorim să o reluăm, se folosesc indicativele supra și infra, urmate de numărul volumului (dacă este cazul) și de cel al paginii la care se găsește respectiva informație. Alte abrevieri utile sunt: p. (prescurtare pentru pagină), vol. (volum), ed. (ediție), Ed. (Editură), nr. (număr), t. (tom), v.(vezi), fasc. (fascicol), fig. (figură), h. (hartă), il.(ilustrație), pl. (planșă), r. (rând) etc.

Trimiterile în **sistemul autor-dată-pagină** pot fi incluse direct în text, între paranteze rotunde, sau în note de subsol. Ele permit o mare economie de spațiu, deoarece în locul unei trimiteri clasice de tipul

„Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Ed. Humanitas, 1998, p.112” se va scrie numai „Boia, 1998: 112”. Evident, acest sistem poate funcționa numai dacă la sfârșitul lucrării este inclusă o listă bibliografică cuprinzând absolut toate lucrările la care se face trimitere pe parcurs; totodată, în cadrul acestei liste bibliografice, anul este de obicei indicat imediat după numele autorului, tocmai pentru a ușura identificarea trimiterii complete. Și în acest sistem există unele reguli speciale pentru evitarea confuziilor. Dacă un autor are mai multe lucrări din același an, după an se adaugă litera „a” pentru prima lucrare din lista bibliografică, „b” pentru a doua ș.a.m.d. În cazul volumelor colective care nu au un singur autor se indică fie numele coordonatorului sau al editorului, fie – dacă nu există un coordonator sau editor- numele instituției editoare sau primul cuvânt principal din titlu, după locul unde s-a inclus lucrarea respectivă în lista bibliografică.

Notele de subsol nu sunt folosite însă numai pentru trimiteri. Ele mai pot fi utilizate și pentru alte scopuri: pentru a face referire și la alți autori care au discutat problema respectivă (introdusă prin cf., adică confero, compară), pentru a trimite la propria lucrare, la capitole, pagini sau paragrafe ale acesteia (introdusă prin formula supra sau infra) sau pentru a explica ori discuta pe larg o afirmație făcută în text. De asemenea, un citat mai lung care ar deranja în cadrul textului poate fi dat în notele de subsol. Așa cum arătam mai sus, în note se pot regăsi traduceri ale unor texte redactate în text în limba originală. Tot aici se pot regăsi datoriile de mulțumire ale autorului pentru acele persoane care au încurajat cercetarea respectivă sau ale căror observații s-au dovedit a fi extrem de valoroase.

Concluziile sunt o parte esențială a oricărei lucrări de cercetare istorică. Pot exista concluzii parțiale la sfârșitul capitolelor sau a diferitelor părți în care se împarte lucrarea, dar aceasta nu înseamnă că nu vor mai exista concluzii generale la sfârșitul lucrării. Concluziile trebuie să răspundă explicit problemei centrale enunțate încă din introducere, și să evidențieze însemnătatea răspunsurilor la care s-a ajuns în urma cercetării, și eventual să indice noi direcții de investigație științifică. Regula clarității este esențială în formularea concluziilor, dar fermitatea și claritatea trebuie să se îmbine cu grija pentru nuanțe și cu o anumită prudență științifică.

În fine, o lucrare științifică poate include și mai multe **anexe**.

Dintre acestea, cea mai importantă este **lista bibliografică**. Aceasta poate fi selectivă, sau poate avea un caracter exhaustiv; după cum am amintit mai sus, dacă în lucrare am utilizat sistemul trimiterii autor-dată-pagină, atunci este obligatoriu ca bibliografia să cuprindă toate lucrările folosite. Dacă lista bibliografică este relativ scurtă, ea va fi ordonată strict alfabetic după numele autorilor; în cazul lucrărilor de mai mari dimensiuni, unde și lista bibliografică este mai lungă, se pot introduce subdiviziuni, despărțindu-se izvoarele de literatură secundară.

Există și structurări mai detaliate, care disting la categoria izvoarelor între izvoarele inedite și izvoarele edite, acordând eventual locuri separate pentru colecțiile de presă, pentru izvoarele arheologice și/sau numismatice și pentru bazele de date numismatice; de asemenea, în cadrul literaturii secundare este posibil să se distingă între

lucrările generale (categorie în care ar intra de exemplu sintezele referitoare la o întreagă epocă sau la istoria generală a unei țări) și lucrările speciale referitoare la tema studiată sau la aspecte ale acesteia. Poate să mai apară și o altă categorie, cea a instrumentelor de lucru, dicționare, albume, atlase. În fine, în cazul lucrărilor cu scop precumpănitor didactic, bibliografia poate fi divizată pe capitolele tematice ale lucrării, și poate fi însoțită de scurte comentarii ale autorului; în acest caz se poate renunța la ordonarea alfabetică după autori a lucrărilor în favoarea ordonării logice sau după însemnătatea relativă în cadrul diferitelor diviziuni tematice.

După cum se poate vedea, nu există un singur sistem de alcătuire a listei bibliografice, ci mai multe sisteme, iar fiecare autor este liber să opteze pentru unul sau altul dintre sisteme în funcție de scopul propus al lucrării sale. Pe de altă parte, fiecare sistem are atât avantaje, cât și inconveniente. De exemplu, o bibliografie comentată și ordonată tematic are evident o valoare formativă superioară uneia ordonată strict alfabetic, dar este contraindicată atunci când trimiterile s-au realizat după sistemul autor-dată-pagină, deoarece regăsirea informației bibliografice este mult îngreunată. De aceea, pentru lucrările de strictă cercetare, destinate unui public restrâns de specialiști, forma preferată de ordonare a listei bibliografice este cea strict alfabetică, menționând separat la început doar izvoarele inedite utilizate pe parcursul cercetării.

La categoria anexe mai pot fi incluși **apendici** cuprinzând discuții asupra unor subteme speciale care nu și-au găsit locul în textul principal, ilustrații, facsimile, hărți, cataloage de descoperiri arheologice, extrase din izvoare, tabele cronologice sau sinoptice, liste ale persoanelor care au ocupat anumite demnități sau funcții, liste ale tabelor sau ale graficelor folosite pe parcursul lucrării, tabele cu diverse echivalențe monetare sau unități de măsură și greutate, **indici** (de persoane, de locuri, de materii sau generali), un *glosar* pentru explicarea anumitor termeni (mai ales a celor ieșiți din uz) etc.; lista eventualelor anexe este deschisă, fiecare autor poate include aici tot ceea ce consideră că ar ilustra mai bine subiectul tratat.

Pregătirea pentru tipar a unei lucrări mai solicită prezența și a altor elemente care lipsesc din lucrarea manuscrisă: o **prefață** scrisă de altcineva decât autorul lucrării și care se numerotează cu cifre romane, pentru a arăta că este în afara textului propriu-zis; de asemenea, o **postfață**, cu același statut ca și prefața.

Lucrarea se scrie de regulă la două rânduri și se prezintă în trei exemplare; se scrie pe file independente, pe o singură față a filei. În vederea pregătirii pentru tipar, trebuie respectate de asemenea, o serie de norme: o pagină trebuie să aibă circa 31 rânduri și să cuprindă aproximativ 2.000 de semne grafice. Semnele grafice pe care nu le avem în calculator, pot fi trecute cu cerneală. Titlurile și subtitlurile se scriu cu majuscule dar nu se subliniază; filele se numerotează cu cifre arabe. Pentru a indica culegerea cu caractere italice, se subliniază cu o linie cuvântul/cuvintele iar pentru aldine (caractere îngroșate) cu două linii. De asemenea, pentru a indica spațierea literelor sau cuvintelor se folosește o linie întreruptă. În general, editurile dau autorului două corecturi, pentru a verifica dacă textul a fost bine cules și doar în cazul

În care au existat multe greșeli, se dă o a treia corectură, cu pagini răzlețe (cele la care au existat probleme în corectura anterioară). Abia după acest moment se poate trece sigla BT (bun de tipar) și semnătura, semn că lucrarea poate lua drumul tipografiei.

Test de autoevaluare 2.2.

Răspundeți la următoarele întrebări și folosiți spațiul de mai jos pentru formularea răspunsurilor.

I. Aranjați în ordinea corectă următoarele elemente ale fișelor bibliografice:

a) Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, București, H.H.Stahl, vol.I-III, , 1958-1965.

b) Șerban Papacostea, Stat, Societate, Națiune. Interpretări istorice, Cluj-Napoca, în, 1982, Tratatul Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV-XVI: ficțiune politică și realitate istorică, p.93-106.

c) Mihai Maxim, Revista de istorie, p.1731-1765, Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, nr.9, 1979.

II. Notați pe margine cu **DA** afirmațiile pe care le considerați exacte și cu **NU** pe cele false:

a) Bibliografia istorică a României este o bibliografie curentă.

b) Ziarul "Dreptatea" din perioada interbelică constituie un izvor primar.

c) În cadrul bibliografiei, lucrările se ordonează în funcție de titlul acestora.

III. Folosind informațiile de mai sus corectați greșelile strecurate în următoarele note infrapaginale:

1. N.Iorga, *Opere economice*, București, ed.Georgeta Penelea, 1982, p.30.

2. Ibidem, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, pl.130.

3. *Op.cit.*, pl.99.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 32

2.4. Bibliologie. Codicologie. Miniaturistică

2.4.1.Bibliologia

Bibliologia se referă la studierea scrisului și a cărții; mai exact, se ocupă cu istoricul scrisului, hârtia, tehnica de reproducere (scris, tipar), legătura, punerea în circulație, organizarea bibliotecilor și alcătuirea cataloagelor.

Termenul provine din grecescul “biblos” (papyrus) și “logos” (vorbi) și a fost pus în circulație de Gabriel Peignot, la începutul secolului al XIX-lea. Într-un sens mai larg, bibliologia se referă la știința cărții, și s-a fundamentat ca atare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind introdusă ca disciplină de studiu în 1880 la École des Chartes (Paris).

Bibliologia are mai multe ramuri, în funcție de diversele aspecte ale cărții pe care le studiază:

- ▶ ramura teoretică, care se ocupă de istoria scrisului, tiparului, cărții și bibliotecii
- ▶ ramura practică care se referă la următoarele:
 - a. producerea cărții tipărite (**bibliotehnia**);
 - b. organizarea tehnică, funcționarea și conducerea bibliotecii (**biblioteconomia**);
 - c. descrierea cărților după diverse criterii, în vederea realizării cataloagelor și

repertoriilor de cărți (**bibliografia**).

Noțiuni

 Principalele noțiuni.

Cartea reprezintă modalitatea de păstrare a textelor și este alcătuită din mai multe

file, care constituie unitatea de bază a acesteia. Filele sau foile sunt așezate în ordine și numerotate după un anumit sistem (cu cifre romane ori arabe în ordine crescătoare sau cu literele alfabetului, ca și prin așa-numita **reclamă** (în cazul manuscriselor). În schimb, cartea-manuscris (**codicele**) constituie obiect de studiu pentru o altă știință auxiliară distinctă, **codicologia**, iar cartea tipărită este studiată de **bibliologie**.

Formatele cărții depind de numărul de îndoituri ale colii mari de hârtie și sunt următoarele: în plan (coala neîndoită), în folio (îndoirea filei o dată și obținerea a 2 foi, adică 4 pagini), în quarto (prin îndoirea de două ori a foii se obțineau 4 foi, adică 8 pagini), în octavo (se obțin 8 foi, adică 16 pagini). Din această cauză, dimensiunile paginilor, respectiv ale cărții sunt invers proporționale cu numărul de îndoituri ale foii.

Bibliotehnia

 Bibliotehnia reprezintă tehnica producerii materiale a unei cărți, care parcurge un traseu de la manuscris la forma tipărită. Factorii care asigură realizarea unei cărți sunt următorii: autorul, editorul sau redactorul de carte (decide condițiile tehnice, estetice și materiale, tirajul și ilustrațiile), tehnoredactorul (dă comanda “Bun de cules”), tipografia (unde se realizează culegerea și paginarea textului, corecturile și se decide “Bun de tipar”) și librarul (asigură vânzarea și distribuirea cărților).

Cele mai des folosite corpuri de literă în cadrul tipografiilor sunt cele de 10 puncte (*corpus*) pentru corpul textului, de 8 puncte (*petit*) pentru notele explicative din subsolul paginii și 12 puncte (*cicero*) pentru titluri. Pentru afișe se folosesc corpuri de litere ceva mai mari: 24-36 puncte. Forma literelor este dreaptă pentru corpul textului, cursivă pentru citate și aldina pentru titluri, mai ales.

Foile tipărite sunt împăturate (procedeu numit **fălțuire**) sub forma fasciculelor, care sunt introduse apoi în copertă. Legătura dintre copertă și colile tipărite se realizează prin intermediul unei file de protecție, numită **forzaț** (uneori este tematic), urmat de **fila de gardă**; urmează apoi **foaia de titlu**, care cuprinde elementele bibliografice ale cărții. La sfârșitul cărții sau pe contrapagina copertei interioare ori a foii de titlu se găsește **caseta tipografică**, care conține o serie de informații referitoare la tipărire: numărul colilor, locul tipăririi, indicele de clasificare în cadrul bibliotecii. Tot la sfârșitul cărții se mai poate găsi **erata**, adică o listă a greșelilor de tipar observate după încheierea procesului tipografic și care indică cum anume trebuie să fie citite acestea.

Alte noțiuni legate de cartea tipărită sunt: **ediție princeps**, care se referă la prima ediție a unei cărți, **ediție bibliofilă**, ca variantă a unei lucrări deosebite, tipărită în condiții grafice și artistice superioare, pe hârtie de calitate, cu legături și ilustrații de excepție. De asemenea, **ediția postumă** se referă la tipărirea pentru prima dată a unei opere după moartea autorului, în timp ce **ediția antumă** se referă la lucrarea realizată în timpul vieții și de care se îngrijește autorul.

Biblioteconomia

Biblioteconomia este disciplina din cadrul bibliologiei care studiază organizarea și funcționarea bibliotecii, a operațiilor tehnice de inventariere și evidențiere a cărții, igiena cărții, precum și localul împreună cu personalul bibliotecii (**bibliotecari**). Prin urmare, termenul bibliotecă care provine din grecescul “biblion” (carte) și “theke” (dulap) înseamnă prin extensie și localul în care se păstrează cărțile, ca și instituția având rolul de a colecționa, organiza și depozita cărțile.

La intrarea în bibliotecă, cartea este înregistrată și catalogată (pe fișe mobile sau în calculator), în sensul notării datelor bibliografice și a **cotei**, care reprezintă numărul sau adresa la care poate fi găsită cartea respectivă în depozitul bibliotecii. Pe baza fișelor mobile se alcătuiesc apoi cataloagele și fișierele bibliotecii, care sunt organizate pe principiul **alfabetic** (adică în ordinea alfabetică a autorului sau titlului lucrării) sau **tematic** (pe materii). Cataloagele pot fi:

- ▶ generale, adică cuprind toate fișele aranjate alfabetic;
- ▶ speciale, care cuprind fișele anumitor colecții;
- ▶ topografice, cu fișele aranjate în ordinea situării cărților în depozit.

De asemenea, există cataloage alcătuite în funcție de categoriile de cititori,

respectiv cercetători, tineret sau copii. Unele biblioteci au și cataloage interne (de serviciu) și externe (puse la dispoziția publicului). Deși în multe dintre bibliotecile românești se păstrează încă sistemul fișelor manuscrise sau tipărite, procesul de informatizare care a cuprins marile biblioteci a făcut ca un catalog să poată fi consultat fie la terminalele de calculator ale bibliotecii respective, fie prin Internet.

Depozitul unde se păstrează cărțile dintr-o bibliotecă trebuie să îndeplinească o serie de condiții de izolare termică, dar și contra umidității sau razelor solare. În clădirea bibliotecii trebuie să mai existe: săli speciale pentru cataloage, săli de lectură cu raft liber, unde consultarea se face fără întocmirea unui buletin de cerere, birouri de

lucru pentru personalul bibliotecii, săli de conferințe, precum și laboratoare de microfilmare, multiplicare, întreținere (recondiționare) a cărții și legătorie.

Sistemul de clasificare a publicațiilor reprezintă operația prin care se determină clasa căreia îi aparține o carte, în funcție de conținutul său. Există mai multe sisteme de clasificare, însă cea mai frecvent folosită este **clasificarea zecimală**, proiectată în 1876 și cunoscută astăzi sub denumirea de clasificare zecimală universală (*CDU*). Aceasta operează cu 10 clase mari, reprezentând câte un domeniu al cunoașterii umane; astfel, 0. se referă la generalități, 3. la științe sociale, 7. la arte iar 9. la geografie, biografie și istorie. Fiecare dintre aceste clase se împarte la rândul său în mai multe subdiviziuni, în care prima cifră desemnează domeniul mare iar grupurile următoare de cifre indică subdiviziunile tematice și cronologice (de pildă, 949.8 reprezintă domeniul Istoria Românilor).

Unele biblioteci, considerate a fi de interes național beneficiază de așa-numitul drept al **depozitului legal**, în sensul că primesc câte un exemplar din fiecare produs al tiparului din România; acestea sunt: Biblioteca Națională a României, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală Universitară, bibliotecile județene (fiecare pentru cărțile tipărite în cuprinsul respectivului județ).

Bibliografia

 Bibliografia ca ramură a bibliologiei se ocupă cu realizarea unor liste de lucrări referitoare la un anumit subiect sau domeniu, prin strângerea, descrierea și clasarea cărților. Elementele bibliografice sunt: autorul, titlul întreg al cărții, inclusiv subtitlul, locul de apariție, anul și ele sunt preluate de pe foaia de titlu. Există mai multe tipuri de bibliografii, în funcție de conținutul informației cuprinse în acestea:

- ▶ bibliografie simplă (cuprinde autorul, titlul lucrării, locul și data apariției, numărul de pagini al lucrării)
- ▶ bibliografie analitică (oferă în plus informații și aprecieri sintetice referitoare la fiecare lucrare în parte, care aparținând autorului bibliografiei)
- ▶ bibliografie curentă (include doar lucrările apărute într-un interval limitat de timp; de obicei, apar la intervale periodice)
- ▶ bibliografie cumulativă (cuprinde toate lucrările apărute până la data redactării bibliografiei).
 - ▶ bibliografie generală
 - ▶ bibliografie specială
 - ▶ bibliografie națională
 - ▶ bibliografie tematică
 - ▶ bibliografie selectivă
 - ▶ bibliografie de recomandare
 - ▶ bibliografie ascunsă (cuprinsă într-o lucrare)
 - ▶ bibliografie deschise (se completează pe măsura apariției titlurilor)
 - ▶ bibliografie retrospectivă
 - ▶ bibliografia bibliografiilor.

Pentru istoria românească, bibliografia curentă cea mai valoroasă este cea realizată de Academia Română sub numele *Bibliografia istorică*

a *României*, care folosește și normele academice în privința redării fișei bibliografice. Până acum au fost publicate 10 volume:

I. 1944-1969; II. Secolul XIX. Tom I. Cadrul general. Țara și locuitorii, Tom II. Viața economică; III. Secolul XIX. Tom 5. Biografii; IV. 1969-1974; V. 1974-1979; VI. 1979-1984; VII. 1984-1989; VIII. 1989-1994; IX. 1994-1999.

Lucrările cuprinse în *Bibliografia istorică a României* sunt numerotate și ordonate tematic și cronologic, iar în cadrul fiecărei subteme și a fiecărui segment cronologic, după criteriul alfabetic, ceea ce ușurează foarte mult consultarea. Volumele referitoare la anii 1989-1994 și 1994-1999 conțin și o *Addenda cuprinzând studii despre istoria României apărute în străinătate*.

Există și o serie de bibliografii specializate pe anumite domenii de interes; de pildă, pentru a afla care sunt toate cărțile tipărite în spațiul nostru între 1508-1830 (adică, începând cu momentul introducerii tiparului) putem folosi *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, alcătuită de I. Bianu, Nerva Hodoș, D. Simionescu în patru volume și apărută între 1903-1944; lucrarea este realizată pe criteriul cronologic. Pentru cărțile tipărite în perioada de după 1830 și până la 1918 există *Bibliografia românească modernă*, lucrare în 4 volume, organizate pe criteriul alfabetic și apărute între 1984-1996. De asemenea, pentru periodicele românești există *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, începând cu anul 1828. Alte bibliografii specializate sunt cele dedicate monumentelor medievale aparținând lui Nicolae Stoicescu: *Bibliografia monumentelor și localităților istorice din Țara Românească* (care include și Dobrogea, Oltenia), *Bibliografia monumentelor și localităților istorice din Moldova*, și *Bibliografia monumentelor și localităților istorice din Banat*.

Codicologia

2.4.2. Codicologia

Codicologia studiază manuscrisele vechi sub formă de carte, în vederea realizării de cataloage de manuscrise. Ca disciplină științifică distinctă, ea s-a desprins din paleografie în deceniul 5 al secolului XX. Termenul provine din “codex” (carte) și “logos” (știință).

Există o serie de dezbateri legate de obiectul acestei științe: conform lui Alphonse Dain, codicologia nu se ocupă și de grafia manuscriselor, care revine paleografiei, în timp ce alți cercetători consideră că ea ar trebui să se ocupe de toate aspectele unui codex, de la materialul de scris, format, grafie, liniatul filelor, filigrane, ornamente, signatura colilor, paginație și legătură, până la alcătuirea instrumentelor de lucru (cataloage, repertorii, inventare). Pe de altă parte, există păreri conform cărora ar trebui fundamentată o nouă disciplină care să studieze toate aspectele referitoare la păstrarea cărții manuscrise și care să se numească **Arhivistica manuscriselor**. Totuși, ceea ce îi este cu adevărat specific este studiul legăturilor acestor manuscrise, precum și întocmirea de inventare și cataloage de manuscrise.

Pentru toate acestea se folosește de ajutorul oferit de o serie de alte discipline auxiliare, cum ar fi bibliologia, paleografia, filigranologia, miniaturistica, cronologia, epigrafia (pentru descifrarea inscripțiilor de pe

copertă), criptologia sau arhivistica; de asemenea se află în strânsă legătură cu lingvistica, iconografia și istoria artei (pentru descrierea ornamentelor) cu ramura lor, miniaturistica.

În general, textele din cuprinsul codicelor aparțin literaturii liturgice, de cult, dar ulterior au apărut și texte juridice sau cronici sub formă de codexuri.

Dimensiunile manuscriselor- codex variază în funcție de conținutul textului și de destinația acestuia. Astfel, exemplarele de lux erau în mod obligatoriu monumentale, având formatul în folio, caracteristică a Evului mediu timpuriu, de altfel; cu timpul, dimensiunile s-au micșorat, ceea ce a permis și o circulație mai ușoară pe distanțe mari. De asemenea, legătura era realizată din plăcuțe de metal prețios, fildeș ori email pictat, spre deosebire de scoarțele de lemn, îmbrăcate cu piele de vițel sau cele din piele simplă ori carton.

Cărțile-manuscris vechi puteau avea la începutul lor un **incipit**, adică un text care începea cu formula „Hic incipit liber”, în loc de titlu și se terminau cu **explicit**, adică cu o formulă care indica sfârșitul cărții: „Explicitus est liber”. La sfârșitul textului, se mai putea găsi un **colophon**, urmat de titlul lucrării, numele autorului sau copistului, data scrierii ori copierii manuscrisului și locul unde s-a realizat aceasta.

Specialiștii consideră că există patru categorii de manuscrise:

- ▶ manuscrise propriu-zise (texte narative, literare, istorice sau religioase);
- ▶ manuscrise miscelane, cuprinzând texte diverse din punct de vedere al autorului sau genului;
- ▶ codexuri sau manuscrise diplomatice, care au forma condicelor sau registrelor;
- ▶ manuscrise coligate, formate din documente diplomatice sub formă de original (hrisoave, zapise legate împreună).

Un catalog de manuscrise trebuie să conțină următoarele elemente: cota sub care se păstrează codexul (cota nouă dar și cea veche), numele autorului sau copistului, titlul codicelui (pe baza incipitului și finitului), data, numărul de coloane, starea de conservare, particularitățile grafiei, materialul de scris, formatul și dimensiunile codicelui, legătura, reclama, ornamentația, circulația codexului, la care se adaugă indicațiile bibliografice (dacă textul a mai fost inventariat sau editat).

2.4.3. Miniaturistica

Disciplină auxiliară a istoriei apărută relativ recent, miniaturistica studiază ornamentele textelor (litere ornate, mici picturi, portrete), culoarea, concepția, desenul, perspectiva, tehnica și arta acestora în scopul determinării semnificațiilor și valorii artistice; de aceea, se află în strânsă legătură cu istoria artei. Prin portretele realizate în cadrul unor manuscrise, miniaturistica oferă informații importante legate de veșmintele și podoabele purtate de un domn sau de membrii familiei domnești. Miniatura reprezintă un desen sau o pictură de mici dimensiuni, realizate de obicei în culori, cu mare finețe, având rolul de a ilustra sau completa conținutul unui text, prin împodobirea frontispiciului,

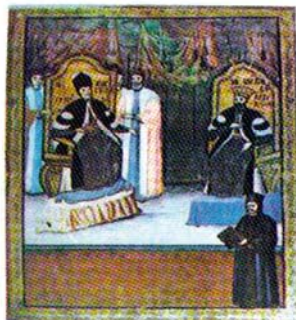
titlului, începutului de capitol sau a inițialelor, în cadrul cărților manuscrise. De la codice, aceste desene au trecut și la actele de cancelarie, unde apar în frontispiciu, deasupra primului rând, cuprinzând reprezentarea stemei orașului sau țării, precum și la inițiale.

În spațiul nostru, cel mai vechi manuscris miniat este Tetraevangheliarul realizat de Gavril Uric, la mănăstirea Neamț, în 1429, după un model de origine constantinopolitană. În perioada mitropolitului Anastasie Crimca, se dezvoltă o școală de miniaturistică la mănăstirea Dragomirna, care ridică la rangul de artă această preocupare pentru înfrumusețarea manuscriselor. După apariția tiparului, miniatura a trecut în grafica cărților.

Elementele folosite pentru decor erau mai ales de origine vegetală și mai rar, elemente zoomorfe (șerpi încolăciți sau păsări) și se realizau cu lichide într-o cromatică vie. La chenar și vignete se realizau așa-numitele miniaturi de margine sau de final, care foloseau mai ales culoarea roșie, auriul și argintiul. Pentru frontispicii se foloseau crucea, potirele, chipurile de sfinți, care încadrate într-un chenar de formă dreptunghiulară având lățimea egală cu cea a textului.

Se realizau și miniaturi pe suprafețe mai mari, care permit observarea artei compoziției: cei patru evangheliști, scene de bătlie, încoronări de împărați și regi, momente importante din timpul domniei.

Documentele au început să devină obiectul artei miniaturilor abia din secolul al XVII-lea; la început, au fost realizate astfel de compoziții în cadrul hrisoavelor solemne emise de cancelaria domnească. Cancelaria munteană a fost cea dintâi care a dezvoltat miniaturistica de documente, ajungând la forme și compoziții artistice de mare finețe, spre deosebire de Moldova, unde miniaturile se realizau mai ales în cadrul manuscriselor. La actele emise de cancelaria Țării Românești erau ornamentate invocația simbolică (semnul crucii), inițiala și monograma, folosindu-se o serie de elemente vegetale. Se mai realizau chenare frumos ornamentate, frontispicii cuprinzând stema țării sau portrete ale domnului și familiei sale; aceste desene foloseau cu predilecție lichidul de aur.

Miniatură din condica mănăstirii Coto-
ceni (momentul validării de către domn
a condicii cu documente).

1715, iulie 20. Așezământul mitropolitului
Țării Românești, Antim Ivireanu.

Frontispiciu miniat (evangelistul
Marcu), tetraevangheliar, 1583

Inițială ornată (litera "E"), liturghierul lui
Nectarie, 1631

2.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Testul 2.1.

I.a. istoricul și paleograful vienez Teodor Sickel, a doua jumătate a secolului al XIX-lea;

I.b. scrise și nescrise; I.c. ediții critice; I.d. Îngăduie verificarea informației folosite (citare și idei)

Testul 2.2.

I.a. H.H.Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol.I-III, București, 1958-1965; I.b. Șerban Papacostea, *Tratatul Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV-XVI: ficțiune politică și realitate istorică*, în *Stat, Societate, Națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p.93-106; I.c. Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, "Revista de istorie", 1979, nr.9, p.1731-1765.

II.a. DA; II.b. DA; II.c. NU

III: 1. N.Iorga, *Opere economice*, ed.Georgeta Penelea, București, 1982, p.30.

2. Idem, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, pl.130.

3. *Ibidem*, pl.99.

Nota bene: dacă trimiterea 3 se referea la *Opere economice*, ceea ce este improbabil deoarece planșele indicate de prescurtarea "pl" sugerează deja că este vorba de cealaltă lucrare citată, atunci s-ar fi notat: 3. Idem, *Opere economice...*, pl.99.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre aceste întrebări, re-studiați capitolul 2.3 și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.

2.6. Bibliografie

Aurelian Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetările istorice*, <București>, <1943>, 384 p.
Jerzy Topolski, *Metodologia istoriei*, trad, Aura Țapu, București, 1987, 474 p.
Bogdan Florin Popovici, *Câteva considerații privind metodică realizării unei lucrări științifice în domeniul istoriei*, „Hrisovul. Buletin al Facultății de Arhivistică”, VI-VII, 2001, p.238-242.
N.Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj, 1999, p.45.
Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, 1982, 268 p.

2.7. Lucrare de verificare 2

Pe baza textului de mai sus, alcătuiți un eseu liber cu privire la etapele unei cercetări istorice. Pe parcursul eseului identificați și plasați diferitele instrumente de lucru prezentate în această unitate de învățare.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei

Unitatea de învățare Nr. 3

ȘTIINȚELE AUXILIARE MAJORE ȘI ȘTIINȚELE DE GRANIȚĂ

Cuprins	Pagina
3.1. Obiectivele unității	32
3.2. Științele auxiliare majore și științele de graniță	32
3.3. Arheologia	34
3.4. Geografia istorică.	41
3.5. Demografia istorică. Statistica istorică	47
3.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	53
3.7. Bibliografia	54
3.8. Lucrarea de verificare.	54

3.1. Obiective

- Familiarizarea cu vocabularul științific specific
- Însușirea metodelor de lucru în arheologie; interpretarea vestigiilor materiale
- Corelarea informațiilor oferite de geografia și demografia istorică în reconstituirea trecutului istoric
- Descoperirea rolului și a limitelor surselor statistice

3.2. Științele auxiliare majore și științele de graniță

3.2.1. Științe auxiliare majore

Geografia **Geografia** este știința pământului; istoricul se folosește mai ales de geografia istorică, de **antropogeografie** (sau geografia umană) care urmărește răspândirea oamenilor pe glob și de **geopolitică** (care susține că politica unui stat este determinată de poziția geografică).

Geologia **Geologia** este știința care studiază modul de formare a pământului, compoziția și structura acestuia, atât la suprafață cât și în interiorul său (unde sunt conservate urme ale trecerii omului). Ca știință, geologia este relativ nouă, ea își are începuturile prin secolul al XVII-lea. Pentru istorie se dovedesc foarte utile ramurile sale, **stratigrafia** și **paleontologia** (știința fosilelor). De asemenea, zăcămintele solului permit istoricului cunoașterea sistemului ocupațional al diverselor grupuri umane, după cum pot lămuri o serie de conflicte provocate de existența sau inexistența acestor tipuri de resurse. Geologia conlucrează îndeaproape cu arheologia, permițându-i datarea straturilor de cultură care se interferează cu straturile geologice.

Biologia	Biologia cu ramurile sale Paleobotanica și Paleozoologia oferă o serie de concluzii utile cercetărilor de istorie economică, referitoare la inventarul animalier, la culturile agricole, cu impact asupra dezvoltării comunităților umane respective. În egală măsură, îi oferă ajutor arheologiei, prin interpretarea materialului osteologic animalier sau a vechilor culturi de plante ce se găsesc în straturile de cultură.
Filologia	Filologia este știința care studiază limba și literatura unui popor, ca instrument esențial al comunicării. Dintre ramurile sale, lingvistica (cu lingvistica istorică), onomastica (studiază numele proprii și are 3 subramuri: toponimia , care se ocupă cu studierea numelor de locuri, antroponimia , cu numele de persoane, hidronimia , cu numele apelor) și etimologia (studiază originea și sensul cuvintelor) ajută știința istorică. Istoria are nevoie de argumentul lingvistic pentru interpretarea vechilor surse scrise. Evoluția cunoscută de anumiți termeni reprezintă un indiciu al transformărilor apărute în societate. Și istoria poate fi considerată o știință auxiliară filologiei, întrucât aceasta se folosește de istorie pentru a lămuri contextul elaborării unui text, după cum se folosește și de paleografie, diplomatică, cronologie, filosofie ș.a. Filologia este o disciplină care s-a dezvoltat încă din antichitate, cunoscând o perioadă de dezvoltare în timpul Renașterii.
Antropologia	Antropologia este știința care se ocupă de om, de varietatea raselor și răspândirea acestora pe glob, în funcție de condițiile naturale și cele socio-culturale; ca disciplină, ea este destul de nouă, avându-și începuturile prin secolul al XVIII-lea.
Sociologia	Sociologia este disciplina care se ocupă de studierea vieții sociale, de fenomenele și procesele sociale, urmărind relațiile interumane; investigațiile sale sunt foarte apropiate de cele ale istoriei, de care sociologia se și folosește, ca și de etnologie (știința care urmărește formarea și caracterele fizice ale raselor) sau etnografie (studiază popoarele din punctul de vedere al activității și manifestărilor lor materiale). O ramură a sociologiei este sociologia istorică , rezultată din conlucrarea celor două științe în vederea reconstituirii societății.
Psihologia	Psihologia cu ramura sa, psihiologia colectivă , oferă informații legate de comunitățile umane, prin analiza cadrului social de desfășurare a evenimentelor și fenomenelor istorice, precum și a mentalităților individuale, de grup sau colective.
Dreptul	Dreptul este știința care studiază regulile și normele prin care este organizată o societate și instituțiile acesteia. Ca disciplină auxiliară istoriei, dreptul servește la stabilirea valorii documentelor și a instituțiilor emitente, folosindu-se astfel, de diplomatică. De asemenea, studiază obiceiurile și practicile juridice ale diverselor comunități umane. Istoria oferă și ea dreptului informații și concluzii cu privire la evoluția instituțiilor juridice și la reconstituirea izvoarelor dreptului contemporan.

Politologia **Politologia** este o știință relativ nouă în grupul științelor umaniste, care studiază problemele complexe ale politicii, conducerii și deciziei politice. Ea pune la dispoziția istoricului o serie de concluzii importante privind modelele de analiză politică; pe de altă parte, istoria îi oferă informații și date din trecutul politicii sau diverse modele politice.

Filosofia **Filosofia** urmărește manifestările gândirii și simțirii omenești.

Etnologia **Etnologia** studiază structura și evoluția popoarelor iar **etnografia** se ocupă de originea și răspândirea teritorială a acestora, cultura și particularitățile de viață materială. Etnografia folosește o serie de izvoare istorice, de tip arheologic, documentar sau narativ pentru a reconstitui fenomenele culturii populare din trecut.

Folcloristica **Folcloristica** poate fi considerată ca o categorie de sursă istorică, din categoria celor nescrise, orale; ea contribuie, prin creația populară orală, la reconstituirea unor aspecte ale evenimentelor istorice, reținute de memoria colectivă prin mijloace artistice. La rândul său, folcloristica are nevoie de informația istorică pentru a descoperi și interpreta originile în timp ale creației folclorice.

În ultimul timp, se consideră că și **statistica**, cu ramura sa, **statistica istorică**, este o știință auxiliară majoră a istoriei, ea fiind folosită de istoria economică, demografie, genealogie. De asemenea, se folosesc **metode matematice** în istorie, precum și **informatica**.

Test de autoevaluare 1

1.1. Revedeți întreaga listă a științelor auxiliare majore și observați elementul comun care leagă toate aceste științe și le oferă rolul de instrument pentru cercetarea istorică. Explicați în câteva propoziții răspunsul.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.3. Arheologia

Definiție Arheologia este o disciplină cu un statut autonom și metode proprii, care are ca scop dobândirea, interpretarea și sistematizarea datelor, precum și valorificarea științifică a vestigiilor materiale descoperite în pământ, la suprafața acestuia, în peșteri sau ape. Ea constituie un element esențial pentru reconstituirea culturilor preistorice, și furnizează informații importante pentru perioadele istorice ulterioare, informații ce sunt coroborate cu cele oferite de alte surse.

Termenul arheologie provine din grecescul „arhaion” (vechi) și „logos” (cuvânt, știință) și s-a folosit încă din Antichitate pentru a desemna preocupările în legătură cu obiectele vechi. Ea s-a dezvoltat o dată cu săpăturile arheologice din Italia, Grecia și Orientul Apropiat. Există actualmente mai multe ramuri ale arheologiei: arheologia preistorică, clasică, medievală, submarină chiar contemporană, cu metode comune dar și proprii de cercetare.

Scopul arheologiei este de a identifica vestigiile arheologice, de a le clasifica, ordona cronologic, compara, salva și valorifica, prin interpretare și valorificare.

Vestigiile materiale

Vestigiile materiale formează inventarul mobil, cu ajutorul căruia putem reconstitui cultura umană, în structura, tehnologia și evoluția ei. Vestigiile materiale sunt atât complexe fixe, adică resturi ale vieții umane în contextul lor spațial și original, în care au fost folosite (așezări, necropole, morminte, sanctuare, fortificații, drumuri, poduri și alte monumente), cât și inventare mobile, cuprinzând artefacte (ceramică, unelte, obiecte casnice, arme, piese de podoabă, monede etc).

Arheologia colaborează cu o serie de alte discipline, cum ar fi: epigrafia, numismatica, sigilografia, metrologia, cronologia, istoria artei și arhitecturii, lingvistica (cu ramura sa, toponimia), etnografia, etnologia, geografia, paleontologia, paleoantropologia, paleozoologia (studiază resturile de animale găsite în siturile arheologice), arheobotanica (studiază grăunțele de polen, resturile vegetale), informatica (pentru stocarea și administrarea datelor) și chiar arhivistica (îi oferă informații de arhivă).

Culturile arheologice

Din punctul de vedere al arheologiei există culturi vii și culturi moarte. Cultura vie este cultura actuală a unei populații, poate fi observată și e păstrată integral în toate componentele sale. Cultura moartă este o cultură arheologică și se păstrează sub forma vestigiilor sau a resturilor materiale. Acestei culturi nu i se poate stabili apartenența, pentru că a dispărut și e cu atât mai greu de reconstituit cu cât e mai îndepărtată în timp. O cultură arheologică se reconstituie în funcție de locul și împrejurările în care a fost descoperită și nu întotdeauna se cunosc apartenența etnică, datarea sau semnificația unor obiecte. O astfel de cultură reprezintă rezultatul unei selecții realizată în timp; este vorba de o selecție naturală și obiectivă, determinată de perisabilitatea unor materii (lemn, piele, lut etc.) dar și o selecție subiectivă, determinată de comportamentul uman (distrugerea sau părăsirea unor așezări, ca tip de selecție negativă și conținutul unui inventar funerar, ca tip de selecție pozitivă).

Noțiunea de cultură arheologică implică trei condiții:

- ▶ să existe o anumită masă de vestigii materiale comune, descoperite în mod repetat, în aceleași situri și având caracteristici comune;
- ▶ răspândirea acestui fenomen să fie limitată la un spațiu bine determinat;
- ▶ să existe un cadru cronologic bine delimitat.

Denumirea unei culturi se realizează în funcție de o așezare eponimă (sau chiar a două localități), după o atribuire etnică sau după anumite manifestări caracteristice (cultura amforelor sferice).

În general, în cadrul unei culturi sunt mai bine cunoscute cimitirele decât așezările, datorită faptului că cele din urmă sunt mult mai greu de săpat, din cauza întinderii lor.

3.3.1. Etapele unei cercetări arheologice

Cercetarea poate porni de la un cadru geografic, de la un sit, un tezaur, un mormânt izolat, după cum există cercetări care pornesc de la un singur obiect.

Etapele cercetării

1. prima etapă în cadrul acestei cercetări o constituie adunarea documentației și constituirea unei baze de date, prin folosirea unor informații publicate sau a celor existente în cadrul muzeelor sau colecțiilor particulare și care nu au fost publicate.

2. obținerea de date noi prin identificarea și culegerea de materiale necunoscute.

3. începerea săpăturilor: prin activitatea de teren se dobândesc noi informații despre tema cercetată

4. prelucrarea și înregistrarea noilor date sub forma listelor de inventar, analiza obiectelor, conservarea lor. Raportul de săpătură este prima înregistrare a obiectelor.

5. publicarea detaliată și ilustrată a materialului arheologic. Aceste instrumente de lucru ale arheologilor pot lua diferite forme:

- ▶ rapoarte preliminare mergând până la monografia culturii respective sau a sitului.
- ▶ cataloagele pe anumite criterii, care sunt folosite atât de specialiști, cât și de publicul vizitator.
- ▶ repertoriile arheologice

6. analiza, sistematizarea și determinarea acestor obiecte, prin care se încearcă recompunerea tabloului cultural. Se realizează o clasificare tipologică, cu sesizarea evoluției formelor, precum și un studiu al răspândirii în spațiu a obiectelor.

7. interpretarea istorică prin confruntarea concluziilor istorice cu rezultatele descoperirilor arheologice.

Aceste etape sunt obligatorii, însă trebuie spus că granițele dintre ele nu sunt întotdeauna foarte ferme. Pe de altă parte, există și o altă modalitate de lucru, în funcție de operațiile realizate:

1. cercetarea de teren, adică prospecțiunea arheologică
2. cercetarea de laborator, respectiv analiza, sistematizarea și conservarea artefactelor descoperite.

3.3.2. Prospecțiunea

Prospecțiunea este o operațiune care se desfășoară la suprafața solului și care nu trebuie să aibă o acțiune distructivă. Scopul ei este de a identifica și localiza siturile, astfel: primul pas este acela al localizării, urmat de cartare și de punerea sub protecție.

Periegeza

Principală metodă de prospecțiune este **periegeza**, care reprezintă o deplasare în teren în scopul de a culege informații de la suprafața solului. Cercetătorul pleacă întotdeauna de la informațiile precedente referitoare la zona respectivă, de la diverse descoperiri întâmplătoare care pot duce la identificarea de situri importante. De asemenea, toponimia locului poate oferi indicii importante cu privire la existența unor situri ascunse (Cetățuia, Măgura, Troian), după cum **fotogrametria** (fotografiile aeriene) pot completa informația prealabilă.

Uneori, periegeza este dictată de necesități majore, cum ar fi diverse construcții ce trebuie realizate pe locația respectivă. Din dotarea echipei care realizează periegeza nu trebuie să lipsească hărțile, busola, șpaclul, săpăliga, aparatul de fotografie, sacul pentru adunarea obiectelor, resturilor, fragmentelor. Se realizează de obicei după arătură sau după ploaie, primăvara sau toamna și se vor urmări pante luminate, zone neinundabile și protejate de vânt, zone cu ape curgătoare. După recunoașterea sitului arheologic se realizează măsurători, marcarea pe hartă și recoltarea de elemente semnificative (cioburi, oase). Apoi, după reîntoarcerea de pe teren, acestea vor fi înregistrate și etichetate (data, locul și condițiile de descoperire).

Alte metode de prospecțiune

Tot din categoria metodelor de prospecțiune fac parte și **teledetecția, aerofotogrametria în infraroșu**, care permit o mai bună vizualizare dar sunt în egală măsură, metode foarte costisitoare. Pe scară largă se folosesc și detectoarele de metale, ca și metodele geofizice, care induc șocuri electrice pentru a pune în evidență anomalii ale solului.

3.3.3. Săpătura arheologică

Săpătura arheologică reprezintă un procedeu de a recupera artefacte și de a dezveli structuri funerare sau de locuire, ce au fost acoperite de depuneri ulterioare. Ea trebuie să se realizeze metodic și ordonat, în corelație cu stratul în care se desfășoară, întrucât un obiect recoltat fără context are o valoare redusă.

**Principiile
săpăturii**

Principiile și regulile săpăturii sunt următoarele:

- ▶ săpătura realizată trebuie să permită dezvelirea completă a structurilor și recoltarea obiectelor pe categorii
- ▶ săpătura trebuie să permită înregistrarea stratigrafică și a obiectelor conform stratigrafiei (claritatea în plan vertical sau orizontal).

3.3.4. Clasificarea săpăturilor

În funcție de scopul propus și de mijloacele materiale și umane folosite putem identifica următoarele tipuri de săpături arheologice:

Tipuri de săpături

- ▶ săpătura de salvare, care se realizează în urma descoperirilor întâmplătoare și are ca scop salvarea obiectelor, reconstituirea condițiilor de descoperire și luarea măsurilor de protecție;
 - ▶ săpătura preventivă, atunci când există pericolul unei distrugerii prin construcția de locuințe, șosele, fabrici);
 - ▶ sondajele de informare și verificare, prin realizarea unor săpături de mici dimensiuni pentru a determina grosimea stratului, culturile și întinderea sitului; aceasta poate constitui o etapă preliminară a unei săpături complexe.
 - ▶ cercetarea arheologică sistematică sau săpătura în scopul realizării unei cercetări este de lungă durată și tinde să analizeze în întregime monumentul sau situl respectiv.
- Printre categoriile de descoperiri arheologice se găsesc și descoperirile întâmplătoare.

Săpătura este precedată de stabilirea finanțării, a modului de valorificare a rezultatului și alcătuirea echipei. Arheologul va trebui să țină și un jurnal de săpătură și să realizeze fișe speciale.

Analiza descoperirilor arheologice presupune datarea așezării și analizarea obiectelor descoperite. În activitatea sa de investigație, arheologul folosește o serie de metode:

**Metode de
investigație**

- ▶ metoda stratigrafică, care are în vedere observarea succesiunii pe verticală a depunerilor de sol vegetal și a stratului de cultură (marcat de o prezență umană); există și situații în care apare un strat steril din punct de vedere arheologic, care face trecerea între două culturi, reprezentând întreruperea de locuire și folosire a zonei. Un strat de cultură poate avea mai multe nivele, care reprezintă etape succesive ale acțiunii umane. Stratigrafia poate fi uneori alterată de către aluviuni sau eroziunea solului;
- ▶ metoda tipologică se aplică în cazul artefactelor, mormintelor, diverselor structuri sau monumente fixe; ea are ca scop realizarea unei clasificări a obiectelor pe tipuri, subtipuri sau variante ale acestora. Clasificarea se realizează în funcție de criteriul funcțional sau morfologic și permite observarea unei evoluții cronologice a tipurilor respective;

- ▶ metoda analizei combinatorii pornește de la tipologie și analizează frecvența cu care apar anumite tipuri;
- ▶ metoda comparativă;
- ▶ metoda cartografică;
- ▶ analiza polenului;
- ▶ testul fluorului;
- ▶ dendrologia;
- ▶ metoda arheomagnetică și radioactivă (carbon 14).

3.3.5.Cercetarea de laborator

Cercetarea de laborator constituie o etapă importantă a activității arheologului și presupune prelucrarea materialului descoperit. Această etapă începe de altfel, încă de pe șantier, prin tratarea pieselor descoperite, ca și prin desenarea, fotografierea și etichetarea acestora.

În laborator se trece la realizarea unor operațiuni de curățare chimică sau mecanică, stabilizarea pieselor, completarea părților lipsă și conservarea. Tratarea pieselor este precedată de o investigație tehnică care are ca scop stabilirea unui tratament adecvat.

În cadrul acestei investigații se urmăresc și tehnologia de fabricare sau structura materiei prime. În afară de conservare, laboratorul aplică și metode de datare:

Operațiuni de laborator

- ▶ metoda carbon 14 care permite datarea cu o eroare de cel mult 3.000 de ani (plus-minus);
- ▶ metoda potasiu-argon care poate stabili o vechime de până la 200.000 ani;
- ▶ dendrocronologia (în funcție de numărul inelelor de creștere ale unui copac se poate stabili vârsta acestuia), etc.

De asemenea, în laborator se realizează fișe pentru fiecare obiect în parte, care cuprind descrierea acestuia, din punct de vedere al tipului, folosinței (utilitate), materialului, stării de conservare și tratamentului propus. Fișa mai cuprinde datele de păstrare sau trimitere bibliografice, în cazul în care piesa a fost publicată.

Test de autoevaluare 2

2.1. Precizați diferența dintre culturile arheologice vii și moarte.

.....

.....

.....

2.2. Indicați tipurile de săpături arheologice.

.....

.....

2.3. Care sunt cele mai cunoscute metode de datare ?

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.4. Geografia istorică

Geografia istorică a rezultat din legăturile strânse dintre istorie și geografie; mai exact, ea preia mediul de la geografie și evoluția socială de la istorie, reprezentând „studiul interdependenței, în timp, a mediului natural și societății umane”. Într-o oarecare măsură, ea este înrudită și cu demografia istorică întrucât răspândirea populației o studiază ambele științe, fiecare însă cu metodele și obiectivele sale proprii.

Geoistoria

Orice istorie globală trebuie să aibă în vedere și aspectele geografice ale evoluției umanității, adică cadrul geografic în care s-a desfășurat aceasta. **Fernand Braudel** arăta necesitatea unei **geoistorii** sau a unei **geografii umane retrospective**, care să aibă în vedere

mediul natural de dezvoltare și spațiul, în condițiile în care trecutul trebuie analizat în spirit interdisciplinar. Probleme de istorie locală, regională sau cele de istorie a civilizațiilor pot fi înțelese și prin apelul la aspectele geografice sau de raport cu mediul înconjurător. De asemenea, istoricul are nevoie să localizeze evenimentele istorice și să identifice în teren informația.

Domeniile abordate de geografia istorică în cadrul diferitelor școli istorice apar ca fiind foarte diverse, de la geografia regională, evoluția orașelor, căilor de comunicație, transporturilor sau economiei agrare, la dinamica populației sau problemele mediului înconjurător. Pentru că multă vreme geografia s-a ocupat cu descrierea reliefului, hărțile întocmite în Antichitate și Evul mediu constituie astăzi o categorie importantă de surse istorice: **izvoarele cartografice**.

În principiu, se poate spune că geografia istorică, ca disciplină de graniță, preia discuțiile despre mediu de la geografie și pe cele de evoluție socială, de la istorie, reprezentând studiul interdependenței dintre mediul natural și societatea umană, de-a lungul timpului.

Istoricul științei

Începând din antichitate, istoria și geografia s-au aflat într-o strânsă legătură, încercându-se a se da explicații de natură geografică unor fenomene istorice, sociale sau politice. De pildă, s-a considerat, până în epoca modernă, că oamenii sunt influențați de climă, că variațiile de climat ar explica varietatea civilizațiilor sau chiar psihologia popoarelor. În secolul al XVI-lea, o discuție despre rolul factorilor geografici în istorie a fost inițiată de **Jean Bodin**, care vorbea despre diferențele de mentalitate ale popoarelor din emisfera nordică și sudică; ulterior, în secolul al XVIII-lea, s-a format teoria factorilor care influențează istoria (factori geografici, demografici, economici).

Apoi, o dată cu progresul geografiei ca știință, prin depășirea manierei strict descriptive, în secolul al XIX-lea se va încerca legarea fenomenelor naturale într-o interpretare de ansamblu, prin eforturile lui **Alexander von Humboldt** (1769-1859) și **Karl Ritter** (1779-1859). Despre răspunsul societății la stimulii de mediu discuta și **Fr. Ratzel**, întemeietorul antropogeografiei și geopoliticii. La noi, preocupări de geografie istorică au existat la **Simion Mehedinți**, **G. Vâlsan**, **Gh. Brătianu**, **N. Iorga**, **V. Mihăilescu**, **I. Conea** etc.

Cert este că între om și mediu au existat și există interdependențe permanente, cu evoluții istorice specifice, de la o perioadă la alta. Pe de altă parte, nu numai natura exercită influențe favorabile sau nefavorabile, dar și intervenția omului poate modifica factorii naturali.

Identificarea și localizarea în teren a informației istorice se realizează și cu ajutorul geografiei istorice. De pildă, există o serie de evenimente istorice care nu au fost plasate într-o locație precisă, după cum observarea în general a terenului slujește istoriei militare.

Metoda cartografică

De asemenea, plasarea pe hartă a informației istorice permite, prin interpretarea hărților, o serie de concluzii prețioase istoricului, care poate sesiza iradierea fenomenelor culturale și de civilizație. În felul acesta, s-a constituit **metoda cartografică**, care alături de metoda comparativă, critică sau statistică poate să ofere concluzii noi cercetătorului.

Climatologia istorică

Dintre domeniile de studiu privitoare la raporturile om-mediu, în istoriografia ultimelor decenii de un interes deosebit s-a bucurat **climatologia istorică**. Interesul pentru acest domeniu se explică prin preocupările actuale ale omenirii în legătură cu mediul înconjurător. Investigațiile de climatologie istorică au în vedere stabilirea cât mai precisă și în amănunt a variațiilor climatice, prin alcătuirea de serii coerente și degajarea unor modele sau cicluri climatice.

O primă sursă de informație este cea oferită de izvoarele scrise, destul de puțin consistente în spațiul românesc însă, până în jurul secolului al XIX-lea. Pentru perioadele istorice mai recente, o sursă de bază o constituie observațiile meteorologice înregistrate. Mecanismul care a funcționat până în epoca modernă avea, în esență, următorul scenariu: dereglările climatice (ger, ploi) provocau foamete, care ducea la slăbirea organismului, facilitând răspândirea epidemiilor.

De aceea, se consideră că fenomenele climatice au contribuit la procesul de autoreglare demografică a societăților preindustriale, care nu puteau depăși un anumit nivel de populare, datorită lipsei mijloacelor de subzistență adecvate. Prin urmare, avem de-a face cu o reacție în lanț, rezultat al interacțiunii dintre mediul natural – economie – demografie.

Pătrunderea acestui mecanism este esențială în înțelegerea societăților preindustriale. Pe de altă parte, nu se poate discuta în mod serios despre agricultură fără apelul la analiza climei și meteorologiei, mai ales că până pe la 1800, civilizația era precumpănitor agrară. Aceste societăți rurale erau dependente de sol și, prin urmare, sensibile la variațiile climei. Totuși, este abuziv să considerăm că istoria unui secol a fost determinată doar de dificultățile climatice; de aceea, se consideră, în general, că variațiile climatice pot explica mai bine unele evenimente aparținând **timpului scurt** al istoriei, decât evoluțiile istorice profunde și de durată.

Dendroclimatologia

De asemenea, un domeniu distinct de cercetare îl constituie **dendroclimatologia**, care pleacă de la interpretarea aspectului inelelor de creștere concentrice ale arborilor. Se știe că, în fiecare an, arborele își adaugă un nou inel, iar prin numărarea acestora se poate stabili cu exactitate vârsta fiecărui arbore. O altă observație importantă ține de faptul că aceste inele nu sunt identice, grosimea lor variind în funcție de condițiile meteorologice ale anului respectiv: un inel ceva mai larg indică un an favorabil, în timp ce, subțirimea inelului arborelui este indiciul pentru existența unor condiții dificile. În felul acesta, trunchiurile vechi descoperite în complexe arheologice databile pot oferi indicii despre fazele de umiditate sau secetă ale regiunii respective.

Un exemplu pentru modul în care concluziile oferite de dendroclimatologie vin să întărească o serie de informații istorice este cel oferit de cercetătorii germani, care au analizat inelele largi (sugerând un climat ploios) ale trunchiurilor unor stejari de la începutul secolului XIV, perioadă în care Europa apuseană a fost afectată de o foamete cronică; aceștia au demonstrat faptul că umiditatea excesivă existentă în epocă a distrus recolte.

Fenologia

De asemenea, din aceeași sferă provine și o altă metodă înrudită cu dendroclimatologia, și anume **metoda fenologică**. Este vorba, în principal, despre observarea fenomenelor vegetale ca înflorirea, coacerea fructelor sau strângerea recoltelor, influențate de anotimpul călduros. Din păcate, izvoarele consemnează destul de rar astfel de fenomene vegetale. În Franța, s-a reușit totuși observarea acestor fenomene, în funcție de momentul culesului viilor, care era o decizie oficială, regăsită în arhivele locale, încă de la sfârșitul secolului XVI.

Metoda glaciologică

Rezultate interesante oferă și **metoda glaciologică**, care observă perioadele succesive de răcire și încălzire a vremii, cu influențe asupra dimensiunii ghețarilor. Sursele folosite sunt ceva mai diverse: izvoare scrise care semnalează, în Europa apuseană, înaintarea maselor de gheață către unele orașe, sursele iconografice, precum și analiza pe teren a morenelor și datarea prin carbon 14 a resturilor vegetale cuprinse în acestea.

Palinologia

Pentru perioadele mai vechi, istoricul poate face apel și la **palinologie**, adică la studierea resturilor de polen păstrate în sol, de-a lungul timpului. Acestea oferă informații cu privire la aspectul și evoluția vegetației, care era, la rândul ei, influențată de climă. De pildă, cercetarea palinologică a indicat faptul că, în neolitic zonele nordice au cunoscut un nivel termic ceva mai ridicat, prin urmărirea extinderii vegetației, mult mai la nord, în raport cu perioada actuală.

Unele observații interesante au fost rezultatul studierii **sedimentelor** depuse pe fundul mărilor, oceanelor sau lacurilor. Probele de sedimente (*carote*) reflectă, prin compoziția și structura lor, evoluția climei. Mult mai avantajoase de analizat sunt depunerile din lacuri, întrucât aici straturile se așează mult mai repede în raport cu oceanele, de pildă, iar precizia este mai mare.

Lichenometria

O altă metodă de cercetare climatologică este aceea care folosește datele oferite de studierea ritmului de creștere a lichenilor (**lichenometrie**). Se mai pot realiza determinări absolute, cu metode fizice, de tip radio-carbon sau izotopi de oxigen.

De asemenea, o observație importantă este aceea că civilizațiile sunt marcate de raporturile multiple dintre om și profilul biologic-vegetal și animal al regiunii respective. De pildă, nomadismul ca trăsătură a unei populații se explică prin faptul că turmele consumă repede iarba dintr-o regiune limitată și de aceea ele trebuie deplasate continuu. Triburile crescătoare de animale se caracterizează printr-o mare mobilitate, în contrast cu civilizațiile sedentare; există momente în care cele două tipuri de civilizație s-au confruntat, atunci când dificultățile climatice și de aprovizionare au determinat triburile nomade să-și părăsească teritoriile și să invadeze alte zone.

Pe de altă parte, această mobilitate specifică triburilor nomade a contribuit la asigurarea legăturilor comerciale, dar și la o serie de transformări politice, prin crearea de mari imperii, rezultat al cuceririlor.

Probleme la fel de importante sunt cele legate de raportul dintre civilizații și agricultură, speciile de animale sau insecte. Dintre acestea, ultimele marchează istoria medievală a Europei, datorită efectelor grave ale invaziilor de lăcuste: distrugerea recoltelor conducea la foamete și la creșterea mortalității.

Resursele naturale

Caracteristică pentru problema raportului dintre om și mediu este și problema **resurselor minerale**: hidrosfera, atmosfera și scoarța pământului. Hidrosfera reprezintă apa, care acoperă circa 70% din suprafața pământului, atmosfera presupune folosirea gazelor de tip oxigen, azot sau argon iar scoarța pământului reprezintă cea mai importantă sursă de resurse naturale: sarea, aurul, petrolul. De pildă, afluxul de aur și argint american a influențat economia europeană (fenomenul „revoluției prețurilor” din secolul XVI) și a fost la rândul lui influențat de cerințele acesteia. În același timp, goana după aur a contribuit la colonizarea și punerea în valoare a continentului american.

Pe de altă parte, în perioadele mai recente, goana după petrol („aurul negru”) a reeditat în condiții noi, goana după aur, cu toate efectele economice, sociale și politice ce decurg de aici.

Factorii microbieni

Un aspect esențial al raporturilor dintre om și mediu este cel referitor la rolul **factorilor microbieni** și al **epidemiilor**, de-a lungul istoriei. Cercetările recente au scos în evidență faptul că există un fond microbial specific fiecărei zone de populație, împotriva căruia, aceasta ajunge să capete treptat imunitate. Dezechilibre majore se produc în momentul când două civilizații diferite, relativ sau complet izolate unele de altele și având fiecare un echilibru ecologic specific intră brusc în contact. Urmările sunt de-a dreptul dezastruoase, ducând la decimarea populației respective.

Se consideră că o dată cu începutul epocii moderne s-a petrecut treptat fenomenul de unificare microbiană a lumii, proces însoțit de o serie de epidemii distrugătoare, până la momentul stabilirii unui fel de echilibru mondial. Totuși, epidemiile nu au acționat singure, ci în strânsă legătură cu foametea, războaiele, dereglările climatice sau alte carențe ale mecanismului ecologic, social ori economic.

Seismologia

În condițiile în care orice civilizație este dependentă de stabilitatea solului pe care se dezvoltă, și **cutremurele de pământ** influențează raporturile complexe dintre om și mediu. Înregistrarea intensității cutremurelor și clasificarea lor se realizează cu ajutorul a două metode, numite și „scări”:

- ▶ scara Richter, stabilită în 1949, care ține seama de magnitudinea cutremurului, adică de energia globală degajată de acesta și este gradată de la 1 la 10
- ▶ scara Mercali, care ține cont de intensitatea seismelor, adică de efectele reale ale unui cutremur și este gradată de la I la XII.

Istoria este interesată mai ales de urmările umane ale seismelor. Pe lângă șocul seismic propriu-zis, gradul de mortalitate este influențat și agravat de fenomene secundare: mareele seismice (*tsunami*), în cazul regiunilor de pe coastă, incendiile sau epidemiile, și desigur, distrugerile materiale. De asemenea, cutremurele pot deplasa izvoarele și pânzele freatice, ducând la prăbușirea producției agricole a unei regiuni.

Alte dezechilibre în raportul dintre om și mediu sunt provocate de o serie de factori, extrem de actuali: poluarea industrială, radioactivitatea sau defrișarea (junglă sau pădure).

Prin urmare, raportul dintre om și natură a înregistrat o evoluție istorică, marcată de interdependențe între cei doi factori. Asupra societății contemporane nu acționează factori naturali în stare pură, ci factori modificați într-o măsură mai mare sau mai mică de către om, prin acțiunile sale.

Test de autoevaluare 3

3.1. Explicați raportul dual între știința geografică și cea istorică.

.....

.....

.....

3.2. Enumerați sursele investigației istorice ce provin din câmpul științelor geografice.

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.5. Demografia istorică. Statistica istorică

3.5.1. Demografia istorică

Populația a constituit un factor important al evoluției istorice, așa cum a reprezentat un domeniu de cercetare și pentru alte științe, ceea ce le deosebește fiind metodele și interesele proprii. Demografia beneficiază de o metodologie specifică, dar se folosește, în egală măsură de statistică și teoria probabilităților.

Termenul demografie provine din grecescul „demos” (popor) și „graphein” (descriere), fiind așadar, știința care se ocupă de studiul populațiilor. Pentru interpretarea epocilor trecute, demografia are nevoie de știința istorică, din acest contact rezultând demografia istorică. Există și o comisie internațională specializată de demografie istorică, care s-a constituit pe lângă Comitetul Internațional de Științe Istorice.

Disciplinele de graniță

Populația se află în strânsă legătură cu societatea, economia, mediul înconjurător, habitatul. Pentru a analiza aspectele demografice este necesară colaborarea sociologiei și economiei; de asemenea, pentru a explica tendințele de lungă durată, se face apel la istorie, antropologie, etnografie, folcloristică. Din aceste colaborări au luat naștere o serie de discipline de graniță, cum ar fi demografia istorică, paleodemografia sau etnografia demografică.

Rolul demografiei este de a descrie și analiza populația (analiza familiei, structura pe vârstă a populației, dinamica, fluxurile migratorii, urbanizarea) și fenomenele demografice (natalitatea, fertilitatea, nupțialitatea, divorțialitatea, mortalitatea). De asemenea, demografia istorică are menirea de a căuta cauzele unor fenomene demografice, pentru a ajunge la esența acestora. Studiile de demografie vizează în egală măsură și politicile demografice, inclusiv legislația în domeniu, politicile sociale cu impact demografic, metodele și modelele de analiză și estimare prospectivă a populației, precum și teoriile privind populația și fenomenele demografice (biopolitica, eugenia).

Sursele demografiei

Sursele demografiei istorice sunt inventarele, socotelile, urbariile, registrele de dijmă, acte de stare civilă, anchete sau diverse lucrări cu caracter statistic, întocmite prin metoda recensării locale, precum și recensămintele. Desigur că istoricul trebuie să țină seama de tendința de evaziune a bunurilor și chiar a persoanelor, în condițiile în care posibilitățile de înregistrare ale conscriptorului medieval erau limitate. Această evaziune poate conduce la concluzii viciate, adică la observarea unor creșteri, stagnări sau involuții statistice anormale, care nu sunt indicate și de alte surse.

Cazul românesc

În spațiul nostru, până în secolul al XIX-lea, ne aflăm în perioada prestatistică, pentru care nu se pot realiza calcule demografice exacte. Se consideră că istoria statisticii românești începe cu domnul moldovean Dimitrie Cantemir, care folosește mai degrabă o statistică de tip descriptiv. De asemenea, medicii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au avut și preocupări de demografie. Printre explicațiile date fenomenelor demografice s-au aflat în această perioadă mai ales, variabilele ecologice, adică calitatea aerului, apei sau alimentelor folosite. De asemenea, variabile explicative ale fenomenelor demografice sunt modelele culturale, comportamentul demografic și mentalitățile epocii.

Pentru a reconstitui seriile statistice, mai lungi sau mai scurte, demo-istoricul se izbește de lacunaritatea surselor, fie sub aspectul teritorial, fie sub cel al categoriilor de populație incluse. De asemenea, se poate confrunta cu o serie de dificultăți legate de unități de măsură, al căror conținut îi este necunoscut.

Reconstituirea familiilor

Un domeniu de activitate al demografiei istorice este acela al **reconstituirii familiilor**, pe baza registrelor parohiale și ale vechilor evidențe de stare civilă. Reconstituirea familiilor se realizează, în măsura posibilului, prin corelarea informațiilor referitoare la botez, căsătorie și deces, pentru fiecare soț în parte, apoi, prin unificarea datelor referitoare la cei doi soți și adăugarea elementelor referitoare la botezul, căsătoria și, eventual, decesul copiilor. Toate aceste date sunt apoi prelucrate sistematic, calculatorul ajutând la reconstituirea familiilor. Limitele acestui procedeu sunt date de faptul că el se poate aplica mai ales familiilor care nu și-au schimbat rezidența. Pentru aflarea mai multor informații, demografia se întâlnește în acest punct cu genealogia, care permite urmărirea indivizilor de la naștere până la moarte, indiferent de habitat.

Istoria socială

Pe de altă parte, informațiile oferite de genealogie și demografie permit concluzii de **istorie socială**. De pildă, se poate evidenția vechimea unei familii și ascensiunea ei socială, după cum, originea soțului/soției pune în evidență strategiile matrimoniale. Cercetarea demo-istorică a genealogiilor permite investigarea evoluției prenumelor, ajutând, în felul acesta onomastica, ca ramură a lingvisticii. De asemenea, se dovedește de ajutor și antropologiei culturale, prin urmărirea comportamentului social și a mentalităților. În problemele legate de fertilitate sau mortalitate, demografia se intersectează și cu medicina, motiv pentru care s-a pus problema studierii „medico-demografice” a populației.

Pe baza datelor obținute statistic se realizează analiza mișcării populației, obținându-se date privind **nupțialitatea** (raportul dintre numărul de căsătorii și numărul locuitorilor dintr-o regiune sau țară), **natalitatea** (raportul dintre numărul de nașteri și numărul locuitorilor), și **mortalitatea** (raportul dintre numărul deceselor și numărul locuitorilor).

Fertilitatea populației este urmărită în nivelul și dinamica ei, cu variații în funcție de caracteristicile demografice, sociale, educaționale, raporturile cu structura demografică a populației, specificul perioadei istorice, a zonei geografice sau a modelului cultural, precum și cu alte fenomene (nupțialitatea, mortalitatea), locul fertilității în cadrul ciclului de viață familială. Așadar, fertilitatea este determinată și de o serie de factori extrademografici, de la cei genetici, până la factorii culturali. De aceea, pentru a răspunde la întrebări privind fertilitatea este necesară conlucrarea mai multor științe.

Mediul geografic

Interdependența dintre fenomenele demografice și mediul ambiant, respectiv evoluția subzistenței a dus la apariția tezelor referitoare la supra- sau subpopulate. Un factor esențial în evoluția populației a fost mediul geografic, care a influențat densitatea demografică, constituind cadrul în care fenomenele demografice s-au desfășurat. Epidemiile ca și regimul climatic au influențat, de asemenea, evoluția demografică. Pe de altă parte, și politica demografică a unui stat poate avea profunde urmări asupra evoluției populației. De pildă, politica natalistă forțată a regimului comunist din România, conjugată cu criza societății din anii 1980 au condus la o situație demografică gravă.

Studiile demografice actuale se bazează pe datele oferite de statistică și au ca unitate de timp, de regulă, anul. Recensămintele populației sunt o analiză statistică și statică care furnizează acele date necesare cunoașterii structurilor demografice: numărul și repartitia populației, în funcție de sex, vârstă sau stare civilă, repartitia după nivelul de instruire, după profesie, venituri, domiciliu, loc al nașterii. De asemenea, fertilitatea poate fi observată tot pe baza acestor recensăminte, care urmăresc acest fenomen, pe generații și clase de vârstă, pe mediu urban sau rural, în funcție de nivelul de educație. Un instrument modern care poate fi folosit ca sursă de informație este cel oferit de anchetele demografice.

Unitatea de timp cu care se măsoară modificările demografice este durata unei generații.

Mișcările de populație

Populația raportată la suprafața geografică locuită de aceasta constituie **densitatea populației**, care vizează analiza distribuirii în teren (geografică și spațială) a populației, gradul de ocupare a mediului, repartitia resurselor naturale și a mijloacelor de subzistență.

Mișcarea populației reprezintă constatarea existenței unui spor de populație sau a unei scăderi a acesteia, ceea ce constituie **mișcarea internă** a populației. Există și o **mișcare externă** a populației, care se referă la **emigrare** și **imigrare**. Emigrarea reprezintă deplasarea spre exterior a populației, ceea ce conduce la micșorarea numărului acesteia; ea poate fi temporară sau definitivă. Imigrația constituie venirea de populație din altă regiune și așezarea ei într-un spațiu nou, lent sau prin colonizări în proporții diferite. Imigrația conduce la mărirea numărului de locuitori din noua regiune unde s-au stabilit, precum și la schimbarea parțială a structurii acesteia.

Revoluția demografică

Tranziția populației sau **revoluția demografică** este un fenomen care a apărut la nivel european în secolul al XVIII-lea și a constat în trecerea de la regimul demografic vechi la cel modern. Regimul demografic vechi s-a caracterizat prin nivelul înalt al natalității, dar și al mortalității, în timp ce regimul demografic modern presupune niveluri scăzute ale acestora. Tranziția populației se observă mai întâi în țările din nordul Europei (Suedia, Norvegia, Danemarca, Finlanda), apoi în cele din apusul Europei, ceva mai târzie fiind în sudul și estul Europei.

**Piramida
vârstelor**

În cursul tranziției demografice a unei populații se produce și schimbarea structurii pe vârste, în sensul că se trece de la o populație tânără la una bătrână. Îmbătrânirea demografică a unei populații presupune creșterea ponderei (a frecvenței relative) persoanelor vârstnice în cadrul populației totale.

În mod convențional, populația se împarte în trei grupe:

- ▶ tânără: între 0-14 ani
- ▶ adultă: între 15-59 ani
- ▶ bătrână: de la 60 de ani în sus.

În condițiile creșterii duratei medii de viață, s-a ajuns chiar și la vârsta a patra, de peste 75 de ani.

Piramida vârstelor ne furnizează prima imagine despre aspectul unei populații: o piramidă cu o bază largă și vârful îngustat caracterizează o populație tânără, în timp ce o piramidă cu baza îngustă și vârful hipertrofiat, caracterizează o populație îmbătrânită.

Cauzele îmbătrânirii demografice (sau a schimbării structurii populației pe vârstă) sunt directe (de ordin demografic) și indirecte. La o populație închisă (fără migrație), îmbătrânirea demografică este determinată de scăderea fertilității și creșterea duratei medii de viață; primul dintre factorii menționați duce la diminuarea proporției populației tinere iar cel de-al doilea conduce la mărirea numărului populației vârstnice. Totuși, de regulă, îmbătrânirea populației se realizează mai ales datorită scăderii fertilității.

În cazul unei populații deschise (cu migrație), un factor care afectează îmbătrânirea, respectiv, reîntinerirea populației este migrația (internă sau internațională). Îmbătrânirea demografică are consecințe pe multiple planuri: scade fertilitatea populației feminine, crește mortalitatea, iar în plan economic se poate observa o îmbătrânire a populației active.

**Demografia
familiei**

Căsătoria și frecvența acesteia în cadrul unei populații (nupțialitatea) face obiectul de studiu a mai multor științe: sociologia, antropologia culturală, etnografia, demografia și altele. Nupțialitatea generează o serie de consecințe și implicații pe mai multe planuri. Dintre multiplele aspecte ale căsătoriei, demografia se apleacă mai ales asupra influenței nupțialității asupra **fertilității** și a rolului ei în **demografia familiei**. În analiza nupțialității trebuie însă avute în vedere și așa numitele uniuni consensuale (concubinaj), ca și fertilitatea nelegitimă (matrimonială). Comportamentul nupțial este expresia unui model cultural. Nupțialitatea influențează fertilitatea prin:

- ▶ vârsta la căsătorie
- ▶ ritmul de constituire a familiilor
- ▶ proporția persoanelor căsătorite, respectiv frecvența celibatului definitiv.

Indicii avuți în vedere pentru nupțialitate sunt: proporția căsătoriilor, vârsta medie la prima căsătorie, frecvența populației căsătorite la vârste tinere, frecvența populației necăsătorite la vârste de 45-49 ani, ca indice al celibatului definitiv, vârsta medie a persoanelor celibatate la căsătorie, etc.

Căsătoria reprezintă începutul primei secvențe a **ciclului de viață familial**; ideea care stă la baza acestuia este că din momentul constituirii familiei prin căsătorie și până la dizolvarea ei prin deces sau divorț, aceasta parcurge o serie de etape, marcate prin evenimente demografice, ca nașterea primului, respectiv a ultimului copil, căsătoria ultimului copil, etc. De acest domeniu se ocupă mai ales microdemografia, o orientare nouă în cadrul demografiei contemporane, în timp ce tipul macrodemografic al analizei se referă la evenimentele demografice ale indivizilor, ca natalitate, mortalitate, nupțialitate.

Sporul natural

Ca și celelalte fenomene demografice, și mortalitatea se poate observa la mai multe niveluri: în plan biologic sau social, în mediul urban sau rural, pe categorii profesionale, pe zone geografice. Indicele obișnuit al mortalității (reprezentat prin numărul de decese/1000 locuitori) este puternic influențat de repartiția pe sex și vârstă a populației. Din jocul evoluției natalității și mortalității rezultă **excedentul (sporul) natural**.

Analizele realizate de demografie sunt utile în egală măsură și economiei politice, întrucât pe baza lor se pot urmări raporturile populației cu producția, repartiția și consumul bunurilor și bogățiilor naturale existente în același spațiu. De asemenea, istoria politică are de câștigat de pe urma analizelor demografice, prin observarea raportului dintre populație și guvernare, impozite sau capacitatea economică și militară.

3.5.2. Statistica istorică

Statistica socială și statistica istorică

Această știință permite istoriei să obțină concluzii cantitative în legătură cu faptele și evenimentele istorice din prezent și trecut. Există o **statistică socială**, care se referă la realitatea socio-umană și o **statistică istorică** care folosește instrumentele, tehnicile și metodele statistice (matematice) pentru a studia trecutul omenirii.

Termenul de statistică a fost folosit pentru prima dată la 1746, de către Gottfried Achenwall, profesor din Göttingen. Ulterior vor apărea ramuri ale statisticii, ca Statistica demografică, Statistica socială, Statistica economică și desigur, Statistica istorică, care studiază realitățile trecute.

Conlucrarea dintre statistică și istorie s-a realizat grație folosirii metodei statice în investigarea fenomenelor istorice, pentru cuantificarea acestora. Informațiile de tip statistic extrase din izvoarele istorice sunt prelucrate după metode de calcul statistic, istoriei fiindu-i puse la dispoziție estimări de natură cantitativă necesare interpretării istorice.

Dificultățile apar pentru perioada prestatistică, când datele statistice lipsesc ori sunt incomplete; de aceea, istoricul trebuie să realizeze reconstituiri parțiale pe baza prelucrării statistice a unor date lacunare.

Test de autoevaluare 4

4.1. Ce înseamnă demografia ?

.....

4.2. Indicați domeniile istorice în care demografia asistă cercetarea propriu-zisă

.....
.....

4.3. Precizați care este unitatea de timp cu care se măsoară modificările demografice

.....

4.4. Indicați diferența dintre statistica socială și cea istorică.

.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Test 1

1.1. Este vorba de elementul central al cercetării și studierii istoriei și anume anchetarea acțiunilor, gesturilor umane (ale indivizilor sau ale grupurilor) a factorilor care le influențează și a consecințelor acestora asupra mediului natural, social, politic, mental etc.

Test 2

2.1. Cultura vie este cultura actuală a unei populații, poate fi observată și e păstrată integral în toate componentele sale. Cultura moartă este o cultură arheologică și se păstrează sub forma vestigiilor sau a resturilor materiale

2.2. săpătura de salvare, săpătura preventivă, sondajele de informare și verificare, cercetarea arheologică sistematică

2.3. metoda carbon 14, metoda potasiu-argon, dendrocronologia

Test 3

3.1. Istoricul anchetează evoluțiile comunităților umane în mediul lor geografic urmărind factorii de mediu, localizând geografic evenimentele și faptele istorice, în timp ce geograful observa modificările în timp și spațiu produse de către om asupra mediului înconjurător.

3.2. cartografia, climatologia istorică, dendroclimatologia, fenologia, metoda glaciologică, palinologia, studierea sedimentelor, lichenometria, studierea resurselor minerale, a factorilor microbieni, seismologia

Test 4

4.1. Termenul demografie provine din grecescul „demos” (popor) și „graphein” (descriere), fiind așadar, știința care se ocupă de studiul populațiilor.

4.2. genealogia, istoria socială, politică, culturală, economică și militară

4.3. durata unei generații

4.4. statistică socială se referă la realitatea socio-umană iar statistica istorică folosește instrumentele, tehnicile și metodele statistice pentru a studia trecutul omenirii

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre aceste întrebări, restudiați capitolul 3.5. și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf

3.7. Bibliografia

Nicolae Edroiu, Introducere în științele auxiliare ale istoriei, Cluj-Napoca, 1992.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, București, 1985

3.8.. Lucrarea de verificare 3

Pe baza textului unității și a bibliografiei, construiți un plan de cercetare pe o temă liber aleasă utilizând fie instrumentele geografiei istorice, fie pe cele ale demografiei și statisticii istorice. Indicați etapele cercetării, precizați instrumentele folosite și imaginați concluzii argumentate.

Sugestie: plecați de la situații, evenimente, fapte, fenomene apropiate fie de locația, fie de familia, prietenii, cunoștințele dumneavoastră.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini

b. se trimite prin poștă tutorelui.

c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei

Unitatea de învățare Nr. 4

ȘTIINȚELE AUXILIARE MINORE SPECIFICE CERCETĂRII ÎN CADRUL ARHIVELOR (I)

Cuprins	Pagina
4.1. Obiectivele unității	55
4.2. Arhivistica	55
4.3. Paleografia	62
4.4. Filigranologia. Criptografia	69
4.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	72
4.6. Bibliografia	73
4.7. Lucrare de verificare	73

4.1. Obiective

- Familiarizarea cu procedeele de editare a documentelor vechi; critica de text.
- Familiarizarea cu analiza caracterelor interne și externe ale documentelor
- Folosirea grafiei, suportului și lichidelor scrisului pentru datarea documentelor și pentru stabilirea autenticității acestora.

4.2. Arhivistica.

4.2.1. Arhivistica

Arhivistica

Arhivistica este știința care se ocupă de crearea, conservarea și folosirea arhivelor, atât ca documente, cât și ca instituție și loc de păstrare a acestora. Arhivistica permite realizarea de cercetări fundamentale și aplicative a documentelor scrise pe suport friabil (perisabil), în vederea stabilirii celor mai bune soluții de ordonare, selecționare, inventariere, conservare și valorificare a acestora. În plus, arhivele desfășoară și o activitate de îndrumare și control la factorii creatori de arhivă, în vederea respectării normelor privind etapele și operațiunile necesare în vederea constituirii arhivei instituțiilor respective.

Istoricul științei

Termenul provine din grecescul „archeion” (locul unde se păstrau actele scrise ale arhonul, ca înalt magistrat), preluat de romani sub forma „archivum”. Primele lucrări de arhivistică se datorează lui Johan Peter Zwengel (*New Grosse Formular*, 1568), Iacob de Raemingen (*Von der Rêgestratur und Ihren Gebânwesen*, 1571), Bonifaciu Baltasar (1632) și George Aebtlin (1669); aceștia au discutat despre modul de organizare al cancelariei și registraturii (organizează intrarea și ieșirea

**Ramurile
arhivisticii**

documentelor, precum și pe cele elaborate pentru uz intern). În secolele XIX-XX, s-au formulat regulile privitoare la păstrarea și folosirea documentelor și s-au făcut încercări de alcătuire a unei terminologii adecvate. Arhivistica și-a lărgit treptat câmpul de cercetare și a perfecționat metodele de cercetare. Astăzi ea se împarte în două ramuri mari: **teoria arhivistică** sau **arhivologia** (se ocupă de terminologie, metodologie, istoricul arhivelor, dreptul arhivistic) și **practica arhivistică** sau **arhivotehnia** (se ocupă de probleme legate de registratură, evidență, selecționare și valorificare). De asemenea, există și o **arhivoeconomie**, care se referă la conservarea documentelor și fondurilor arhivistice.

Cele mai vechi arhive datează din Antichitate și au apărut în Orient, la greci și romani. În Evul mediu, arhivele s-au diversificat și și-au constituit funcții ceva mai precise. Alături de arhiva puterii centrale (pe lângă cancelarie, ca factor creator de arhivă) au apărut arhive ale instituțiilor administrative teritoriale și locale, ale orașelor, breslelor și chiar ale unor particulari. Spre sfârșitul Evului mediu, comunitățile sătești libere își creau și ele arhive. În secolele XV-XVI, arhivele au devenit secrete, accesul la ele fiind restricționat; împotriva acestei practici s-au ridicat cărturarii și mai târziu iluminiștii francezi, care doreau să studieze materialul istoric.

Cazul românesc

Istoria arhivelor românești este destul de veche, chiar dacă nu există date certe privind începuturile arhivelor pe teritoriul nostru. Există puncte de vedere care afirmă că începutul arhivelor la noi se leagă de plăcuțele de lut ars descoperite la Tărtăria, jud. Mureș, întrucât aceste plăcuțe conțineau și în Orient texte de tip arhivă. În mod cert, istoria arhivelor din spațiul nostru începe cu perioada Daciei romane, timp din care s-au păstrat tăblițele cerate de la Roșia Abrudului, reprezentând acte de vânzare-cumpărare.

În Evul mediu s-au constituit arhivele particulare, ale marilor familii, precum și cele ale instituțiilor, inclusiv cele bisericești. Constituirea statelor a condus la organizarea cancelariilor și la apariția arhivelor organizate pe lângă acestea. În Transilvania sunt atestate încă din sec.XIII așa-numitele *loca credibilia*, care aveau dreptul de a emite și copii autentice, la capitolul de la Alba Iulia și la conventul din Cluj-Mănăstur. În cancelariile munteană și moldoveană a existat o condică în care erau trecute toate actele emise; prezența sa este amintită de unele documente care menționează că “s-au trecut la condică” ori “s-au scris în condică”. Aceste mențiuni demonstrează existența unor arhive organizate rudimentar, printre care, arhiva la destinatar, în secolele XIV-XV; destinatarul (așezământ ecleziastic, sfat orășenesc, breaslă sau chiar particular) păstra cu mare grijă toate documentele primite, organizându-și arhive. Ele permiteau susținerea unei cauze în fața justiției și demonstrarea proprietății. A urmat apoi arhiva la emitent sau arhiva de registru (în secolele XV-XVIII), când emitentul își făcea arhivă din copiile actelor trimise și din originalele actelor intrate.

Arhivele cancelariei domnești

Arhive au existat nu numai pe lângă cancelaria domnească, ci și pe lângă principalele instituții sau dregătorii. Mare parte din ele au fost însă distruse de invaziile și războaiele purtate în acest spațiu. În perioada fanariotă, arhivele erau ceva mai bine organizate, prin grija statului. Constantin Mavrocordat hotăra, la 1741, ca prefecturile, judecătoria și consiliul domnesc să posede registre cuprinzând copiile tuturor actelor emise de instituția respectivă. În afară de instanțele administrative și judecătorești, o organizare a arhivelor se poate constata și la nivelul mitropoliilor la începutul sec.XIX.

Registraturile

A existat și o arhivă de registratură, care se întâlnește în Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în Țara Românească și Moldova, după 1831. Abia prin Regulamentele Organice, erau înființate arhivele de stat moderne ale Țării Românești (1 mai 1831) și Moldovei (1 ianuarie 1832). În 1862, după Unirea Principatelor s-au unit și cele două arhive, rezultând Direcția generală a Arhivelor Statului, la București, aflată în subordinea Departamentului cultelor și instrucțiunii publice; în 1951 ele vor fi puse în subordinea Ministerului de Interne. Astăzi Arhivele Naționale (denumire dată de legea 16/1996) cuprind atât o direcție generală în București, cât și filiale (direcții) la nivelul fiecărui județ și a municipiului București. Conducerea Arhivelor a fost asigurată de o serie de valoroși oameni de știință, care le-au sporit prestigiul: Gh.Asachi în Moldova și I.Heliade Rădulescu în Țara Românească

(până la 1862), B.P.Hașdeu, D.Onciul, Constantin Moisil, Aurelian Sacerdoțeanu.

În fostele provincii ale Austro-Ungariei arhivele erau organizate pe baza principiului centralist, în sensul că erau strânse la Viena și Budapesta. Ungaria nu a avut nici ea o arhivă a statului modern până la 1875, dată la care a început strângerea unora dintre arhivele transilvănene. Abia în 1920, Consiliul Dirigent a hotărât înființarea unei arhive la Cluj. Tot atunci, au fost înființate direcțiile regionale de la București, Iași și Chișinău.

4.2.2. Noțiuni arhivistice

Arhiva

Arhiva are astăzi trei accepțiuni: instituția care administrează arhivele, partea de clădire în care se păstrează documentele în cadrul instituțiilor, ansamblul de documente create de o instituție, persoană, familie, destinate, prin natura lor a fi conservate. **Arhiva curentă** este reprezentată de totalitatea documentelor aflate la compartimentele care le-au creat într-o instituție, documente folosite la rezolvarea unor probleme curente. Această arhivă se predă la doi ani de la crearea sa. **Arhiva de depozit** a instituției: în această arhivă de depozit documentele se păstrează 30 ani, în România. În perioada cât stau în arhiva de depozit se realizează **selecționarea** documentelor, fiind separate documentele cu valoare permanentă de cele cu valoare temporară, care vor fi eliminate. Documentele cu valoare permanentă se vor depune apoi la Arhivele Naționale, devenind **arhivă istorică**.

Fondul arhivistic

Fondul arhivistic reprezintă totalitatea documentelor create în decursul activității unei instituții, persoane sau familii, structurate după criterii istorice sau logice; limitele sale cronologice corespund cu limitele existenței sau funcționării creatorului arhivei. Denumirea fondului arhivistic este identică cu cea a creatorului său; în cazul în care numele instituției s-a schimbat, se folosește fie cea mai recentă denumire, fie cea mai cunoscută.

Colecția arhivistică

Colecția arhivistică este o unitate artificială, alcătuită din documente de proveniență diferită, pe diverse criterii: tematic, cronologic, în funcție de suportul scrisului sau de limba documentului. Fondul arhivistic și colecția arhivistică pot fi închise, atunci când creatorul și-a încetat activitatea sau deschise, când creatorul varsă periodic documente la Arhivele Naționale.

Unitatea arhivistică

Unitatea arhivistică reprezintă elementul component al unui fond sau colecție și ocupă un loc distinct în inventarul de arhivă. Ea poate fi compusă dintr-un dosar cu mai multe file, o condică de documente, o fotografie, o stampă, o hartă, un document.

Documentul

Documentul este elementul de bază al fondului și el reprezintă un înscris prin care se adevărește, se constată sau se precizează un anumit fapt de importanță istorică.

Creare arhivelor

Crearea unei arhive începe o dată cu înregistrarea actelor la Registratură sau la Secretariat, după care acestea sunt trimise spre diferitele compartimente ale instituției. Apoi, documentele se grupează în dosare, pe criteriu cronologic și pe probleme sau în funcție de termenele de păstrare. Pentru a stabili termenul de păstrare specific fiecărui tip de document (2, 5, 10 ani sau permanent) se folosește Nomenclatorul dosarelor și Indicatorul termenelor de păstrare. După ce au stat 2 ani în diversele compartimente ale instituției, documentele se inventariază și se depun la arhiva de depozit. Aici se realizează selecționarea documentelor, stabilindu-se care dintre ele vor fi păstrate permanent și care vor fi eliminate, ca nefolositoare. Selecționarea se face și la Arhivele Naționale, de către o comisie, pe baza criteriilor de vechime (nu se înlătură nici un document mai vechi de 1821, iar pentru perioada 1821-1875, eliminarea se face doar cu aprobarea directorului general), frecvență sau valoare practică. Altă operațiune este cea de ordonare a documentelor, adică a grupării pe fonduri și colecții. Ordonarea se face pe criteriu structural-cronologic, strict cronologic sau alfabetic.

Specialiștii care lucrează în cadrul arhivelor se numesc **arhiviști**, iar cei care funcționează pe lângă instituții, **arhivari**.

4.2.3. Legislația arhivistică**Legislația**

Arhivele publice conțin o mare varietate de acte și documente. Potrivit legislației referitoare la arhive, Arhivele Naționale au dreptul (și obligația) de a supraveghea felul cum diferitele instituții publice și private își păstrează arhivele curente, și de a prelua după o perioadă de timp (30 ani) arhivele instituțiilor publice (doar documentele cu valoare permanentă care au fost selecționate) în cadrul Arhivei istorice naționale. În practică însă, multe instituții (inclusiv Ministerul de Externe, de exemplu) își păstrează ele însele arhivele chiar și după expirarea termenului legal.

Arhivele Naționale

Pe de altă parte însă, Arhivele Naționale oferă spre consultare și un număr apreciabil de microfilme după fonduri arhivistice aflate în străinătate, dar conținând informații relevante pentru istoria românească. Dacă bogăția izvoarelor accesibile în arhivele publice este considerabilă, există și unele restricții, dintre care cele mai importante au la origine prevederea legală că actele oficiale se oferă spre consultare doar după un număr de ani de la constituirea lor, de obicei după 30 de ani, dar în unele cazuri și mai mult. La aceasta se mai adaugă încetineala cu care se inventariază anumite fonduri arhivistice, precum și posibilitatea ca anumite izvoare să se fi distrus accidental, sau din cauza unor reguli defectuoase de selecție a documentelor care se conservă în arhivele istorice.

Dreptul arhivistic vizează probleme legate de aspectele esențiale ale activității arhivistice: normele de creare a arhivelor, conservarea fondului arhivistic, etc. Prima lege mai amplă cu privire la organizarea și funcționarea arhivelor a fost adoptată în 1925, ocazie cu care se stabilea

rețeaua arhivistică, crearea de depozite corespunzătoare și se fixa termenul de depunere a documentelor de tip arhivă la 30 de ani. Decretul din 1957 stipula juridic existența Fondului Arhivistic Național, concept reafirmat prin Legea Arhivelor Naționale adoptată în 1995.

4.2.4. Practica arhivistică

Inventarierea

Inventarierea reprezintă acea operațiune de luare în evidență a documentelor dintr-un fond sau colecție și înregistrarea lor într-un inventar. Înregistrarea se face pe baza fișei documentului de arhivă care cuprinde următoarele elemente: data, genul documentului, emitentul (cu toate calitățile și funcțiile), acțiunea, destinatarul (cu nume complet), cota documentului (cuprinde denumirea fondului, numărul de pachet și numărul de ordine al documentului în pachet), caracteristicile documentului (autenticitatea, forma sub care s-a transmis documentul, limba, suportul, în afara celui de hârtie, semnele de validare, starea de conservare). Principalul instrument de cercetare la sala de studiu este **inventarul** care cuprinde informații despre conținutul documentelor și de unde se extrag cotele documentelor sau dosarelor care ne interesează. Documentele de arhivă se folosesc fie pentru eliberarea de certificate, copii, extrase, ca urmare a solicitării cetățenilor, fie pentru cercetare, la sălile de studiu.

Unul dintre obiectivele actuale presante ale arhivotehnicii este acela de prelucrare electronică a informațiilor documentare, în contextul informatizării folosite pe plan internațional.

4.2.5. Publicațiile specifice Arhivelor

Publicații

Arhivele au o importantă funcție de cercetare științifică; ele publică inventarii, repertorii și cataloage cuprinzând fondurile de documente pe care le dețin. Informații succinte despre toate arhivele din țară se găsesc în *Inventarul general de arhivă*, al cărui prim volum a apărut în 1939; ulterior, s-a renunțat la el în favoarea *Îndrumătorului arhivistic* care cuprinde prezentarea fondurilor și colecțiilor, cu un scurt istoric al creatorului, conținutul documentelor, bibliografie, indici, facsimile, glosar.

Există și un *Indice cronologic al documentelor*, mai ales pentru arhivele medievale, alcătuit din 23 de volume. Cataloagele documentelor de arhivă publicate prezintă toate documentele din arhivă, grupate cronologic sau tematic, sub formă de regist (rezumat mai larg). Arhivele mai publică diverse ediții de documente, albume de documente, lucrări din domeniul științelor auxiliare, diverse bibliografii arhivistice sau periodice arhivistice ("Revista arhivelor", începând cu 1924, cu o întrerupere între 1947-1958). Arhivele organizează și expoziții pentru punerea în valoare a tezaurului arhivistic; ele sunt organizate cu ocazia unor aniversări istorice sau manifestări științifice. De asemenea, ele pot pune la dispoziția muzeelor o serie de facsimile după documente istorice importante.

4.2.6. Arhiveconomia

Regulile arhiveconomiei

Localul unde sunt adăpostite arhivele trebuie să întrunească o serie de condiții, legate de amplasament, izolare de exterior, dotarea cu săli speciale pentru depozitare, de cabinete de lucru ale arhiviștilor, săli de studiu, pentru conferințe, expoziții, săli ale inventarelor și fișierelor, laboratoare ș.a. În depozite trebuie păstrate condiții speciale de climatizare, respectiv temperatură, umiditate și puritate a aerului la parametri optimi pentru conservarea documentelor. Factorii care pot cauza distrugerea unui fond de documente pot fi naturali (intemperii, cataclisme) sau chimico-biologici (flora și fauna specifică arhivelor). Depozitele trebuie aerisite regulat, pentru a se evita acumularea de substanțe nocive rezultate din îmbătrânirea hârtiei; de asemenea, se pulverizează un lichid sub formă de aerosoli, care se depun pe documente și le dezinfectează.

O altă problemă este legată de depozitarea și manipularea fondurilor arhivistice; acestea trebuie să fie ordonate, verificate, numerotate (cotate) și să se aplice ștampila de depozit a instituției arhivistice păstrătoare. Apoi, documentele sau dosarele sunt împachetate cu grijă și așezate la raftul destinat fondului arhivistic corespunzător. Manipularea fondurilor arhivistice se realizează de către persoane autorizate.

Laboratoarele de restaurare folosesc în cazul actelor deteriorate metoda adezivă (lipire) și metoda chimică (pentru înviorarea scrisului). Tot aici, documentele sunt curățate de impurități, sunt netezite, pentru a se corecta eventualele îndoiri, șifonări ori scorjiri sau sunt neutralizate, în sensul corectării acidității hârtiei și aducerii la valori slab alcaline, care asigură o păstrare de durată.

Arhivele Naționale, prin intermediul direcțiilor județene sunt împuternicite conform legii să controleze starea de conservare a arhivelor private, păstrate de persoane particulare; de asemenea, pot să le ofere acestora un loc de păstrare.

Test de autoevaluare 1

1.1. Definiți arhivistica.

.....

.....

1.2. Precizați diferența dintre arhiva curentă și arhiva de depozit.

.....

.....

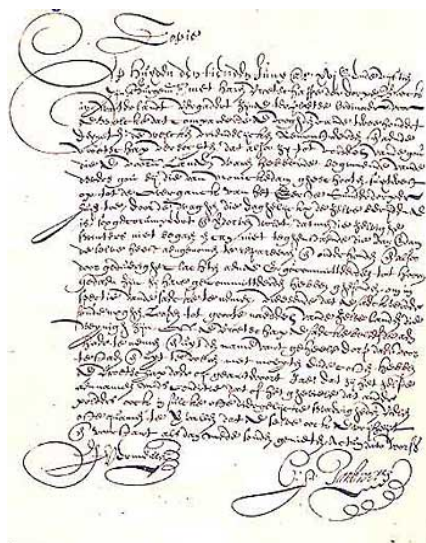
1.3. Ce presupune inventarierea documentelor ? Ce cuprinde fișa documentului ?

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 72

4.3. Paleografia

Ramurile paleografiei

Paleografia este acea știință auxiliară istoriei care pune la dispoziție mijloacele necesare descifrării (citirii) scrierilor vechi pe material organic (fragil). La început, paleografia s-a ocupat de studierea tuturor textelor scrise, dar treptat au apărut specializările și discipline distincte ca epigrafia, sigilografia, numismatica, codicologia. Între preocupările paleografiei a intrat și scrierea rapidă, numită **tahigrafie**, **semiologia** (se ocupă de semnele muzicale) sau **qumranica** (studiază manuscrisele descoperite la Marea Moartă). De asemenea, o ramură a paleografiei a constituit-o **criptografia**, devenită ulterior disciplină aparte. Paleografia studiază totodată și suportul (materialul) pe care s-a scris, precum și instrumentele sau lichidele scrisului, după cum furnizează informații despre evoluția semnelor grafice. Dincolo de descifrarea propriu-zisă a textelor (editate cu ajutorul tehnicilor oferite de **arheografie**), paleograful recurge la ajutorul oferit de o serie de științe auxiliare.

Astfel, paleografia se află în strânsă legătură cu **codicologia**, care studiază manuscrisele sub formă de codexuri, cu **epigrafia**, care studiază inscripțiile de pe materiale dure și cu **diplomatica**, deoarece studiază aceleași categorii de documente, dar în timp ce paleografia cercetează particularitățile externe ale documentelor, grafia și materialele folosite la scriere, diplomatica studiază particularitățile interne ale acestora (formularul diplomatic și elementele de validare). Diplomatica se folosește de paleografie în cercetarea autenticității unui document, la deosebirea copiilor de original sau de concept (ciorna), precum și la localizarea și datarea textelor neidentificate.

Legăturile cu alte științe

Există o legătură strânsă și cu alte științe auxiliare: sigilografia (legende de sigilii formează obiectul cercetării paleografice), cronologia (folosește grafia pentru a descifra datele și de asemenea evoluția scrierii ajută la stabilirea datării unui document), criptologia (pune la dispoziția paleografiei cheia descifrării textelor cifrate), papirologia (care studiază

documentele scrise pe papyrus și s-a desprins din paleografie), genealogia, heraldica, metrologia, filigranologia (ajută de asemenea, la datarea surselor paleografice), bibliologia, iconografia, lingvistica (studiul limbii permite o datare mai strânsă și ajută la stabilirea autenticității), onomastica și toponimia. De asemenea, paleografia este înrudită cu **grafologia**, care este știința scrisului, urmărind particularitățile individuale ale acestuia, în vederea stabilirii autenticității unor documente, precum și ale trăsăturilor de caracter ale autorului documentului. Grafologia permite identificarea scrisului unei persoane și se dovedește a fi de mare ajutor nu numai paleografiei, ci și diplomaticii, ajutând la datarea unor acte sau la stabilirea autenticității acestora.

Termenul paleografie este de origine greacă, fiind format din “palaios”(vechi) și “graphos” (scriere). Prima lucrare științifică din domeniul paleografiei îi aparține lui Bernard de Montfaucon, care pune în circulație acest termen în cadrul unei lucrări intitulată *Palaeographia graeca* (Paris, 1708). Metoda folosită de acesta se referea la observarea grafiei textelor datate și aplicarea rezultatelor obținute asupra textelor nedatate. Acest manual de paleografie discuta despre material și instrumentele de scris, periodizarea scrierii, prescurtările, critica textelor și datarea.

Paleografia este absolut indispensabilă oricărui specialist care se cercetează scrierile vechi; citirea corectă a acestor izvoare permite înțelegerea exactă a fenomenelor specifice diverselor perioade istorice. Paleograful trebuie, prin urmare, să deosebească copia de autentic și falsul de original, să poată identifica, localiza și data textele, în funcție de particularitățile grafice ori de conținut, ca și de cele legate de formular. Trebuie avut în vedere că manuscrisele au cunoscut o evoluție mai înceată a scrierii, aceasta fiind uneori foarte conservatoare în cadrul mănăstirilor.

Limbile paleografiei

Ca știință, adică prin metodă, principii și scop, paleografia este una singură, însă ea este legată de limba în care sunt scrise textele ce urmează a fi citite. De aceea, în practică avem de-a face cu paleografia greacă, latină, neogreacă, slavă, româno-chirilică, turco-osmană, etc.

4.3.1. Suportul scrisului. Materia subiacentă

S-a scris de-a lungul timpului pe diverse materiale: papyrus, lemn (bisericiuțele de lemn), piatră (pisanii, pietre votive, cruci, lespezi tombale), tencuială (cu culoare sau prin zgâriere, adică *grafitti*), sticlă (icoane), țesături (cu fir de mătase, din metal prețios sau imprimat cu cerneală pe mătase, în epoca modernă), sidef, tăblițe cerate, metal. Cel mai mult, însă s-a scris în Evul mediu pe pergament și hârtie.

Pergamentul era un suport de scris obținut din piele de oaie, capră, miel, ied, vițel sau chiar căprioară. Pentru a se putea scrie pe ea, trebuia preparată, în sensul răzuirii de peri, pe una din părți și de carne ori grăsime, pe cealaltă parte, apoi era frecată cu piatra ponce, pentru a fi îndepărtate toate impuritățile, apoi înălbite cu praf de cretă.

Tipuri de
pergament

În funcție de modul în care era pregătit pentru scriere, pergamentul era de două sortimente:

- ▶ pergamentul sudic sau italian, folosit în Europa meridională și mai ales în Italia, care se pregătea pentru scris doar pe una dintre fețe, cea dinspre carnea animalului, în timp ce fața cealaltă se lustruia superficial și rămânea cu o culoare gălbuie, spre deosebire de prima, care avea o culoare albă sau albă-gri; erau folosite mai ales pielea de oaie și capră;

- ▶ pergamentul nordic sau german, specific țărilor de la nordul Alpilor, și mai ales Germaniei, care se obținea prin pregătirea ambelor fețe ale pielii; se folosea îndeosebi pielea de vițel, din care cauză, acest tip de pergament era mai gros, dar uneori se apela și la pielea de oaie.

În spațiul românesc s-a folosit mai ales pergamentul de tip german, care presupunea pregătirea pentru scris a ambelor fețe. Cu cât animalul sacrificat era mai tânăr, cu atât pergamentul era mai subțire și mai fin. La începuturile cancelariei din spațiul extracarpatic, pergamentul se importa, din Transilvania sau Polonia; ulterior, anumite tipuri de pergament, mai grosolane și aspre la pipăit, având culoarea galbenă închisă pe o față și gri pe cealaltă au fost considerate ca provenind din producția internă.

Nu a existat un format standard al pergamentelor, acesta fiind determinat de dimensiunea pieii animalului sacrificat și de calitatea acesteia; totuși, o evoluție se poate observa, și anume că de la formele relativ neregulate, pe măsura dezvoltării activității cancelariei, se ajunge la forme regulate. În general, documentele moldovenești și muntenesti sunt scrise pe pergamente de formă dreptunghiulară. Totuși, dacă până la sfârșitul secolului al XVII-lea, în Țara Românească se scria pe axul lung al pergamentului (pe lățime), ulterior, și mai ales în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu s-a preferat scrierea pe axa transversală. Nu se scria însă, decât pe una dintre fețe, chiar dacă erau pregătite ambele.

La începutul secolului al XIX-lea se renunța treptat la pergament, care rămânea a fi folosit mai ales pentru diplome de ranguri civile sau ostășești. Pergamentul a cunoscut diverse denumiri: în paleografia latină s-a numit *membrana*, *charta pergamena* sau *pergamenum* iar în cea româno-chirilică apare mai ales sub forma *coajnic*.

Palimpsestul era un pergament răzuit a doua oară (prima oară fusese răzuit când se pregătise pentru scris), în condițiile în care pergamentul era destul de scump și uneori, putea chiar să lipsească de pe piață. Anumite documente considerate „netrebnice”, adică fără valoare erau răzuite sau spălate pentru a permite scrierea altui text. Uneori, palimpsestul se folosea și pentru actele falsificate, pentru a conferi autenticitate documentului fabricat.

Hârtia se fabrica din cârpe de in și cânepă și de la sfârșitul secolului XV devenise mai ieftină decât pergamentul. Cele mai vechi texte scrise pe hârtie datează din secolele XV-XVI, printre ele găsindu-

se manuscritele rotacizante (*Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană*, *Codicele Voronețean* și *Psaltirea Hurmuzaki*) sau scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung. De asemenea, începând cu secolul al XVII-lea, cea mai mare parte a actelor emise de cancelaria domnească erau scrise pe hârtie, după cum și actele cu caracter privat (scrisori, zapise, diate) foloseau același suport al scrisului.

Hârtia se importa mai ales în Transilvania și Polonia și era prevăzută cu filigran, adică marca fabricii (morii) de hârtie era imprimată în structura hârtiei. În secolul al XVII-lea se înființa și în Țara Românească o moară de hârtie la Călimănești, din inițiativa domnului Matei Basarab, urmată de altele în secolul următor. Filigranul acestei hârtii autohtone de secol XVII conținea pasărea cruciată a țării, stilizată heraldic. Folosirea, în această perioadă și a altor tipuri de hârtie, indică faptul că producția internă nu acoperea consumul. De asemenea, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea se folosește și o hârtie groasă și lucioasă, având ca filigran, trei semilune de dimensiuni inegale, suprapuse; este vorba despre așa-numita **hârtie turcească**, fabricată în nordul Italiei pentru Imperiul otoman. În secolul al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea veac s-a mai folosit în spațiul nostru și o hârtie albă numită **tricapel**, de la filigranul său care reprezenta trei pălării. Tot o hârtie de origine italiană, dar ceva mai scumpă era așa-numita hârtie **leon**, având o culoare albă foarte pronunțată.

Tipuri de hârtie

4.3.2. Lichidele scrierii

Cerneala

Cerneala. Cernelurile folosite pentru scriere erau de extracție vegetală, obținute din boabe de soc, din coji de nucă, din fructe de boz. În general s-a folosit pentru scriere o cerneală de culoare închisă, care începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea era obținută din funingine, la care se adăugau spirt și clei vegetal. Totodată, în secolele XVIII-XIX se folosea o cerneală pe bază de fier, obținută din gumă arabică, sulfat de fier, gogoășe de ristic și vin pelin, conform unei rețete din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Chinovarul

Chinovarul era cerneala de culoare roșie folosită în cazul manuscriselor la scrierea titlurilor de capitole, a inițialelor, numelor proprii, semne de punctuație. În cazul actelor, chinovarul se folosea doar la cele emise de cancelaria domnească, întrucât culoarea roșie era un privilegiu domnesc; se scriau cu roșu titulatura domnului, monograma sau unele inițiale majuscule. De asemenea, cerneala de culoare roșie se folosea la modificările aduse unui text, realizate prin așa-numitul procedeu al „ocolirii” (încercuirii) cu chinovar; scopul era de a se evita alcătuirea unui nou act domnesc, respectiv a cheltuielilor mari legate de emiterea acestuia. Chinovarul se obținea din sulfura de mercur, de culoare roșie, la care se adăugau diferite alte ingrediente.

Alte lichide

Alte lichide folosite la scriere erau: **lichidul de aur**, pentru unele părți din manuscrise, precum și la actele emise de cancelaria domnească (invocația simbolică, titulatura și monograma domnească, majusculele inițiale, punctuația și unele elemente de decor) după secolul al XVII-lea sau **lichidul de argint**, deși pentru ultimul nu există încă texte propriuzise păstrate, ci doar rețete care au circulat. **Culorile de apă**, un fel de acuarele erau folosite de asemenea, la monogramele domnești, frontispicii, chenare sau miniaturi, în special la actele scrise pe hârtie.

4.3.3. Instrumentele scrierii

Inventarul de instrumente necesare scrierii cuprindea, de regulă, următoarele: pene de scris, condei de trestie, călimara cu cerneală, precum și cea cu chinovar, plaivazul sau plumbul (creionul), burete, linie, compas, foarfece, cuțitaș, nisiparniță și haragul.

Vom discuta pentru început despre instrumentele folosite la pregătirea pentru scriere.

Punctorium

Astfel, pentru liniatul foilor de manuscrise se folosea **linia** și **perghelul** (în latină, *punctorium*, adică un fel de compas), care aveau rolul de a trasa liniile prin stabilirea distanțelor egale între rânduri. Uneori, liniile zgâriate cu un obiect ascuțit din metal sau os reuneau niște înțepături făcute cu acul sau cu sula (care servea și la legatul manuscriselor sau cărților). Se mai folosea și plumbul, pentru trasarea acestor linii pe spatelor manuscrisului.

Haragul

Tot pentru liniatul foilor, în general a manuscriselor cu mai multe file se utiliza un instrument numit **harag**. Acesta era un fel de cadru din lemn, de mărimea formatului hârtiei sau pergamentului, pe care se fixau la distanțe egale fire de sfoară sau vine de bou de o anumită grosime. Prin apăsarea acestor fire pe suportul de scris se obținea un fel de liniatură indirectă sau oarbă, fără zgârieturi.

Scalpellum

Apoi, **cuțitașul** sau briceagul (în latină *scalpellum*) era folosit la despicarea penelor pentru scris, în sensul obținerii unui vârf ascuțit.

De asemenea, **foarfecele** se utiliza la tăierea marginilor pergamentului după dimensiunea și forma dorită.

Pana

La scriere se folosea **pana**, obținută în general din pene de pasăre (*penna*, în latină), cea mai rezistentă dintre acestea fiind considerată pana de gâscă, urmată de cea de curcă, găină, barză, cocor, lebedă. Pana aleasă trebuia să fie nici prea tare, nici prea moale, dreaptă, după care era prelucrată: se tăia în partea din față până se obținea un fel de vârf, care să nu fie foarte lung și se mai practica o despicătură pentru cerneală.

Pana sau condeiul trebuia ținută drept și nu se apăsa cu ea prea mult pe suportul de scris. Se mai folosea și condeiul din trestie (*calamus*), mai ales la scrierea inițialelor majuscule, a titlurilor în cazul manuscriselor sau a titlaturilor, monogramelor domnești, chenarelor sau frontispiciilor, în general acolo unde era nevoie de scrierea unor slove de dimensiuni mai mari sau un contur mai gros.

Condeiul din metal a apărut în apusul Europei în secolul al XVIII-lea iar penița din oțel, la 1803, pentru ca folosința lor să se generalizeze după 1830. În spațiul nostru, ele sunt atestate către jumătatea secolului al XIX-lea, dar se răspândesc relativ încet.

De asemenea, se mai folosea și **pensula**, care servea la realizarea desenelor și miniaturilor din texte.

Călimara

Călimara (*calamaria*, în latină) se purta fie la brâu, după moda orientală și în acest caz se realiza din alamă, fie se folosea călimara de masă, din sticlă, faianță sau argilă smălțuită. Textele fac referire și la călimări mari sau călimări mici, după cum chinovarul, care se folosea în cantități mai mici, se păstra în sticluțe. Călimările se păstrau împreună cu penele, care la călimara de brâu erau ținute într-un fel de teacă dreptunghiulară.

Nisiparnița

Nisiparnița era un vas mic prevăzut cu găuri care avea rolul de a păstra cenușa sau nisipul special pregătit pentru a se presăra deasupra cernelii în vederea uscării mai rapide a acesteia. Nisipul pregătit special era înmuiat într-o substanță sicativă, de culoare închisă, care dădea reflexe metalice compoziției.

Test de autoevaluare 2

2.1. Definiți paleografia și indicați originea termenului.

.....

.....

.....

2.2. Indicați diferite suporturi pentru scriere.

.....

.....

.....

2.3. Enumerați instrumentele scrierii.

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 72

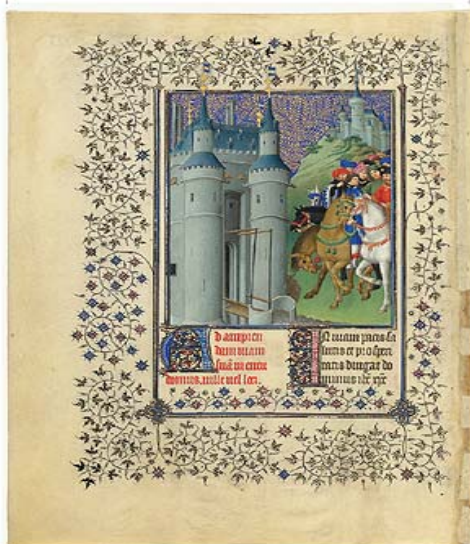
4.4. Filigranologia. Criptografia.

4.4.1. Filigranologia

Definiție

Filigranologia sau **filigranistica** este privită de unii cercetători ca fiind o ramură specializată a paleografiei și studiază reprezentările (figuri, litere) și liniile imprimate în hârtie, în timpul fabricării acesteia și care pot fi observate prin expunerea la lumină. De asemenea, se ocupă cu realizarea cataloagelor de filigrane.

Cercetările de filigranologie ajută la identificarea morilor/fabricilor de hârtie, la realizarea istoricului acestora, conducând la concluzii importante privind circulația hârtiei sau contactele ce se stabileau între diferite regiuni; de asemenea, se constituie într-un ajutor prețios pentru diplomatică și cronologie, ajutând la datarea documentelor fără dată sau la stabilirea autenticității acestora.

Pe baza repertoriilor regionale și locale s-a realizat la începutul secolului trecut marele dicționar al lui Ch.M.Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier des leurs apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, Paris, 1907 (cuprinde 16.112 facsimile de filigrane). De asemenea, pentru spațiul răsăritean un catalog foarte util a fost alcătuit de N.P.Lihacev.

În spațiul nostru, morile de hârtie au apărut mai întâi în Transilvania, la Brașov și Sibiu, fiind atestate în secolul al XVI-lea. În secolul următor se crea o moară de hârtie și în Țara Românească, la Călimănești, în timpul domniei lui Matei Basarab.

4.4.2. Criptografia

Criptografia

Criptografia sau scrierea criptată cercetează textele vechi cifrate, în sensul că literelor, cifrelor și cuvintelor li se atribuie valori diferite de cele comune; termenul provine din grecescul „kriptos” (ascuns). Există și o **criptofonie**, adică o vorbire secretă care se realizează fie prin

pronunțarea inversă a cuvintelor, fie prin introducerea de silabe parazitare. De asemenea, **acrostihul** este considerat tot o modalitate de scriere cifrată sau ascunsă. Primele tratate de criptare au apărut în secolul al XVI-lea; printre acestea se numără *Traité des chiffres ou secrètes manières d'écrire*, scris de Blaise de Vigenère, la 1586.

Scrierile criptate se foloseau în corespondența politică, în cazul unor mesaje ce puteau fi interceptate. Astăzi, se folosește încă metoda de criptare a mesajelor în corespondența diplomatică și cea militară.

Metode de criptografie

Criptografia folosește mai multe metode pentru criptarea textelor:

- ▶ înlocuirea literelor cu cifre a constituit cel mai vechi principiu folosit; alfabetul chirilic a folosit pentru acest sistem de criptare slovo-cifrele, care reprezintă valoarea numerică a slovelor (criptograme aritmetice);
- ▶ înlocuirea cu alte litere sau alfabetul decalat (fiecare literă aparținând scrierii obișnuite era înlocuită cu cea având patru poziții anterioare, de pildă D = A; în paleografia chirilică, acest sistem s-a caracterizat prin folosirea de slove ale alfabetului chirilic cărora li se atribuie alte valori decât cele obișnuite, cu precizarea că și cuvintele criptate pot fi prescurtate, după cum pot să primească spirite, accente sau titlă;
- ▶ folosirea așa-numitelor „note tironiene”, compuse în timpul lui Cezar de un scrib, pe nume Tiron, pentru a înlocui literele alfabetului.
- ▶ folosirea unor litere provenind din alte alfabete
- ▶ prin slove, litere, semne analfabetice sau cifre arabe amestecate între ele, într-o anumită proporție;
- ▶ utilizarea de semne convenționale
- ▶ prin cuvinte obișnuite, care primesc sensuri convenționale în baza unei înțelegeri prealabile.

purtate cu agenții de pe lângă Înalta Poartă (capuchehaie), precum și de membrii societății secrete Eteria, în preajma anului 1821. Membrii societății revoluționare „Dreptate – Frăție” foloseau și ei o scriere secretă alfabetică și analfabetică, așa cum se vede în schimbul de scrisori dintre Nicolae Bălcescu și Ion Ghica.

Test de autoevaluare 3

3.1. Precizați în ce mod asistă filigranologia cercetarea istorică.

.....

.....

.....

.....

3.2. Menționați unul dintre primele tratate de criptare apărute în Franța și în Țările Române.

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 72

4.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Test 1

1.1. Arhivistica este știința care se ocupă de crearea, conservarea și folosirea arhivelor, atât ca documente, cât și ca instituție și loc de păstrare a acestora

1.2. Arhiva curentă se predă la doi ani de la crearea sa. Arhiva de depozit se păstrează 30 ani.

1.3. Inventarierea reprezintă acea operațiune de luare în evidență a documentelor dintr-un fond sau colecție și înregistrarea lor într-un inventar. Fișei documentului de arhivă cuprinde: data, genul documentului, emitentul, acțiunea, destinatarul, cota documentului, caracteristicile documentului.

Test 2

2.1. Paleografia este acea știință auxiliară istoriei care pune la dispoziție mijloacele necesare descifrării scrierilor vechi pe material organic. Termenul paleografie este de origine greacă, fiind format din “palaaios”(vechi) și “graphos” (scriere).

2.2. Papirus, lemn, piatră, tencuială, sticlă, țesături, sîdef, tăblițe cerate, metal, pergament și palimpsest, hârtie.

2.3. Pene de scris, condei de trestie, călimara cu cerneală, precum și cea cu chinovar, plaivazul sau plumbul (creionul), burete, linie, compas, foarfece, cuțitaș, nisiparniță și haragul.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre aceste întrebări, restudiați capitolul 4.3 și notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf

Test 3

3.1. Cercetările de filigranologie ajută la identificarea morilor/fabricilor de hârtie, la realizarea istoricului acestora, conducând la concluzii importante privind circulația hârtiei sau contactele ce se stabileau între diferite regiuni; se constituie într-un ajutor prețios pentru diplomatică și cronologie, ajutând la datarea documentelor fără dată sau la stabilirea autenticității acestora.

3.2. *Traité des chiffres ou secrètes manières d'écrire*, scris de Blaise de Vigenère, la 1586. Cea mai veche și celebră criptogramă dintr-un text chirilic se găsește în Psaltirea Scheiană. În cadrul actelor, cea mai veche criptogramă păstrată se găsește într-un hrisov în limba slavă, dat de Radu cel Mare, domnul Țării Românești, la 25 ianuarie 1499.

4.6. Bibliografie

N. Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj, 1999, p.45.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, 1982, 268 p.

4.7. Lucrare de verificare 3

Luați, la alegere, 3 pasaje de minimum 10 rânduri din textul de mai sus și încercați să le criptografiați după trei din metodele expuse. Explicați apoi tehnicile folosite.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 3 pagini
- se trimite prin poștă tutorelui.
- se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,

Unitatea de învățare Nr. 5

ȘTIINȚELE AUXILIARE MINORE SPECIFICE CERCETĂRII ÎN CADRUL ARHIVELOR (II)

Cuprins	Pagina
5.1. Obiectivele unității	74
5.2. Diplomatica	74
5.3. Arheografia	84
5.4. Cronologia	86
5.5. Sigilografia	91
5.6. Genealogia	96
5.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	102
5.8. Bibliografia	102
5.9. Lucrare de verificare	103

5.1. Obiective

- Familiarizarea cu bagajul conceptual specific.
- Identificarea tehnicilor și procedeele de autentificare a documentelor
- Realizarea de calcule cronologice (transformarea văleatului și hegirei în era creștină). Datarea documentelor fără dată.
- Descrierea unor sigilii și datarea/plasarea în spațiu a unor documente pe baza lor.
- Descoperirea metodelor necesare pentru întocmirea arborelui genealogic și a spițelor de neam.

5.2. Diplomatica

Diplomatica studiază structura și cuprinsul documentelor scrise, de natură juridică, în vederea stabilirii autenticității acestora. Tot în sarcina diplomatistului intră și studierea locului unde s-a creat și s-a păstrat documentul (ajută la stabilirea autenticității). Termenul provine din latinescul *diploma*, care reprezenta o foaie îndoită în două sau un pașaport emis de o autoritate publică care permitea libera circulație în Imperiu. și, în egală măsură, însemna actul dat soldaților romani o dată cu lăsarea la vatră.

Istoricul științei

Diplomatica a apărut în secolul al XVII-lea, deși primele reguli precise cu privire la verificarea autenticității actelor au fost stabilite de papa Inocențiu al III-lea (1198-1216). La baza diplomaticii ca știință s-au aflat lucrările lui Jean de Mabillon și Daniel van Papenbroeck (sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor). Diplomatica se află în strânsă legătură cu paleografia, cronologia și sigilografia.

Prin urmare, după ce, prin folosirea paleografiei, istoricul descifrează un document, pasul următor este de a studia izvorul respectiv, întrucât punerea sa în circulație reprezintă o mare responsabilitate. Dacă izvoarele narative impun stabilirea gradului de adevăr cuprins în text prin analizarea autorului/autorilor, a mediului în care a trăit și a scris, precum și a surselor folosite în redactarea lucrării sale (critica textelor), izvoarele diplomatice impun folosirea **criticii de autenticitate**, care se realizează cu ajutorul diplomatiei și în urma căreia se stabilește dacă un document este adevărat (autentic), fals sau îndoielnic (ori suspect).

Sarcinile diplomatiei

Pentru a realiza critica documentelor, diplomatistul sau istoricul au nevoie de cunoștințe generale și de cunoștințe speciale. De aceea, s-au conturat două puncte de vedere în ceea ce privește sarcina diplomatiei: una, care se ocupă de studierea documentului în sine, adică analiza formală și de conținut (**diplomatica generală**) și alta care studiază mediul în care a fost creat și s-a păstrat documentul (**diplomatica specială**).

Prin urmare, cea de-a doua ramură urmărește documentul din momentul creării sale. De aceea, diplomatistul trebuie să aibă cunoștințe speciale despre modul în care emitentul obișnuia să scrie actele, despre variantele de formulare diplomatice folosite de cancelaria respectivă de-a lungul timpului. Și depozitul sau arhiva în care s-a păstrat ne poate furniza informații importante care să ajute la stabilirea gradului de autenticitate a documentului; acestea pot fi locuri de încredere, despre care se știe că nu au avut încercări de falsificare a actelor, după cum sunt persoane despre care se știe că au procedat uneori la realizarea de modificări în texte sau chiar la realizarea în întregime a unor falsuri, cu anumite scopuri, desigur. Majoritatea acestor fonduri, care ridică semne de întrebare asupra autenticității documentelor păstrate, sunt deja cunoscute, și orice piesă provenind din acestea trebuie tratată cu rezerva necesară și cercetată cu multă atenție.

Documentele medievale

Cele mai multe dintre documentele medievale au fost create în cancelaria domnească, fiind scrise atât pe pergament, cât și pe hârtie. Cancelaria avea două categorii de slujbași: pe de o parte, cei cu rol de conducere și supraveghere, printre care se găseau marele logofăt (șeful cancelariei) și ulterior, logofătul al doilea (*vitori logofăt*), logofătul al treilea (*treți logofăt*) iar pe de altă parte, executanții, printre care și scriitorii cancelariei: dieci, pisari, grămăticii, condicari, etc.

În cancelaria moldovenească de secol XIV, cel care primea de la domn porunca să scrie actul nu era desemnat inițial cu nici un titlu, ci este menționat doar nominal, pentru ca din secolul următor, el să apară la sfârșitul actului ca fiind logofătul.

În Țara Românească, cel însărcinat de domn cu întocmirea actului era ispravnicul de document, care de obicei era marele logofăt. Nu întotdeauna însă marele logofăt era și scriitorul propriu-zis al actului,

ci el răspundea de realizarea acestuia. Atunci când marele logofăt lipsea sau postul era vacant, documentul putea indica ca ispravnic un alt boier din divan, care putea fi logofătul al doilea sau alt dregător.

În documentele scrise în limba latină, termenul sub care apare desemnat logofătul era cel de *cancellarius*. La locurile de adevărire din Transilvania și Banat (Alba Iulia, Oradea, Cenad, Cluj-Mănăstur, Sibiu, Igrăș) conducătorul cancelariei era **lectorul**, care conducea și școala capitulară ce funcționa acolo; el era ajutat de notari și dieci.

Dregătoria de **logofăt** era exercitată de un laic, atât în Țara Românească, cât și în Moldova; acesta purta la gât un lanț de aur prevăzut cu o bulă, ca simbol al sigiliului, al cărui păstrător era.

Logofătul

Logofătul trebuia să dețină cunoștințe speciale de natură juridică, să cunoască formularul diplomatic al actelor și să știe o serie de limbi străine. El se recruta uneori dintre grămaticii cancelariei domnești și există situații în care acesta s-a menținut sub mai mulți domni consecutivi. Logofătul răspundea în fața domnului pentru scrierea actelor în conformitate cu voința acestuia și hotărârea sfatului domnesc. Chiar dacă nu scria toate actele din cancelaria domnească, logofătul organizează redactarea și emiterea acestora; totodată, el verifica, prin colaționare, conformitatea dintre conținutul actului și hotărârea domnului și a sfatului domnesc.

Logofătul păstra sigiliul mare domnesc, cu care valida documentele solemne, după cum putea să încredințeze acest sigiliu și unui dregător din subordine pentru a-l aplica la act. Până în secolul XVIII, logofătul primea și expedia corespondența domnului, după acest moment, atribuțiile respective revenind marelui postelnic. În actele moldovenești de după secolul al XVI-lea, semnătura logofătului apărea la mijlocul spațiului alb rămas după încheierea actului, în timp ce în Țara Românească numele grămaticului și a ispravnicului de document apăreau în redactarea actului, în coroboratio.

O dată cu apariția logofeților doi și trei a apărut și o specializare, în sensul că logofătul al doilea se ocupa mai ales cu pricinile legate de moșii iar logofătul al treilea coordona activitatea grămaticilor, îndeplinind rolul de secretar domnesc și era păstrătorul sigiliului mic domnesc.

Alte cancelarii

Totuși, cancelaria domnească nu a fost singurul loc unde s-au creat documente; existau și cancelarii ale târgurilor și orașelor, cele ale mitropoliilor, episcopiiilor, parohiilor sau mănăstirilor, ca și cancelarii ale marilor boieri, necesare pentru administrarea averii și îndeplinirea funcțiilor oficiale cu care erau însărcinați de domnie. La acestea se adaugă grupul de mici știutori de carte din târguri și sate, a scriitorilor mărunți (grămatici, negustorași, preoți, logofeți, dascăli) care realizau diverse înscrisuri private.

Etapile realizării documentului

Etapile realizării documentului erau următoarele: în momentul când se primea o cerere de eliberare a unui act, instituția căreia îi era adresată cererea lua act și apoi trecea la informare, în sensul că o anumită persoană era delegată să se ocupe de cercetarea cazului, prin deplasarea la fața locului și interogarea martorilor. Abia după ce se cunoștea cazul sub toate aspectele sale, se constata că cererea era justificată și se stabilea voința emitentului de eliberare a actului ce fusese solicitat. După luarea deciziei, actul era redactat sub formă de ciornă în cancelarie și apoi transcris sub forma unui document original; după ce se verifica conținutul actului era aplicată semnătura emitentului și a martorilor, împreună cu sigiliul sau cosigiliile, iar în epoca modernă se aplica ștampila.

5.2.1. Clasificarea documentelor

Clasificarea documentelor

Din punct de vedere **diplomatic**, actele se împart în:

- ▶ acte juridice (*testimonia*);
- ▶ scrisori, fără scop juridic (*litterae*);
- ▶ înscrisuri diverse, ca însemnătate și cuprins (*scripturae*).

Din punct de vedere al **provenienței**, deosebim:

- ▶ acte publice, care emană de la autorități și pot fi imperiale, regale, princiare, ecleziastice; la rândul lor, aceste acte publice pot fi acte solemne sau scrisori;
- ▶ acte private, care provin de la o persoană particulară.

În funcție de **scopul** pentru care au fost emise:

- ▶ probatorii, atunci când au rolul de a dovedi ceva; în această categorie intră toate actele private a căror acțiune juridică se desăvârșea în fața domnului, prin hotărâre domnească
- ▶ dispozitive, adică acele acte care ajută la săvârșirea acțiunii juridice (actele domnilor de danie sau de confirmare).

După **modul de prezentare**, actele se împart în:

- ▶ acte deschise (de obicei, actele solemne erau documente deschise);
- ▶ acte închise

După **forma** în care s-a **redactat** documentul:

- ▶ subiective; în Evul mediu, forma subiectivă era întâlnită mai ales în cazul actelor dispozitive (diplome, scrisori);
- ▶ obiective, specifice mai ales actelor probatorii (notițele, de pildă) introduse prin formula “a dat domnia lui” (emitentul este la persoana a treia).

După **conținut**, actele se împart în:

- ▶ privilegii
- ▶ donații
- ▶ acte de vânzare cumpărare (zapise)
- ▶ testamente

Actele s-au **transmis** sub diverse **forme**:

- ▶ cioră sau concept
- ▶ original
- ▶ copie

Conceptul

Conceptul reprezintă forma premergătoare a originalului; se mai numea **minuta** sau **imbreviatura**. S-au păstrat astfel de concepte abia din secolul al XVIII-lea, uneori ele apărând chiar pe spatele documentului, pentru a se face economie de suport de scris (mai ales din Transilvania provin aceste exemplare).

Originalul

Originalul reprezintă forma completă a actului, care respectă formularul diplomatic și conține semnele de validare (semnături, sigilii). Există mai multe feluri de originale:

- ▶ originale multiple care se foloseau atât în cancelarie cât și de către persoanele particulare; acest procedeu era determinat de natura actelor, care puteau fi unilaterale sau bilaterale;
- ▶ duplicate, adică acele acte identice ca formă cu originalul, dar la care data eliberării este posterioară;
- ▶ neoriginale care sunt documente cu forma identică cu a originalului, dar a căror dată este posterioară, întrucât le înlocuiesc pe cele pierdute;
- ▶ documente originale reînnoite sau confirmate de același domn într-o altă domnie sau chiar de către urmașii respectivului domn.

Copiile

Copiile sunt documentele realizate după un original; și în cadrul acestora se pot distinge mai multe tipuri:

- ▶ copii autentice sau autentificate, adică acele copii certificate de o autoritate publică, pe baza actelor originale sau a altor copii cu valoare de original (care se găsesc în condicile unor instituții);
- ▶ copiile din ocolnice, care transcriu integral sau sub formă de rezumat acte mai vechi privind stăpânirea asupra unei moșii. În Transilvania, copii asemănătoare cu cele din ocolnice sunt așa-numitele transumpturi (copii autentice sau transcrieri);
- ▶ copii păstrate în diverse registre oficiale sau condici de documente, transcrise în extenso sau în rezumat. Astfel de copii au valoare de original, întrucât pe baza condicilor se eliberau documente oficiale, după cum, ele puteau servi la verificarea unor documente în caz de litigiu. În Transilvania existau registrele locurilor de adevărire, care erau Conventurile și capitlurile cu dreptul de a elibera acte autentice. În aceeași situație se află transcrierile din registrele tribunalelor pentru conformitate sau registrele agricole de la primării;
- ▶ copii din registrele particularilor (mănăstiri sau persoane particulare); pentru a avea valoare de autenticitate, copiile din aceste condici se confruntau cu originalul de către o persoană oficială (de regulă, subaltern al marelui logofăt) și erau sigilate la fiecare pagină iar la sfârșitul textului se autentifica, astfel încât să aibă putere probatorie în justiție;
- ▶ copii figurate, adică acele copii care reproduceau actul în aspectul său exterior, dar care nefiind autentificate de o instituție publică nu aveau valoare de original (asemănătoare cu facsimilele de azi);

- ▶ copii libere de documente, realizate de diferite persoane, în scopuri diverse, dar care nefiind autentificate de o instituție publică nu au valoare originală;
- ▶ traduceri sau copii în altă limbă; acestea se numeau *surete* în Moldova și *izvoade* în Țara Românească; rezumate în inventare vechi de arhivă care dau informații prețioase despre unele documente care nu s-au păstrat;
- ▶ reproduceri moderne de documente: fotocopie, microfilm, xerox.

Denumirea documentelor

5.2.2. Nomenclatura documentelor

Documentele poartă diverse denumiri în funcție de conținut (adresă, diplomă, zapis, jalbă, petiție, anafora, raport etc), forma de expediere (telegramă, mandat poștal, carte poștală) sau formatul suportului (registru, caiet, dosar). În secolul al XIX-lea, ca urmare a reorganizării pe principii moderne a cancelariei domnești, vechile denumiri (hrisov, carte, poruncă, pitac) începeau să dispară, fiind înlocuite cu denumiri noi, multe dintre ele de proveniență franceză: ofis, ordin etc.

5.2.3. Critica diplomatică. Elementele externe și interne

Analiza externă

Elementele externe ale documentului sunt cele care atrag atenția chiar din momentul în care îl privim pentru prima oară. În primul rând, **materia subiacentă**, adică materialul pe care s-a scris și care sunt, de regulă, papyrusul, pergamentul sau hârtia. În cazul acestora trebuie observate cu atenție culoarea, modul de fabricare și calitatea iar în cazul hârtiei, trebuie urmărit și filigranul, care este marca fabricii de hârtie și constituie întotdeauna un element de datare post-quem (dincolo de care se poate face datarea).

Apoi, **cerneala** sau culoarea lichidelor cu care a fost scris documentul ne pot oferi indicii importante asupra autenticității actului. **Scrisul** poate indica originea actului, proveniența sa dintr-o cancelarie sau de la o persoană particulară (în funcție și de aspectul său), după cum ne poate ajuta în stabilirea datei de emitere a unui document. **Formatul**, însemnând atât forma cât și mărimea exprimă și el caracteristici ale epocii în care a fost creat documentul.

Extrem de interesante sunt și **semnele distinctive**: crucea, inițialele, monograma precum și orice adnotări ulterioare (marginale sau tergale), toate oferind informații valoroase. De asemenea, **corecturile**, ștersăturile sau răzuirea unor litere/slove sau cuvinte, suprascrierile, ocolirea cu chinovar, inciziile, dintre care unele provin chiar din momentul elaborării actului în cancelarie iar altele sunt posterioare, pot conduce la stabilirea autenticității actului. Spațiile rămase nescrise în documente și completate cu altă cerneală pot sugera și ele falsitatea actului.

Semnele de validare, adică semnăturile și sigiliile dau și ele indicii prețioase despre emitent și pot ajuta chiar la o datare mai strânsă a documentului. Uneori, se poate dovedi foarte util și interesant de urmărit și modul de împăturire al documentului, care poate fi specific unei cancelarii sau unei persoane particulare.

Analiza internă

Elementele interne. Un act trebuie să fie bine cercetat și prin prisma elementelor sale interne, al conținutului său, care conduc la stabilirea autenticității. În primul rând ne interesează formularul documentului, știut fiind că fiecare cancelarie avea norme specifice de elaborare a documentului, fie create de sine, fie împrumutate dintr-un alt formular existent. De asemenea, se au în vedere lexicul sau ortografia.

În general, formularul documentului se compune din două părți: **protocolul**, care reprezintă o formă convențională, specifică cancelariei sau persoanei și **textul** sau textul, care este partea specifică fiecărui document. La rândul său, protocolul se împarte în **protocol inițial** și **protocol final**.

Protocolul inițial

Protocolul inițial se compune din:

- ▶ invocația, care poate fi simbolică, monogramatică sau verbală (semnul crucii, monograma lui Hristos sau formula *In nomina Dei, În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh*;
- ▶ intitulăția sau suscripția în care apare numele emitentului, compus din numele de botez cu Io în față, titlu, formula devoțiunii (*Din mila lui Dumnezeu*), calitatea de domn;
- ▶ adresa, care cuprinde numele destinatarului, titlul și calitatea acestuia;
- ▶ salutația ("Multă sănătate").

Textul

Textul sau contextul este alcătuit din șase elemente:

- ▶ preambulul, prologul sau arenga care este interesant pentru spiritul epocii și conține motivația de ordin general a emiterii documentului; el poate conține considerații filosofice, religioase, citate din literatura patristică și se scria de obicei, în limba slavă;
- ▶ promulgația sau notificația, publicația avea rolul de a aduce la cunoștință celor interesați ceea ce va urma; ea apare sub forma "Fac cunoscut...", "Să se știe...";
- ▶ expoziția sau narați cuprinde motivele care au determinat emiterea actului (răsplătirea vreunei fapte de vitejie sau răspuns la o cerere);
- ▶ dispoziția sau hotărârea ("Dă domnia mea...");
- ▶ sancțiunea sau clauzele finale, care cuprinde acele formule ce asigură executarea stipulațiilor actului. Clauzele finale penale erau fie de natură prohibitivă ("Și altul să nu se amestece..."), fie de natură obligatorie (prin stabilirea unei sancțiuni penale în cazul nerespectării hotărârilor). Clauzele finale cominatorii erau și ele de natură materială (amenințarea cu pedeapsa domnească, ceartă, bătaie, tăierea capului sau cu o pedeapsă materială propriu-zisă, de tipul amenzilor) și de natură spirituală (invocarea puterii divine pentru respectarea deciziilor din document, diverse blesteme și afurisenii); de asemenea, existau

clauze derogative (de aplicare a dispoziției și în cazul când ar fi contrară unor acte emise anterior), rezervative (prin păstrarea unor drepturi ale emitentului), renunțative, etc.

► coroboratio, în care se face cunoscut modul în care a fost realizat și legalizat documentul pentru a avea putere probatorie: înșirarea martorilor sau măcar precizarea că martorii vor semna mai jos, numele ispravnicului de document (cel care alcătuia și dicta documentul), numele celui care a scris documentul (introdus prin formula “a scris...”), anunțarea semnelor de validare (semnăturile, peceteile) prin formula “am poruncit să se lege pecetea...”.

Protocolul final

Protocolul final cuprinde și el patru elemente:

- data, adică locul unde s-a scris documentul și timpul (elementul topografic și elementul cronologic), care pot apărea împreună, separat sau lipsesc;
- apreciația care apare doar în actele particulare, de regulă sub formula “amin”;
- urarea finală, de asemenea, doar în actele particulare (“Și Dumnezeu să te bucure”);
- subscrierile, adică semnăturile și peceteile emitentului, părților contractante sau ale martorilor, care pot fi autografe (făcute cu mâna proprie) sau neautografe (scrise de grămatic); în hrisoavele domnești sa folosit inițial subscrierea neautografă și abia din secolul al XVI-lea, domnii au început să semneze cu propria mână, o perioadă de timp, cele două forme coexistând. După secolul al XVIII-lea se generalizează folosirea subscrierii autografe a domnului. Autograful cuprindea semnul crucii, formula Io, numele de botez al domnului, titlul de voievod, formula devoțiunii, calitatea de domn. Abia după acesta urmau sigiliile; uneori, pe actele particulare, în loc de sigilii și chiar de iscălitură apar degetele (“în loc de pecete, ne-am pus degetele”).

Nu întotdeauna actele conțin toate aceste elemente sau în ordinea menționată mai sus, iar lipsa unuia nu înseamnă neapărat că documentul este un fals. Multe dintre formule pot lipsi, în funcție și de importanța actului sau de scopul în care a fost elaborat.

Limba documentului

Alt element al criticii interne este **limba documentului** (fonetica, lexicul, sintaxa, ortografia) care poate fi specifică cancelariei sau poate cuprinde regionalisme ori tot felul de influențe; ea ne poate oferi informații importante despre cel care a scris actului, după cum tot limba ne ajută să depistăm mult mai ușor un fals. De asemenea, **conținutul de idei** al documentului, prezența unor **sfetnici** domnești, numele **ispravnicilor** de document și ale **scriitorilor** din cancelarie, **anii de domnie** și **diverse** alte **nume** sunt tot atâtea elemente care pot sluji la stabilirea autenticității unui document, după cum pot fi folosite de cronologie pentru a data documentele fără dată.

5.2.4. Falsurile documentare românești

Falsurile

În unele hrisoave medievale sunt amintite acele acte “înșelătoare” sau “cărți rele și înșelătoare”, “direse (acte) cu meșteșug”, pe care domnul le analiza împreună cu sfatul său iar acelea dintre documente care se dovedeau a fi false erau rupte (sau “sparte”). În ciuda faptului că pedeapsa pentru plastografiere era foarte aspră, mergând de la 5 ani de ocnă pentru fals parțial, la tăierea mâinii, tăierea capului, confiscarea averii, surghiun sau ardere pe rug pentru falsuri totale, astfel de fapte nu sunt deloc puțin numeroase în epocă. Nu se cunoaște însă metoda prin care sfatul domnesc, de pildă, dovedea falsul, fie el total sau parțial.

Tipuri de falsuri

Falsurile se pot realiza sub formă de original sau copie. Falsurile sub formă de original sunt fie cele provenind din cancelaria domnească și care au temeiul fals (adică martorii au mințit), fie cele falsificate la anumite elemente, așa-numitele “falsuri parțiale” (au modificat data, numele emitentului sau al beneficiarului, numele ori suprafața moșiilor cumpărate, precizarea hotarelor sau suma cu care s-a plătit) sau chiar falsuri create ulterior, dar care sunt ușor de depistat pe baza analizei suportului, grafiei, semnelor de validare, limbii și conținutului de idei. Falsurile parțiale se realizau fie prin răzuire, fie prin ștersătură, mai ales în cazul pergamentului.

Falsurile realizate sub formă de copie sunt mult mai dificil de dovedit și ele sunt create de falsificatori instruiți. Pentru astfel de falsuri nu este nevoie de hârtia sau de limba epocii (întrucât este vorba de o copie, adică de un document ulterior), astfel încât critica externă ne ajută doar în foarte mică măsură. De mare ajutor la astfel de documente este critica internă, care presupune cunoașterea în amănunțime a epocii, a instituțiilor și persoanelor implicate în documentul respectiv.

De asemenea, falsurile se pot împărți în falsuri parțiale, totale sau formale. Ultima categorie pare să fi fost destul de numeroasă, în condițiile în care în decursul timpului, unele documente își pierdeau sigiliul iar posesorii acestora înlocuiau sigiliul lipsă cu un altul, din altă epocă, provenind de la documente pe care le considerau de o importanță mai mică, operațiune realizată cu destulă stângăcie, de altfel.

Falsurile totale

Falsurile totale se puteau realiza în diverse moduri. De pildă, existau acte cu conținut fals dar a căror formă era în linii mari autentică, deoarece documentul respectiv era scris de un grămatic care lucrase în cancelaria domnească, și prin urmare cunoștea regulile formularului diplomatic. Uneori, aceste acte erau întărite chiar cu sigiliul domnesc, pe care același grămatic îl sustrăsese în prealabil din cancelarie. Alteori, se procura din cancelaria domnească un pergament nescris dar prevăzut cu un sigiliu autentic, și era scris un text care reprezenta un fals. Tot falsuri totale sunt și acele documente scrise pe palimpsest (suport de scris răzuit de textul inițial) care era spălat și se scria deasupra alt text, falsificat.

Falsurile erau realizate mai ales de grămăticii, popii, logofeții, care aveau știință de carte și cunoșteau deopotrivă formularul cancelariei sau al diverselor forme de acte particulare. Numeroase falsificări de documente s-au realizat în secolul XVIII și la începutul secolului al XIX-lea.

Falsurile au fost realizate din diverse motive: pentru obținerea de avantaje materiale sau poziție socială, din dorința de răzbunare, din motive genealogice (pentru a demonstra vechimea și noblețea unei familii, așa cum procedează Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*) sau din motive patriotice.

Falsuri românești

În spațiul românesc, cele mai cunoscute falsuri patriotice sunt cele două diplome create de B.P. Hasdeu și publicate în 1860: *Diploma bârlădeană*, datată 1134 și *Hrisovul lui Iurg Coriatovici*, datat 1374. Diploma bârlădeană are ca emitent pe cneazul Ivanco Rostislavovici din Halici și Bârlad, care acorda negustorilor din Mesembria o serie de scutiri vamale și are rolul de a demonstra existența unor structuri bine dezvoltate din punct de vedere politic și economic, în Moldova sudică, la începutul secolului al XII-lea. Hrisovul lui Iurg Coriatovici, prin care acesta, în calitate de domn al Moldovei dăruia un sat slugii sale credincioase, boierul Iakșa Litavor, distins în luptele cu tătarii, avea rolul de a confirma prezența acestui domn pe tronul Moldovei, prezență susținută de Hasdeu dar neconfirmată de documentele interne.

Un alt fals, în egală măsură patriotic și genealogic, este *Izvodul lui Clănău*, tipărit în 1856 la tipografia Institutului Albina. Textul narativ se vrea a fi o cronică a evenimentelor petrecute în Dacia, în perioada cuprinsă între retragerea aureliană și descălecatul lui Dragoș, adică într-o perioadă de 1.000 de ani, cuprinsă între două date ipotetice: 274 și 1274, perioadă din care lipsesc izvoarele narative, și nu numai. Ea ar fi fost scrisă, conform textului editat, de Huru, cancelarul lui Dragoș, în latină, pe baza unui text mai vechi provenit de la Arbore Campodux. În vremea lui Ștefan cel Mare, continuă textul, el ar fi fost transcris în română, cu caractere chirilice de către Petru Clănău, marele spătar al domnului. Textul editat a fost însoțit de un facsimil după manuscrisul lui Clănău, pe care se regăsește sigiliu acestuia (sic!): în câmp, o sulită dextra și o sabie senestra, însoțite de textul „Vel spătar Petru Clănău 6983 (1475)”. În text apar strămoșii familiei Boldur-Costachi și Sion, cei cărora le este atribuit falsul și care încercau în felul acesta să-și demonstreze vechimea în Moldova. Grafia actului însă, era caracteristică veacului al XVIII-lea moldovenesc, și nu secolului al XV-lea, când se pretindea a fi scrisă, ceea ce a condus la concluzia că este vorba despre un fals grosolan. În contextul polemicii iscate în legătură cu acest manuscris, originalul a dispărut, conform celor care îl avuseseră în posesie.

Test de autoevaluare 1

1.1. Explicați diferența dintre diplomatica generală și cea specială.

.....

.....

1.2. Menționați alte cancelarii în afara celei domnești.

.....

.....

1.3. Indicați criteriile de clasificare ale documentelor

.....

.....

1.4. Prezentați părțile componente ale formularului documentului.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 100

5.3. Arheografia

Definiția

Abia după stabilirea autenticității actului putem trece la editarea acestuia; ea trebuie să se facă în mod uniform, pe baza unor norme generale, pentru a putea fi cu adevărat utilă. Normele acestea sunt date de **Arheografie**, știința editării textelor vechi. Condiția de bază în vederea editării de documente este însă cunoașterea materialului documentar al epocii sau al problematicii respective. Cele mai mari probleme le ridică faptul că multe din materialele publicate deja sunt răspândite prin diverse publicații sau periodice, mai greu sau mai ușor accesibile, unele dintre ele nefiind editate științific, în sensul că nu conțin indici care să permită o parcurgere mai ușoară a materialului.

Transliterația

Una dintre cele mai dificile probleme în munca de editare a izvoarelor este cea ridicată de transliterația cu caractere latine a documentelor românești scrise cu caractere chirilice. De aceea, documentele prezintă multe inconsecvențe în folosirea unui semn sau al altuia dintre cele având valori fonetice asemănătoare. Această situație se întâlnește mai ales în cazul zapiselor, a scurtelor notițe ale particularilor, în general, în documentele neoficiale, întrucât cel care scria nu avea o experiență importantă în materie de scriere.

Nu întotdeauna același semn a avut o valoare fonetică identică. Cele care ridică probleme din punct de vedere al transliterației sunt cele care își schimbă valoarea în funcție de poziția pe care o au în cadrul cuvântului. Cea mai dificilă transcriere o au diftongii. De aceea, ar trebui ca fiecare document editat să precizeze valoarea ce s-a dat acestor diftongi; același lucru este valabil și în cazul unei colecții. Este greșit însă a încerca să dăm o valoare precisă și unică tuturor semnelor,

Întrucât riscăm să îngreunăm transcrierea acestora. Copistul a fost influențat fie de grafia slavonă, fie de anumite obiceiuri personale, de a folosi toate semnele chirilice pentru a înflori textul și a-și dovedi priceperea. Alții, dimpotrivă nu aveau o bună cunoaștere a întregului alfabet chirilic și foloseau imprecis unele semne.

**Greșeli,
prescurtări,
omisiuni**

Greșelile de copist trebuie însă corectate, cu precizarea acestei intervenții într-o notă de subsol. Prescurtările sunt întregite prin intermediul parantezelor ascuțite: <>, slovele suprascrise sunt coborâte în rând, fără a se semnală prescurtarea. De asemenea, monogramele și semnăturile trebuie descifrate și întregite. Omisiunile sunt completate, tot cu ajutorul parantezelor ascuțite, se introduce majuscula, acolo unde există un antroponim sau toponim, precum și la începutul unei propoziții.

Reguli

Trebuie apoi identificate, transcrise cât mai corect și traduse, dacă este cazul, toate numele persoanelor menționate în document; astfel, personalitățile cunoscute sau domnii trebuie trecuți în rezumat cu numele întreg sau însoțit de diminutivele sau poreclele care îi individualizează. Se mai precizează care este numele actual al satului, ținutului menționat în document, în măsura în care se poate face această reconstituire. Pentru aceasta, un editor de documente trebuie să dețină un set de noțiuni elementare privind evoluția numelor de locuri și dincolo de cunoștințele de geografie să cunoască care sunt instrumentele necesare pentru a le putea identifica. Se aplică regulile actuale de ortografie și punctuație, astfel încât să se evite confuziile și să poată fi înțeles cât mai bine textul. În plus, textul se împarte în alenate, în conformitate cu formularul diplomatic al actului și cu sensul logic al compoziției. Locurile albe din texte sunt semnalate printr-o linie dreaptă orizontală și explicate prin notă de subsol. Scăpările de condei ale grămaticului în scrierea unui cuvânt sau a unei expresii nu se completează direct în scris, ci se semnalează și se corectează în cadrul notelor de subsol. De asemenea, formele neobișnuite, evident greșite vor fi corectate tot în aceste note.

**Tăieturi,
ștersături, rupturi
în text**

Tot în note sunt traduse fragmentele de text din alte limbi și se fac diverse aprecieri însoțite de informații istorice sau bibliografice. Pentru tăieturi și ștersături, textul păstrează ultima variantă iar partea care a fost ștersă, dacă poate fi descifrată, se trece în notă. Rupturile din text se întregesc – în măsura posibilului – în cadrul parantezelor ascuțite, cu explicații în notă. Tot în aceste note trebuie reproduse și însemnările marginale sau cele de pe fața ori dosul documentului, întrucât ele conțin informații importante pentru circulația textului. În cazul manuscriselor, edițiile critice trebuie să prezinte toate variantele de redacție sau concepțiile acestora.

Textele cifrate

Editorul de text are și sarcina de a decripta textele cifrate, cu precizarea în note a sistemului de prescurtare folosit și cu traducerea; absolut obligatorie este în cazul acestor texte și redarea lor sub formă de facsimile. În fața transcrierii textului este plasat apoi un rezumat succint, precedat de un număr de ordine eventual și de dată (întrucât

documentele se ordonează cronologic) astfel: anul erei noastre urmat între paranteze rotunde de anul în care se face datarea în cadrul textului (văleat, hegiră, etc), luna, ziua, locul emiterii. Atunci când documentul cuprinde ambele datări, ele se redau legate prin liniuță de unire, astfel: 7318 – 1810. Rezumatul propriu-zis cuprinde următoarele elemente: genul actului; emitentul actului; acțiunea actului; beneficiarul actului; obiectul actului.

La sfârșitul textului editat se mai precizează: depozitul unde se păstrează documentul și cota acestuia; descrierea documentului (forma sub care s-a păstrat, dacă este autentic sau este un fals, limba documentului, suportul scrierii, modalitățile de validare, starea de conservare); dacă documentul nu are dată, se justifică datarea propusă de editor; editările anterioare ale documentului și bibliografia acestuia.

Identificarea textelor

Toate documentele publicate trebuie să fie perfect identificate, pentru a nu fi obligat cercetătorul să facă și alte demersuri, ulterior. În vederea editării, trebuie specificată proveniența documentului; de asemenea, un act nedatat de editor nu este folositor, întrucât cercetătorul trebuie să reia parte din activitatea editorului; dacă data lipsește, datoria editorului este de a propune o datare documentului care să fie explicată și argumentată. Editorul trebuie să cunoască toate discuțiile existente în legătură cu un document controversat care a mai fost editat, prin urmare să stăpânească bine bibliografia problemei. Se vor menționa și actele mai vechi inserate în cuprinsul documentului sau care au servit la redactarea lui. În general, se vor face acele observații care să întregască imaginea de ansamblu asupra documentului și a epocii în care a fost emis. O culegere de documente editată în mod științific trebuie să cuprindă neapărat o prefață explicativă, o listă a rezumatelor actelor, ilustrații și facsimile, liste bibliografice și indici.

Critica textelor

Legată strâns de editarea textelor este și **critica textelor**, care are ca sarcină identificarea scrisului, stabilirea paternității (prin metoda comparativă) și autenticității, precum și identificarea interpolărilor din cadrul textelor și refacerea lecturii acestora.

5.4. Cronologia

Cronologia studiază diferitele unități vechi de măsurare a timpului în scopul de a le transforma în sistemul actual. Așadar, pentru a putea studia și ordona materialul descifrat cu ajutorul paleografiei, avem nevoie de cronologie, care ne oferă posibilitatea corelării datelor din sisteme cronologice diferite și care se află în strânsă legătură cu astronomia. Cronologia are două ramuri mari, și anume, **cronologia tehnică**, care realizează măsurători ale timpului pe baza observațiilor astronomice și **cronologia istorică**.

Ziua

Multă vreme omul nu a putut măsura cu exactitate scurgerea timpului; el a folosit la începuturi metode empirice bazate pe observarea fenomenelor naturale. Ceea ce i-a atras atenția au fost **ziua** și noaptea, rezultat al apariției/dispariției soarelui, în funcție de care își desfășura activitatea. Ziua-lumină a fost împărțită la început în șase segmente de timp egale, pentru măsurarea cărora se foloseau cadrane solare, ceasornice cu nisip sau apă (clepsidre). Romanii au împărțit apoi ziua în 24 de părți egale, numite *horae*. Pentru măsurarea orelor s-a folosit începând cu secolul XII, pendula și apoi ceasornicul. În 1884, un inginer american a împărțit ecuatorul în 24 de zone egale, prin trasarea imaginărilor a 24 de meridiane care unesc Polul nord și Polul sud, la distanță de 15 grade longitudine, astfel încât fiecărui meridian îi corespunde un fus orar; fusul zero reprezintă meridianul care trece prin localitatea Greenwich, lângă Londra, unde a existat din vechime un observator astronomic.

Săptămâna

Mai multe zile au alcătuit apoi **săptămâna**, care la romani era, la început, un ciclu de 8 zile, numite *nundinae* și notate cu litere de la A la H. La evrei, săptămâna era de 7 zile, ea fiind preluată de greci și apoi de romani. Ciclul de zile care formau săptămâna a rezultat din observarea evoluției Lunii trecând prin cele 4 pături ale sale. Denumirile zilelor săptămânii au fost împrumutate de la corpurile cerești: Dies Solis (duminică), Dies Lune, Martis, Mercurii, Jovis (de la Jupiter), Veneris, Saturni (sau ebraicul Sabbati). După adoptarea creștinismului, Dies Solis a devenit Dies Dominica. Populațiile germanice au preluat de la romani ciclul de 7 zile și le-au dat acestora nume provenind de la divinitățile germane; la slavi, denumirile zilelor provin de la numărul din cadrul ciclului iar duminică era zi de târg (*nedelia*).

Luna

Apoi, pentru că zilele și nopțile s-au dovedit a nu fi asemănătoare, punctul de apariție/dispariție la orizont al soarelui și lunii nefiind aceleași mereu iar zilele călduroase fiind urmate de altele mai răcoroase, oamenii au adăugat ca element de socotire a timpului fazele lunii. Primul element empiric de calculare a plecat de la timpul scurs între două faze de lună plină. S-au fixat apoi anotimpurile și în final s-a ajuns la apariția anului. Săptămâna este amintită de Moise (fără numele zilelor) dar nu era cunoscută de egipteni, greci și romani, fiind împrumutată abia de către creștini de la aceștia; creștinismul a stabilit împărțirea săptămânii în zile lucrătoare și ziua Domnului (duminică). În această fază de început, omul nu a putut măsura foarte exact anul solar (durata rotației complete a Pământului în jurul Soarelui). Deși nu cunoaștem prea multe date privitoare la primele observații calendaristice, se știe totuși că cel mai vechi calendar aparține egiptenilor, care au constatat că perioadele în care apele Nilului creșteau coincideau cu răsăritul planetei Sirius (Sothis). Prin urmare, egiptenii au alcătuit un calendar de 365 zile; anul acesta era însă cu circa 6 ore mai mic decât anul solar, ceea ce producea neconcordanțe. De aceea, s-au format 12 luni a 30 de zile, la sfârșit adăugându-se încă 5 zile, iar din patru în patru ani, câte 6 zile.

Anul

Istoria calendarului

În Imperiul roman, tradiția atribuie introducerea calendarului lui Romulus, el fiind se pare, preluat de la egipteni și greci; acest calendar avea 10 luni cu un total de 304 zile, la care se adăugau mai multe zile intercalate; prima lună era martius iar a zecea december. O primă reformare intervine în timpul lui Numa Pompiliu, care adăuga la sfârșitul anului încă 2 luni (Ianuarius și Februarius), dar reducea cele șase luni cu 30 de zile (aprilis, iunius, sextilis, september, november) la 29 de zile, ajungând la un total de 355 zile pe an. Era un an lunar, care rămânea în urmă cu 11 zile față de anul solar, zilele lipsă adăugându-se între 23-24 februarie, la fiecare 2 ani, printr-o lună specială (*Mercedonius*) care avea alternativ 22 și 23 zile. În general, în această fază, calendarul roman era plin de confuzii. De aceea, în 45 înainte de Hr. s-a produs o nouă reformare a calendarului realizată de un grup de astronomi conduși de astronomul Sosigene din Alexandria. Noul calendar, numit **iulian** (după dinastia din care făcea parte Cezar) își schimba ordinea lunilor, punând la început pe Ianuarie și Februarie; se adăugau 10 zile la vechiul calendar, anul ajungând la 365 zile plus încă o zi care era intercalată la fiecare 4 ani în locul unde se aflase luna mercedonius introdusă de Numa Pompiliu și desființată prin reforma lui Cezar. Această zi era a șasea calendă bis a lui Martie (dies bis sextilis). După adoptarea creștinismului, această zi a fost trecută la sfârșitul lunii februarie ca ziua a 29-a. Reforma calendarului numit iulian a mai constatat în înlocuirea numelui lunii Quintilis cu Iulius iar al lunii Sextilis cu Augustus. Calendarul iulian a fost adoptat de majoritatea popoarelor europene; el s-a folosit în Transilvania până în secolele XIII-XIV iar în Moldova doar în cazul corespondenței cu Transilvania și Polonia.

Diferența de 6 ore față de calendarul solar care nu a fost rezolvată de Sosigene s-a acumulat treptat, dând naștere la probleme; după mai multe încercări de reformare, în timpul papei Grigore XIII (1582), această diferență a fost corectată. Noul calendar, numit **gregorian**, de la numele papei, a însemnat punerea de acord a calendarului civil cu cel solar prin reducerea celui civil cu 10 zile. El a fost adoptat imediat de Statul papal, Spania, Portugalia și abia un secol mai târziu de către reformati. Calendarul iulian s-a folosit în Transilvania încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, dar ortodocșii de aici au păstrat calendarul iulian. În România, calendarul gregorian s-a introdus definitiv la 1 octombrie 1924, astfel: după luni, 1 octombrie 1924 a urmat marți 15 octombrie 1924, așadar, o reducere a calendarului cu 13 zile.

Datarea documentelor medievale aduce în discuție și o serie de alți termeni: ere, cicluri sau perioade etc.

Erele

Erele reprezintă sisteme de măsurare succesivă a anilor plecând de la o dată considerată fixă. Există un număr foarte mare de ere care se pot clasifica în mai multe categorii:

► ere social politice, cum ar fi era olimpiadelor care începea numărarea anilor de la 776 a.Hr, când s-a organizat prima Olimpiadă (în cadrul ei existau cicluri de 4 ani, fiecare an din ciclu fiind la rândul lui

numerotat) sau era fondării Romei (ab Urbe condita) care începea de la 754 sau 753 a.Hr.; s-a mai folosit în Franța așa-numita „Eră a libertății” (1792-1805)

► ere universale puse în legătură cu momentul facerii lumii și care sunt foarte numeroase (peste 100): era alexandrină (5501 a.Hr.), era evreiască (3761 a.Hr.), era antiohiană (5492 sau 5493 a.Hr.), era seleucidă (312 a.Hr.), era armeană (se adaugă 551 ani), era bizantină (constantinopolitană sau ecleziastică; 5509 a.Hr) ș.a.

► ere religioase care pornesc de la date considerate importante în sistemul de credință respectiv: era creștină sau de la nașterea lui Hristos ori era noastră, plecând de la 754 sau 753 de ani de la fondarea Romei și Hegira sau era musulmană ori mahomedană care pleacă de la 622, anul refugierii lui Mahomed din Mecca la Medina.

În documentele scrise în slavonă, chirilică și greacă, din spațiul românesc, s-a folosit inițial era bizantină sau **văleatul**; în paralel însă, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea s-a folosit și era creștină. Documentele scrise în latină, maghiară sau germană din Transilvania au folosit în Evul mediu doar era creștină pentru calcularea anilor. S-a mai folosit și datarea documentelor prin sărbători religioase ori prin anii pontificatului.

Stilurile cronologice

Dar anul nu începea la aceeași dată peste tot, de aceea este necesar să cunoaștem și **stilurile cronologice**, adică data începutului de an: stilul circumciziei (anul începea la 1 ianuarie), stilul venețian (1 martie), stilul echinocțiului de primăvară (21 sau 22 martie); stilul Bunei Vestiri sau florentin (25 martie), stilul de Paști (care era variabil), stilul bizantin (1 septembrie), stilul nativității (25 decembrie). În Țările Române, documentele scrise în slavonă și chirilică au folosit stilurile bizantin și al circumciziei, cu unele particularități de la o regiune la alta.

Cazul românesc

Astfel, în Țara Românească, în tot Evul mediu s-a folosit era bizantină împreună cu stilul bizantin iar în Moldova, sub influența cancelariei polone s-a folosit era bizantină cu stilul circumciziei, până la 1572, după această dată folosindu-se același sistem ca în Țara Românească (era bizantină cu stilul bizantin). În Transilvania, sub influența cancelariei apusene, documentele scrise de români în slavonă și chirilică au folosit era bizantină cu stilul circumciziei până la 1603-1612, pentru ca ulterior să se folosească era bizantină cu stilul bizantin. În schimb, documentele scrise în latină, maghiară sau germană au folosit era creștină cu stilul circumciziei.

Sisteme de calcul

Prin urmare, pentru a transforma data unui document din Țara Românească, datat cu era bizantină și stilul bizantin în era creștină și stilul circumciziei (folosit de noi astăzi) vom scădea din anul exprimat în document (văleatul) 5508 ani, pentru perioada cuprinsă între 1 ianuarie și 31 august și 5509 ani, pentru perioada dintre 1 septembrie și 31 decembrie. Pentru documentele din Moldova, ținând cont de faptul că la 1572 s-a produs o modificare în privința folosirii stilului, adică a datei începutului de an, vom calcula în mod diferențiat: pentru documentele

scrise până în 1572, vom scădea din văleat (numele sub care era cunoscut anul în era bizantină) 5508 ani, indiferent de data din lună (de la 1 ianuarie la 31 decembrie) întrucât în această perioadă, Moldova a folosit stilul circumciziei, adică anul începea la 1 ianuarie ca și acum. După 1572, când Moldova a început să folosească stilul bizantin, calculul se face ca în Țara Românească (vezi supra).

La documentele românești din Transilvania, pentru a transforma văleatul în anii erei noastre vom proceda astfel: până la 1603 -1612 se scad 5508 ani pentru documentele datate în intervalul 1 ianuarie – 31 august și 5509 ani, pentru documentele datate în intervalul 1 septembrie - 31 decembrie. După 1603 -1612, se va proceda la fel ca în Țara Românească, întrucât s-a trecut la folosirea stilului bizantin, adică a anului începând la 1 septembrie.

Dacă, din diverse motive, data documentului nu cuprinde și luna în care s-a scris, vom scădea 5508 ani din văleat, întrucât este mai mare probabilitatea ca documentul să fi fost scris în cele 8 luni ale anului în care se scad 5508 ani, decât în cele 4 luni, pentru care se scad 5509 ani.

Deși documentele scrise în latină, maghiară sau germană nu ridică dificultăți legate de transformarea anului, întrucât ele au folosit anul erei noastre și stilul cu 1 ianuarie, problemele apar în legătură cu lunile sau zilele, întrucât acestea sunt redată mai ales în legătură cu sărbătorile creștine catolice. Uneori, lunile apar redată cu cifre: 7-bris (septembrie), 8-bris (octombrie), 9-bris (noiembrie), 10-bris (decembrie).

În cazul documentelor de secol XVIII-XIX, din spațiul românesc scrise în turcește sau bilingv și datate prin hegiră (era musulmană, vezi supra), se va calcula în felul următor: anul din documentul datat prin hegiră (ex: H. 800) se adună cu momentul considerat ca începutul erei mahomedane (622), din care se scade un procent de 3% din anul hegirei (800), întrucât anul musulman este mai mic decât cel creștin (cu 3 ani la 100 de ani). Adică: $800 + 622 = 1422 - 24$ (3% din 800) = 1398.

În cazul documentelor a căror dată nu s-a păstrat, din diverse motive (cel care a scris documentul a omis să o treacă sau documentul este rupt în zona datei), pentru determinarea cât mai exactă a datei se folosește critica diplomatică, pe baza elementelor interne și externe ale documentului.

Test de autoevaluare 2

2.1. Citiți cu atenție paragrafele de mai sus și calculați data contemporană (data la care parcurgeți acest curs) în diferite stiluri cronologice practicate în Țările Române, Transilvania precum și pentru documentele datate prin hegiră.

5.5. Sigilografia

Sigilografia sau sfragistica este știința auxiliară a istoriei care se ocupă cu studierea pecetilor, a sigiliilor; ea analizează atât impresiunea lăsată de tiparul sigilar cât și tiparul sigilar (matricea) însuși. De asemenea, studiază, din punct de vedere istoric, artistic, tehnic, juridic și diplomatic, dimensiunile sigiliului, forma, culoarea, emblema, legenda, modalitățile de aplicare la suport și valoarea probatorie a unui sigiliu.

Sigiliul

Sigiliul reprezintă un mijloc de a păstra secretul corespondenței, de a garanta autenticitatea unui act dar indică și participarea celui căruia îi aparține, ca emitent sau martor la ceea ce se relatează în document. Sigilografia ca știință auxiliară se află în strânsă legătură cu heraldica (pentru reprezentări și simbolistică) și genealogia. Din sigilografie s-a desprins **stampilografia**. **Filatelia** este și ea apropiată de sigilografie și are ca obiect de studiu mărcile poștale și timbrele, ca dovezi ale faptului că s-a plătit taxa de expediție.

Tiparul

Tiparul cu care se realizează impresiunea sigilară poate fi din metal (aur, argint, fier, alamă, oțel), pietre prețioase (de regulă, cele dure, rubin, safir), lemn sau os. Rezultatul aplicării acestui tipar sigilar în metal, tuș, ceară sau fum se numește **impresiune sigilară**. Tiparul sigilar se putea grava în adâncime (reprezentarea ieșea în relief, mai ales la ceară) sau în relief (reprezentare în adâncime, mai ales la tuș și fum).

Amprenta

Amprenta sigilară este formată din stemă (emblemă), legendă, ornamente și alte elemente. **Stema** se găsește în mijlocul câmpului sigilar (adică în centrul sigiliului) și are reprezentări care diferă de la țară la țară sau de la o perioadă istorică la alta. Stema este alcătuită din **scut** și **mobile** (*arme*) dar există și sigilii fără scut, la care mobilele sunt plasate direct în câmpul sigilar. Scutul prezintă diverse forme: triunghiular, dreptunghiular, oval, rotund, cu vârfuri rotunjite sau arcuite, Renaissance, Rococo, Baroc etc.

Legenda

Legenda reprezintă un text scris fie la marginea câmpului sigilar, într-o zonă numită **exergă**, fie direct în câmpul sigilar. Sigiliile care nu au legendă se numesc **anepigrafice**. Când se află în exergă, legenda se află între două sau trei cercuri concentrice, dintre care unul spre margine și unul-două spre interior; aceste cercuri pot fi perlate (redate sub forma unor mici puncte) sau șnurate (imită șnurul). Legenda începe cu invocația simbolică (de regulă, sub formă de cruce), urmată de cuvântul sigillum sau peceati (adică, sigiliu), fie redat în întregime fie sub formă de siglă (inițială), formula teocratică (*Io*), numele domnului (format din nume, titlu și filiație), numele țării și eventual anul realizării sigiliului. Câteodată apar și formula devoțiunii (*Dei gratia, Milostieiu Bojiei*).

Ornamentele

Ornamentele se găsesc în spațiul dintre scut și legendă și se redau sub forma unor motive florale, vegetale sau diverși lobi. Tot în acest spațiu mai pot apărea diverse inițiale sau ani.

Alte elemente care apar pe impresiunea sigilară sunt:

- ▶ **semnul crucii**
- ▶ **coroana** care poate fi închisă, cu număr variabil de arcuri, simple sau perlate, deschisă, cu fleuroane și murală; coroana se termină câteodată cu un glob cruciger (sau **crucifer**) și **timbrează** scutul (se află așezată peste scut) sau planează scutul (se află deasupra scutului dar la o oarecare distanță)
- ▶ **tenanții** (suportii) scutului sunt cei care sprijină scutul; pot fi doi lei rampanți (ridicați pe picioarele de dinapoi) sau afrontați (față în față), doi delfini afrontați, două persoane din profil sau din față, diverse ființe fantastice (grifoni sau lei înaripați, șerpi înaripați, zgrițori sau vulturi bicefali)
- ▶ **pavilionul** peste care este plasat scutul și care are forma unei mantii de purpură, căptușită cu hermină și brodată cu franjuri și ciucuri din fir de aur.

Sigiliile se clasifică în funcție de mai multe criterii:

Clasificarea sigiliilor

- după **mărime** – pot fi sigilii mari (cu diametru de 7-13 cm), mijlocii (4-7 cm), mici (3-4,5 cm) sau inelare (2,5-3 cm). Fiecare din aceste tipuri are semnificația sa, de regulă, sigiliul mare fiind doar sigiliul țării,
- după **formă** – pot fi rotunde (mai ales sigiliile mai vechi și cele de dimensiuni mari), ovale sau oval – culcate, octogonale;
- după **tipul sigilar**, adică în funcție de mobilele sau armele reprezentate în câmpul sigilar sau pe scut. Tipurile sigilare cele mai des întâlnite sunt:

Tipuri sigilare

- ▶ **tipul heraldic** sau **armorial** reprezentat în Moldova de capul de bour și în Țara Românească de o pasăre (acvilă sau corb). Bourul este reprezentat cu o stea între coarne, cu coarnele întoarse spre interior și apoi recurbate (întoarse din nou, spre exterior) iar uneori cu barbă; tipul acesta nu a suferit mari modificări de-a lungul evului mediu. Pasărea Țării Românești este reprezentată din față sau conturnată (cu capul întors dextra ori senestra), cu zborul strâns (cu aripile pe lângă corp) sau deschis (aripile întinse); la început, alături de pasăre se afla o cruce care ulterior va fi reprezentată în ciocul acesteia. Transilvania nu a beneficiat de o stemă proprie până la 1659, ci se folosea la sigilarea documentelor emise de cancelarie stema familiei din care făcea parte voievodul sau principele, eventual cu o serie de alte elemente heraldice;
- ▶ **tipul iconografic** este specific doar Țării Românești și se compune din două personaje având între ele un arbore. La început, s-au redat doar capetele afrontate ale celor două personaje, cu un puiet între ele pentru ca ulterior, să apară și trupurile iar puietul să se transforme în arbore (brad, chiparos). Dacă inițial cele două personaje reprezintă pe domnul și doamna țării ori pe domnul cu urmașul la tron, din secolul al XVIII-lea apar frecvent reprezentați Sfinții Constantin și Elena (ceea ce îi

deosebește de personajele domnești sunt nimburile specifice sfinților care înlocuiesc coroanele);

► tipul **combinat** este rezultatul combinării celor două tipuri menționate anterior pentru Țara Românească, în sensul că arborele este însoțit dextra și senestra de domn și doamnă și are în vârf pasărea heraldică. O variantă a acestui tip este sigiliul lui Șerban Cantacuzino care prezintă în locul arborelui un vultur bicefal (simbolul familiei Cantacuzino și al aspirațiilor sale imperiale). De asemenea, în locul personajelor domnești pot să apară un arcaș (în dextra) și o femeie din profil (în senestra) iar pe vârful arborelui o pasăre cu un inel în cioc (aluzie la legenda Corvineștilor). Tot o variantă de combinare sunt și acele scuturi pe care apar stema țării (de regulă, în mijloc) împreună cu stemele județelor sau ținuturilor (în general, în exergă). Tipul **unit** este tot o variantă a tipul combinat și apare în cazul sigiliului lui Mihai Viteazul (cu stemele celor trei provincii românești unite la 1600) sau în secolul al XVIII-lea, la sigiliile unora dintre domnii fanarioți. Aceștia din urmă foloseau stemele unite ale Țării Românești și Moldovei, fie pentru a arăta faptul că au domnit și într-o țară și în cealaltă, fie ca simple steme de pretenție (își doreau să domnească în ambele țări). Unirea scuturilor se făcea prin *acolare*, adică prin lipirea celor două scuturi pe flancuri. De regulă, scutul din dextra sau cel de deasupra avea poziția principală, reprezentând țara în care se afla în scaun la momentul realizării sigiliului);

► tipul **hagiografic** este cel care prezintă scene religioase (figura unui sfânt, hramul unei mănăstiri) în corpul sigiliului;

► tipul **monumental** are în câmpul sigilar turnuri, biserici, castele etc. și era folosit mai ales de comunitățile orășenești sau rurale;

► tipul de **maiestate** îl redă pe suveran cu mantie, coroană pe cap și însemnele puterii dar nu a fost specific Țărilor Române;

► tipul **sacerdotal** care prezintă personaje eclesiastice;

► tipul de **vânătoare**;

► tipul **ecvestru**, etc.

Procedee de folosire

- după **procedeul de folosire** la document există sigilii atârinate, aplicate și timbrate.

► **Sigiliile atârinate** reprezintă cel mai vechi tip de sigiliu cunoscut în spațiul românesc și se compun din trei părți: **amprenta sigilară** (din ceară de diverse culori), **căușul** și **legătura**. Căușul se mai numea și covățică, capsulă, înveliș și reprezintă un obiect de formă semisferică, realizat manual sau în forme din ceară naturală, lemn sau metal, având în partea superioară o scobitură în care era așezată ceara peste care se aplica tiparul sigilar. La începutul secolului al XIX-lea, ca urmare a reorganizării cancelariei pe principii moderne, sigiliul atârnat dispărea cu totul. Culoarea roșie a cerii sigilare și a tușului nu mai constituiau un privilegiu exclusiv domnesc, astfel încât vom întâlni

și ceară albă pentru sigiliul domnesc, dar și documente administrative, de uz comun, sigilate cu ceară roșie.

► S-au păstrat din perioada medievală și câteva bule sigilare de formă rotundă sau globulară, la care tiparul sigilar se aplica pe ambele fețe, motiv pentru care ele au fost numite **sigilii duble** sau cu revers. Pe avers era reprezentat sigiliul țării iar pe revers, simbolurile lăcașurilor sfinte cărora le erau destinate documentele la care atârnavă bulele respective. Bulele se realizau din argint suflat cu aur, alamă suflată cu aur și plumb (mai ales cele eclesiastice). În secolul al XVII-lea au existat și așa-numitele bule sigilare lamelare, un fel de cutiuțe rotunde, închise, din metal, cu spațiul din interior umplut cu ceară. De asemenea, s-au folosit și capsule sigilare realizate din metal, având capac detașabil care lăsa să se vadă ceara roșie din interior, pe care se afla impresiunea sigilară.

Alte elemente

Legătura sigiliului de act se făcea prin intermediul picaturii, șnurului sau țăncușelor. **Plicatura** se realiza în cazul pergamentului și era o îndoitură a părții de jos a documentului, lată de câțiva centimetri, de care se prindea șnurul ce lega sigiliul. Pentru prinderea șnurului se făceau pe plicatură patru orificii prin care se trecea acesta. **Șnurul** era din mătase, fie de o singură culoare, fie obținut prin împletirea mai multor fire colorate; la documentele solemne, se împleteau și fire de aur sau argint printre cele textile. Șnurul intra în capsula sigilară prin partea de sus și ieșea prin două orificii în partea inferioară. **Țăncușa** era o fișie de pergament care asigura, ca și șnurul, prinderea sigiliului la document.

► În afara sigilării simple (cu un singur sigiliu) se realiza și sigilarea multiplă sau **cosigilarea**, în special în cazul documentelor externe, unde aplicarea sigiliilor membrilor sfatului domnesc avea rolul de a da mai multă tărie actului și a garanta respectarea prevederilor acestuia. Apariția mai multor sigilii pe un act poate indica și lipsa puterii domnului respectiv, care avea nevoie de întărirea dată de membrii sfatului domnesc pentru aplicarea prevederilor cuprinse în document. Se mai folosea și **subsigilarea**, respectiv prinderea pe același șnur a mai multor sigilii, dintre care cel al emitentului este de dimensiuni mai mari. Pentru garantarea autenticității unui document se aplica uneori și **contrasigiliul** sau sigiliul secret, de mici dimensiuni și plasat pe spatele capsulei. Alteori, mai multe documente erau sigilate cu un singur sigiliu, caz în care șnurul trecea prin toate aceste documente, dând naștere **sigiliilor de transfix**.

Sigiliile aplicate

► **Sigiliile aplicate** sunt cele la care amprenta sigilară se aplica direct pe suport, fie în ceară, fie în lichide (chinovar, chinoros) sau în fum. În cazul în care se folosea ceara, aceasta era topită și se aplica în partea inferioară a actului, sub text; peste ea se puneă tiparul sigilar care realiza întipărirea sau impresiunea. În condițiile în care multe dintre documente rămâneau fără sigiliu destul de

repede, pierzându-și în felul acesta și valoarea de autenticitate, s-a găsit soluția practicării unor orificii cu un obiect ascuțit, dintre fața suportului de scris spre spatele suportului, prin care se scurgea ceara topită realizând o mai bună aderență la pergament. Lichidele folosite pentru sigilare aveau culoarea roșie, în cazul documentelor domnești, verde, în cazul celor ecleziastice și neagră la sigiliile boierești sau aparținând unor dregători. La actele particulare, tiparul sigilar era de regulă înnegrit cu o lumânare stinsă după care se aplica pe document.

Sigiliile timbrate

► **Sigiliile timbrate** reprezintă o variantă a celor aplicate, în sensul că peste ceara fierbinte se așeza o foiță de hârtie și apoi se aplica tiparul sigilar, impresiunea rămânând impregnată pe foița de hârtie. Astfel, chiar dacă ceara din interior se spărga în bucăți și se pierdea, imaginea sigilară se păstra pe foița timbru. Sub influența cancelariei maghiare, marginile foiței care depășeau conturul sigiliului erau tăiate în diverse forme, dând naștere așa-numitelor **timbre înstelate**. Pentru o și mai bună prindere a sigiliului timbrat la document s-a folosit și metoda coaserii cu mătase a foiței timbru în jurul amprente sigilare. Aceasta era sigilarea cu timbru mobil dar se folosea și sigilarea cu timbru fix, la documentele alcătuite din două foi, la care locul foiței timbru era luat de prima pagină a documentului, în timp ce ceara era aplicată pe pagina a doua. Și în acest caz se practica, uneori, coaserea celor două file în jurul tiparului sigilar, pentru a evita pierderea acestuia.

- după **locul** unde erau aplicate pe document, există **sigilii de text**, care se aplicau pe suport, imediat după textul documentului și **sigilii de închidere**, care se foloseau la actele închise (după plierea în trei a suportului, se mai pliau încă o dată și apoi se aplica sigiliul pe zona de închidere pentru a garanta inviolabilitatea documentului). S-au păstrat și documente la care s-au folosit ambele tipuri de sigilare;
- după **culoare**, sigiliile se împart în: sigilii roșii (cele domnești), negre (aparținând marilor dregători sau instituțiilor) ori verzi (ale clerului);
- după **proveniență**, sigiliile pot fi domnești, princiare, boierești (fie personale, fie ale boierului cu dregătorie), ecleziastice, ale târgurilor și orașelor, ale instituțiilor sau sigiliul deget (când cel care semna nu era știutor de carte).

Test de autoevaluare 3

3.1. Precizați elementele și subelementele componente ale amprente sigilare.

.....

3.2. Enumerați criteriile de clasificare a sigiliilor.

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 100

5.6. Genealogia

Definiție

Genealogia se ocupă de originea și evoluția familiilor și a neamurilor înrudite, de ascendența, descendența și structura acestora, precum și de rolul pe aceste înrudiri l-au jucat în desfășurarea unor evenimente istorice. Familiile aristocratice și-au alcătuit un arbore genealogic, pentru a păstra evidența descendenței și înrudirilor lor; astfel de genealogii se păstrează din secolul al XV-lea, însă practica întocmirii lor era mai veche.

Ramuri ale genealogiei

Ulterior, genealogiile acestea vor fi cuprinde în diverse repertorii, însoțite și de blazonul familie. Au existat și genealogii confecționate în scopul de a demonstra o apartenență nobilă sau vechimea familiei și care cuprind o serie de informații inventate, care pot trimite cercetătorul pe o pistă falsă. După organizarea modernă a arhivelor s-au putut realiza pe baze sigure genealogii ale familiilor, plecând de la informațiile oferite de fondurile documentare provenind de la aceste familii. Genealogia se ocupă nu numai de familii sau personalități individuale, ci și de grupuri sociale, încercând să reconstituie evoluția acestor grupuri sau locul lor în structura socială a statului, precum și rolul jucat în evoluția istorică a acestuia. Genealogia nu trebuie însă studiată în afara contextului social-economic și politic, în care se desfășoară evoluția familiei sau grupului cercetat.

Importanță

Genealogia este importantă pentru studiile de istorie socială, fixând succesiunile sau ajutând la explicarea unor fenomene de ereditate, biologice sau psihologice ale indivizilor; de asemenea, poate oferi explicații privind stingerea unor familii sau neamuri. Ea își extrage informațiile din orice tip de document, dar în special din registrele de stare civilă (mitrice), registrele de vânzare-cumpărare, testamente etc.

Informațiile puse în circulație de genealogie oferă explicații altor științe, ca biologia, patologia ereditară, psihologia și în general, toate științele care au legătură cu individul, investigând comunitățile umane și societatea, în general. De asemenea, permite cunoașterea succesiunilor, deci ajută cronologiei și se consideră că poate ajuta la realizarea unor portrete prin cunoașterea ascendenței cuiva. Prin informațiile oferite, genealogia poate ajuta și la depistarea falsurilor diplomatice. Și statistica sau demografia se pot folosi de datele furnizate de genealogie pentru a determina numărul locuitorilor unui sat, de exemplu.

Rolul în științele istorice

Cercetarea genealogică poate ajuta istoria și din perspectiva informațiile referitoare la datarea unui eveniment sau încadrarea cronologică a unei persoane/personalități, precum și la rolul jucat de aceasta în viața politică, economică sau culturală. Pe baza analizelor genealogice se mai pot stabili: vechimea unei familii și rolul jucat de aceasta, originea comună a unor familii, stabilirea unor filiații domnești ilegitime prin identificarea mamelor, după cum permit lămurirea

mecanismelor unor revolte boierești sau înlăturarea unor legende privitoare la unele familii. Prin urmare, genealogia oferă informații importante pentru studierea istoriei politice, a fenomenelor sociale, precum și a unor fenomene economice. În plus, istoria artei, studiile legate de istoria localităților, dar și cele de istorie cotidiană datorează parte din informații genealogiei.

Datele necesare

Datele necesare pentru alcătuirea unei genealogii sunt: originea persoanei, părinții din care se trage, timpul și locul nașterii, situația, funcția și demnitatea avute în timpul vieții; momentul, locul și felul morții; căsătoria, cu aceleași indicații privind originea, nașterea, situația, funcția și decesul soțului/soției; copiii, atât cei din ramura bărbătească, cât și din cea femeiască (cu excluderea celor din partea feminină, care sunt urmăriți în ramura bărbătească). Pentru genealogiile medievale, o dificultate în plus o constituie – în spațiul nostru – lipsa numelui de familie, motiv pentru care persoanele trebuie identificate pe baza informațiilor referitoare la porecle sau la locul unde trăiesc. Alte informații oferite de surse se referă la dregătoriile deținute, înruderile menționate, ocina/ocinele deținute; pe baza acestora se pot alcătui fișe de neamuri sau familii. În plus, trebuie avut în vedere faptul că cei așezați pe o moșie erau în general rude. De asemenea, obiceiul ca prenumele bunicilor să reapară la nepoții de fiu ori fiică permite trasarea descendenței unei familii.

Informațiile necesare

Pentru a obține aceste date avem nevoie de informații precise, care pot fi oferite de registrele parohiale (naștere, botez, cununie, moarte), dar și de izvoarele diplomatice sau cele narrative (hotărnicii, acte de danie ori de întărire, zapise, foi de zestre, diate sau testamente, corespondența, cronici), inscripțiile, lespezile funerare și portretele murale de fondatori. Există și inițiative oficiale de alcătuire a unor astfel de situații, de care ne putem ajuta în studiile genealogice.

Din păcate, pentru spațiul extracarpatic, registrele parohiale au apărut abia în sec.XIX, Regulamentele organice fiind cele care au impus în mod oficial folosirea registrului de stare civilă (mitrice). Destul de rar, câte cineva însemna pe vreo carte bisericească data nașterii sau morții cuiva, de regulă a copiilor. Din păcate, nu toți născuții erau înscrși la biserica locală iar unii boieri apelau la vreun episcop sau mitropolit pentru săvârșirea botezului. Pe de altă parte, nu s-au păstrat nici toate registrele de sec.XIX, mai ales cele ale altor confesiuni decât cea ortodoxă. Ceva mai multe informații avem după 1865, în urma reformelor lui Alexandru Ioan Cuza.

Tradiția orală

În privința tradiției orale, trebuie spus că și aceasta constituie o sursă de informare pentru genealogie însă trebuie folosită cu discernământ. Din păcate, pentru spațiul nostru lipsesc titlurile sau dregătoriile ereditare, transmise în interiorul aceleași familii, după cum lipsesc și documentele oficiale de înnobilitare, blazoanele de familie, privilegiile de primogenitură, și în general, informații care să lege numele de familie de anumite domenii. Pentru timpurile mai apropiate se

apelează la memoria urmașilor aflați în viață și se merge ascendent până la momentul pentru care există încă informația necesară.

Istoricul științei

Cea mai veche lucrare cu caracter genealogic se consideră că este un *incunabul* anonim, apărut la Strassburg, în 1486, și în care se găsesc informații cu privire la istoria familiilor și a persoanelor; în secolul următor, lucrările de genealogie s-au înmulțit. Genealogia a început să se contureze ca o știință, cu principii și norme bine stabilite, din secolul al XVII-lea, pentru ca bazele ei științifice să fie puse în secolul următor, când a fost introdusă ca disciplină universitară. O contribuție însemnată a avut-o **Johann Christophe Gatterer**, cel care alcătuia primul manual de genealogie, pentru ca, în 1886, genealogia să se constituie ca știință de sine stătătoare, grație strădaniilor lui **Ottokar Lorenz**. După cel de-al doilea război mondial s-a creat și un organism științific specializat, Comisia Internațională de Științe Genealogice și Heraldice, afiliată la Comitetul Internațional de Științe Istorice.

Cazul românesc

Începuturile genealogiei “culte” românești pot fi fixate la începutul secolului al XVIII-lea, o dată cu Dimitrie Cantemir, care întocmea genealogia familiei sale, după cum, în *Descrierea Moldovei* dădea o listă a familiilor boierești. În general, în Evul mediu, preocupările privind strămoșii se legau de necesitatea demonstrării drepturilor funciare; prin urmare, se încerca alcătuirea cu mare precizie a unor spițe de neam, inclusiv pentru familiile de țărani liberi din secolele XVIII-XIX, dintre care unele s-au păstrat în arhive. Și cancelaria domnească putea să realizeze cercetări de natură genealogică, atunci când verifica conținutul unor acte vechi de stăpânire.

Banul Mihai Cantacuzino s-a ocupat și el cu studierea spițelor de neam, alcătuind *Genealogia Cantacuzinilor*, cea mai veche lucrare de genealogie boierească păstrată, care conține informații prețioase și despre familiile înrudite cu Cantacuzinii. Contactul mai strâns cu Occidentul, din secolul al XVIII-lea, a făcut ca în spațiul românesc să pătrundă modelul nobilimii apusene, cu blazoane și genealogii minuțios întocmite. Astfel, un arbore genealogic, cuprinzând spița familiei Balș, era emis de cancelaria domnească a Moldovei, la începutul secolului al XIX-lea.

Preocupări de genealogie au avut și Ion Ghica, Constantin Sion (alcătuiește *Arhondologia Moldovei*, adică condica de ranguri boierești), B.P.Hașdeu (preocupări legate de familia Basarabilor, întemeietorii Țării Românești), Octav George Lecca, care a publicat primul dicționar genealogic românesc (astăzi, depășit), Grigore Tocilescu, A.D.Xenopol, N. Iorga. Pentru Transilvania, lucrarea lui Ioan, cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, 1892-1895, poate fi consultată cu folos și astăzi. În Moldova, prin eforturile directorului Arhivelor de la Iași apărea revista “Arhiva genealogică”, în 1912.

Alți reprezentanți ai genealogiei românești au fost: N.Docan, Gh.Ghibănescu, Gh.Bezviconi (a militat chiar pentru înființarea unui Institut genealogic românesc, în perioada interbelică), Șt.D.Grecianu, P.V.Năsturel, C.I.Karadja, Ioan C.Filitti, Emanoil Hagi Moscu, George D.Florescu, Stoica Nicolaescu. În 1943 se înființează o asociație de specialitate, numită "Cercul Genealogic Român" care a reușit editarea unui singur număr al revistei "Arhiva Genealogică Română" (în 1944). În 1949 s-a creat *Academia Internațională de Heraldică*, cu sediul în Elveția iar România a fost membru al acesteia încă de la început.

Exemple

Genealogia poate conduce istoricul spre o serie de explicații ale unor procese și fenomene care altfel ar putea fi mai greu de înțeles. Este adevărat, fiecare individ reprezintă o personalitate originală, dar el este influențat de mediul în care se dezvoltă (moral, social), de elementele vieții materiale dar și de ereditatea sa. Să luăm un exemplu din istoria universală: magnificența lui Ludovic al XIV-lea și eticheta Curții sale, care sunt departe de tradiția franceză anterioară se poate explica și prin faptul că mama sa, Ana de Austria, era fiica regelui Spaniei, Filip al III-lea, descinzând așadar din orgolioșii regi de la Escorial. Așadar, precizarea filiațiunilor unui individ poate conduce spre explicații interesante.

Alteori, un arbore genealogic reprezintă însăși schema de dezvoltare a unui stat; imperiul lui Carol Quintul reprezintă rezultatul politicii matrimoniale a Habsburgilor în secolul al XVI-lea și era alcătuit din posesiuni moștenite de acesta, astfel: domeniile ereditare ale Habsburgilor le moștenește de la bunicul său dinspre tată, Maximilian, fiul împăratului Frederic al III-lea, Țările de Jos și provincia Franche Compté provin de la bunica sa dinspre tată, Maria de Burgundia, fiica lui Carol Temerarul, Aragonul vine de la bunicul său dinspre mamă, Ferdinand Catolicul iar Castilia era moștenită de la bunica dinspre mamă, Isabella.

Dincolo de explicațiile de natură socială și de cercetarea caracterului, originii, modalităților de formare, evoluției și dispariției unor categorii sociale, genealogia poate furniza și importante explicații pentru istoria economică; astfel, un tabel genealogic, riguros întocmit, al unei familii burgheze poate să ilustreze, în același timp, și evoluția unei mari averi.

Rezultatele cercetărilor genealogice pot fi folosite și în istoria politică din spațiul nostru, explicând anumite acțiuni politice comune, fie ale unor boieri, fie ale unor domni înrudiți; de asemenea, permite studierea din aceeași perspectivă și a relațiilor internaționale. Astăzi, există tendința de a extinde domeniul genealogiei și la cercetarea familiilor de orășeni și țărani, nu numai a celor boierești sau domnești. Și istoria culturală se folosește de informațiile furnizate de genealogist, după cum interesante analize se pot realiza în problema imigrărilor și a amalgamărilor interetnice.

Principii

Genealogia are câteva **principii specifice** de care se folosește în analiza sa:

- ▶ principiul numelui, adică urmărirea filiațiilor, în funcție de perpetuarea unui nume de familie;
- ▶ principiul prenumelui, în sensul că un anumit prenume poate fi transmis de la o familie la alta, prin alianțe matrimoniale;
- ▶ principiul proprietății
- ▶ principiul generațiilor genealogice.

Metode

De asemenea, se folosește de două metode de cercetare:

- ▶ **metoda analitică**, care are ca scop întocmirea tablei ascendenților;
- ▶ **metoda sintetică**, prin care se poate stabili tabla descendenților.

Genealogia analizează: spițele de neam sau arborele genealogic, tabla descendenților și tabla ascendenților. Ele se realizează pe baza înrudirilor, adică a legăturilor de sânge și a alianței realizată în urma căsătoriei.

Arborele

Arborele genealogic reprezintă o parte a tablei descendenților, cuprinzând numai urmașii, pe linie bărbătească, a unui strămoș comun. Reprezentarea grafică a acestuia are, de obicei, forma unui arbore, cu ramuri pornind de la un trunchi comun și care redau filiațiunea membrilor unei familii, precum și gradul de înrudire între aceștia.

Spița

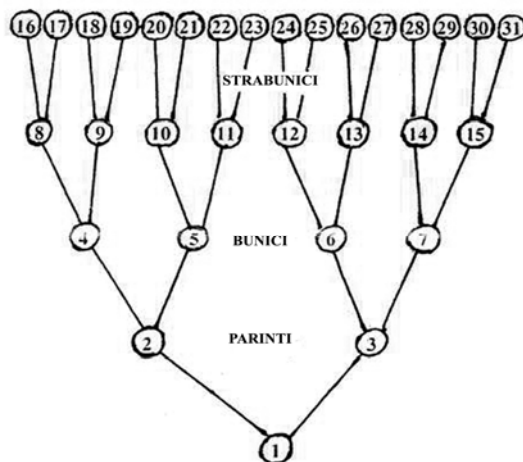
Spița genealogică reprezintă o înșiruire (listă) a persoanelor care descind dintr-un personaj comun (succesiunea poate fi atât după tată, cât și după mamă, directă sau laterală) și care, datorită acestui fapt, au drepturi asupra unor bunuri, respectiv asupra acelei părți care ar fi revenit personajului comun, dacă acesta ar fi fost în viață. Spre deosebire de arborele genealogic nu se redă sub forma unui copac, ci a unei liste și are un scop, de regulă, practic, acela de a rezolva anumite probleme. În funcție de direcția investigației se realizează **tabla ascendenților** (se pleacă de la o anumită persoană în sus, către strămoși) sau descendenților persoanei respective (care cuprinde pe toți descendenții unei persoane, bărbați sau femei, la care se adaugă soții și soțiile acestora).

Fiecare ființă umană are 2 părinți, 4 bunici, 8 străbunici, 16 străstrăbunici etc, progresia fiind una geometrică; numerotarea ascendenților se face de la 1 în sus, bărbații având număr par și femeile număr impar. Ascendenții pot fi prezentați vertical sau orizontal; în cazul reprezentării verticale, generațiile vor fi despărțite prin linii orizontale și se pleacă de jos în sus. Metoda orizontală pornește de la stânga la dreapta, liniile verticale având rolul de a despărți generațiile; în prima coloană apare subiectul cercetat, în coloana a doua sunt redați părinții, în cea de-a treia, bunicii, etc.

Genealogia descendentă

Genealogia descendentă se întocmește pentru urmașii unui individ considerat strămoș comun și care este analizat; în acest tip de analiză nu mai este valabilă progresia geometrică folosită la genealogia ascendentă, întrucât descendența unei persoane poate înregistra la un moment dat descendență pe linie masculină sau totală. Ca procedeu de numerotare se folosesc cifrele romane pentru generații și cele arabe pentru indivizii din cadrul aceleași generații, numărându-se întotdeauna de la stânga la dreapta.

Metoda Stradonitz de investigare genealogică

O **generație** (totalitatea indivizilor având aceeași vârstă și aflați la aceeași distanță de un strămoș comun) din punct de vedere genealogic și cronologic se formează la fiecare 30 de ani și durează 65 de ani.

Spița de neam este o variantă a tablei descendenților, ea indicând succesiunea generațiilor pe linie masculină.

Test de autoevaluare 4

4.1. Menționați care este cea mai veche lucrare cu caracter genealogic.

.....

4.2. Precizați principiile specifice analizei genealogice.

.....

.....

4.3. Explicați diferența dintre arborele genealogic și spița genealogică.

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 101

5.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Test 1

1.1. Diplomatica generală se ocupă de studierea documentului în sine, adică analiza formală și de conținut iar diplomatica specială studiază mediul în care a fost creat și s-a păstrat documentul.

1.2. Cancelarii ale târgurilor și orașelor, ale mitropoliilor, episcopiiilor, parohiilor sau mănăstirilor, ale marilor boieri.

1.3. diplomatic, proveniență, scop, mod de prezentare, forma de redactare, conținut, forma de transmitere

1.4. protocolul (inițial și final) și textul sau contextul

Test 3

3.1. Stema formată din scut și mobile (*arme*); Legenda; Ornamentele; Alte elemente - semnul crucii, coroana, pavilionul, tenanții (suportți)

3.2. Mărime, formă, tipul sigilar, procedeul de folosire, locul unde erau aplicate, culoare, proveniență.

Test 4

4.1. Un *incunabul* anonim apărut în 1486 la Strassburg

4.2. Principiul numelui, principiul prenumelui, principiul generațiilor genealogice, principiul proprietății

4.3. Arborele genealogic reprezintă o parte a tablei descendenților, cuprinzând numai urmașii, pe linie bărbătească, a unui strămoș comun în timp ce spița genealogică reprezintă o înșiruire) a tuturor persoanelor care descind dintr-un personaj comun și care au drepturi asupra bunurilor care ar fi revenit personajului comun. Spre deosebire de arborele genealogic nu se redă sub forma unui copac, ci a unei liste și are un scop, de regulă, practic, acela de a rezolva anumite probleme.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre aceste întrebări restudiați capitolul 5.6. și bibliografia indicată.

5.8. Bibliografie

N.Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj, 1999, p.45.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, 1982, 268 p.

5.9. Lucrare de verificare 4

Pe baza textului de mai sus, alcătuiți un plan de cercetare cu subiect genealogic plecând de la datele anagrafice ale propriei familii. Sugestie: realizați întâi o serie de interviuri cu membrii familiei dumneavoastră, consultați apoi arhive familiei și alte acte din arhivele publice sau private.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 3 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,

Unitatea de învățare Nr. 6

ȘTIINȚELE AUXILIARE MINORE SPECIFICE CERCETĂRII ÎN CADRUL MUZEULUI

Cuprins	Pagina
6.1. Obiectivele unității	104
6.2. Muzeologia	104
6.3. Epigrafia	114
6.4. Heraldica	116
6.5. Numismatica	122
6.6. Metrologia	128
6.7. Vexilologia	131
6.8. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare	133
6.9. Bibliografia	133
6.10. Lucrare de verificare	134

6.1. Obiective

- Familiarizarea cu bagajul conceptual specific științelor auxiliare respective
- Realizarea tematicii și scenografiei unei expoziții.
- Descifrarea unui blazon, atribuirea și datarea lui.
- Recunoașterea tipurilor monetare.
- Transformarea unor unități de măsură și greutate din trecut în sistemul actual.

6.2 Muzeologia

Definiție Termenul muzeologie în sens extensiv reprezintă tehnica muzeografică. Muzeologia (știința muzeului) se diferențiază de muzeografie, care reprezintă punerea în aplicare a principiilor de ordin general în realizarea concretă a unei muzeu sau expoziție. Azi distingem între **muzeologia obiectului** (în care modul de funcționare și prezentare a muzeului este bazat pe obiect) și **muzeologia ideii** (care se bazează pe cunoaștere, obiective, pe concepte).

Muzeologia punctului de vedere Cea de-a doua formă a fost posibilă o dată cu intrarea muzeului în era comunicării și a media, așadar este rezultatul progresului muzeologic. Muzeologia ideii nu elimină obiectul dar îl pune în serviciul ideii, al unui mesaj (de cunoaștere sau un principiu de prezentare); forma sa de prezentare este interactivitatea. Dezvoltarea muzeologiei contemporane a impus o nouă formă tehnologică, **muzeologia punctului de vedere**; aceasta are ca obiectiv principal vizitatorul, căruia i se oferă mai multe puncte de vedere, scopul fiind ca acesta să evolueze. În muzeologia punctului de vedere, expoziția face din vizitator actorul principal. Noile tendințe în muzeografia universală se referă la

două paliere: concepția teoretică de selecție tematică a expunerii și forma ambientală de prezentare a obiectelor (arhitectură, mobilier, sisteme de iluminare). Au apărut, de asemenea, noțiuni ca “industrie muzeală” și “business muzeal”. Totuși, deși a crescut numărul muzeelor și rolul acestora în societatea contemporană, se consideră că muzeologia a intrat într-o criză de conștientizare.

Istoricul științei

Termenul de muzeografie este atestat încă din 1727, când a apărut la Hamburg o lucrare, în limba latină, destinată în special iubitorilor de artă și care se numea *Muzeografie*. Autorul era Gaspar Neickel și el dădea o serie de sugestii privind organizarea unui muzeu: alegerea clădirii, climatul adecvat pentru depozitarea colecțiilor, cu respectarea unor condiții minime de conservare. Obiectele expuse în muzee erau împărțite în 2 categorii: *naturalia* și *curiosa artificialia* (în această categorie intrau operele de artă). În acel moment, noțiunea de muzeu se referea doar la clădirea care adăpostea o colecție destul de eterogenă (floră, faună ale diferitelor regiuni și mărfuri contemporane). Așadar, muzeul era un fel de depozit care organiza expoziții după criterii subiective și aleatorii, și nu ca rezultat al muncii de cercetare. Abia din 1883 muzeologia se impunea ca o știință de sine-stătătoare.

În spațiul nostru, termenul **muzeu** este folosit pentru prima dată de către Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*, cu sensul de “cămări unde stau la citeală sau la învățătură”, așadar, ca locuri de studiu, așa cum erau în acel moment și în Europa.

6.2.1 Istoricul muzeelor

Acumulările de obiecte prețioase sunt atestate încă din preistorie, chiar din neolitic, după cum o dovedesc tezaurele descoperite; aceste acumulări de piese erau legate și de temple, după cum ulterior, vor apărea în jurul bisericilor creștine. Termenii “*museion*” (în limba greacă) și “*museum*” (în limba latină) erau folosiți în Antichitate pentru acele locuri în care se adunau filosofi și învățați; ele cuprindeau și colecții, săli de anatomie, parcuri zoologice și botanice și constituiau, în egală măsură locuri unde se putea face cercetare. Cel mai cunoscut exemplu de astfel de clădire este *museionul* din Alexandria întemeiat de Ptolemeu Soter (colecțiile artistice ale dinastiei Ptolemeilor erau însă păstrate în palate).

Antichitate

În antichitatea greacă au existat depozite de opere de artă, așa-numitele *thesaurus* care reprezentau mici monumente (capele) în împrejurimile templelor, unde erau păstrate și protejate acele daruri care nu erau expuse în templu. De asemenea, au existat, tot în antichitatea greacă, galerii de pictură, numite *pinacoteci*, termen care s-a păstrat până azi și provine din grecescul *pinas*. O astfel de pinacotecă a existat la Atena, pe Acropole (în aripa nordică a Propileelor), unde în secolul V î.Hr. se expuneau picturile celebre.

În lumea antică, muzeul coexistă cu biblioteca, în sensul că bibliotecile erau decorate cu statui ale personajelor celebre; un exemplu în acest sens îl constituie celebrul palat al împăratului Hadrian, construit la Tivoli (25 km de Roma), unde cele două biblioteci (una cu manuscrise grecești, cealaltă cu latine) conțineau și statui numeroase cu scurte **inscripții** de caracterizare a personajului.

La Roma au existat și colecții ale unor patricieni sau chiar ale statului; în epoca Imperiului, marile colecții (cuprinzând capodopere ale artei grecești și romane) erau uneori expuse în piețe și grădini, teatre, temple, și alte locuri publice pentru a demonstra puterea împăraților și a stârni admirația (multe erau prăzi de război). Templul Concordiei, de la poalele Capitoliului, unde exista o colecție importantă de statui, tablouri, geme, bijuterii, era supravegheat de custozi, care erau și ghizi pentru public. Intelectualii și oamenii de artă vor cere ca tezaurele imperiale să devină locuri publice, pentru a putea fi admirate de public, punându-se, astfel, bazele muzeului-colecție.

Evul Mediu

Tezaurizarea a continuat și în Evul mediu, la nivel laic și ecleziastic, Renașterea contribuind esențial la prețuirea valorilor Antichității. Marile catedrale își construiesc săli de mici dimensiuni pentru păstrarea tezaurului iar mănăstirile strâng în așa numitele **clisiarnițe** o serie de piese valoroase, multe dintre ele împodobite cu camee antice.

În Europa occidentală și mai ales în Italia apar acum și colecții particulare; se pare că cea mai veche astfel de colecție datează de la sfârșitul sec.XII, când cardinalul Giordano Orsini crea la Roma, un cabinet de antichități, transformat apoi în muzeu public.

În această perioadă, termenul **muzeu** este folosit pentru a defini o colecție de obiecte rare și prețioase adunate de principii Renașterii, mai întâi în Italia și apoi în restul Europei. Astfel, colecția de manuscrise și geme a lui Lorenzo Magnificul purta numele de *Museo dei codici e cimeli artistici*. Alături de aceste bunuri, în secolul XV încep să apară și tapiserii și picturi flamande, fildeșuri, covoare orientale, stampe, instrumente muzicale, sculpturi antice sau în spiritul antichității.

Renașterea

Începând cu secolul al XVI-lea, cadrul colecțiilor muzeale începea să se lărgască prin includerea și a altor domenii, în afara operelor antice; colecțiile au acum un caracter universal și eterogen în Italia, Franța, Germania și se generalizează gustul pentru astfel de colecții erudite dar și eclectice, pentru cercetarea prețiosului, rarităților dar și monstruosului. Apar, prin urmare, cabinetele de curiozități, în care alături de statui romane se găseau obiecte preistorice sau etnografice, unele dintre ele de pe alte continente, după cum în jurul acestor cabinete își fac loc preocupările de științe ale naturii, cu pavilioane pentru observații astronomice, experiențe și cercetări de alchimie, colecționare de fosile ori de roci deosebite. Tot acum lua naștere **Muzeul istoric**, care acorda atenție personalităților și cuprindea efigii monetare ale împăraților, portrete ale poezilor, filosofilor; acest tip de muzeu apare în Italia, ca și **muzeul de antichități**.

Epoca modernă

Unele muzee, organizate pe lângă universități, vor deveni laboratoare de studiu, așa cum se întâmpla în Elveția, Olanda, Anglia. La Oxford se crează Ashmolean Museum cuprinzând colecții de științele naturii, geologie, arheologie; muzeul era deschis oficial în 1683 (în 1714 se tipărea primul regulament de vizitare). Prima mare **instituție muzeală modernă** a fost creată tot în Anglia: British Museum, în 1753, prin reunirea mai multor colecții. Statutele sale arătau că este o instituție națională, destinată savanților și studenților britanici sau străini, în scopul cercetării (**instituție de cercetare științifică**).

Muzeul public

Bazele muzeografiei moderne se vor pune însă în Franța, ca urmare a activității enciclopediștilor, a spiritului Luminilor și a Revoluției franceze, trecându-se la organizarea sistematică a colecțiilor, conservarea și restaurarea lor. Noua formulă muzeistică era cea a **muzeului public**, ca reacție la caracterul secret și privilegiat al colecțiilor particulare de până atunci; urmare a acestei orientări de deschidere, în 1791, Muzeul Luvru. Apariția conceptului de muzeu public a avut drept consecință proiectarea unor clădiri și spații care să poată adăposti un public numeros. De asemenea, se gândesc spații speciale pentru tipurile de obiecte expuse și se modernizează iluminatul sălilor.

Muzeul Luvru - Paris

Muzeul este o parte importantă din expresia culturală europeană modernă, de aceea, în prima parte a secolului al XIX-lea, numărul muzeelor de istorie, artă, etnografie și a muzeelor naționale a fost în continuă creștere.

Spațiul românesc

Cel mai vechi muzeu constituit în spațiul românesc se datorează baronului Brukenthal, care și-a constituit, în 1796, o galerie în palatul său de la Sibiu, unde își prezenta colecțiile. În 1817, această colecție era deschisă publicului sub forma unui muzeu ce reprezenta expresia epocii (barocul), având un aspect eterogen: tablouri, monede, argintărie, manuscrite, piese arheologice și mineralogice. Cam în aceeași perioadă, episcopul de Oradea își construia un palat, în stil baroc, care adăpostea o galerie de tablouri și o bibliotecă. Apoi, în perioada 1800-1864, în Principate, sunt atestate 11 muzee, pentru ca până la 1900 să mai apară alte 13 muzee noi.

Muzeul Brukenthal - Sibiu

Muzeul național

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se va constitui și în spațiul românesc un **muzeu național**, din inițiativa lui Al.Odobescu și cu sprijinul domnitorului Al.I.Cuza; el se numea *Muzeul național de antichități* și grupa colecțiile existente la București din vremea lui Ghica, plus alte piese, totul sub o nouă formă de expunere. Scopul muzeului era de a ilustra cultura din spațiul românesc începând cu preistoria, prin piese arheologice, opere de artă, stampe, desene, copii după picturi. Muzeul (care cuprindea în prima fază mai ales colecții de științele naturii) era adăpostit la Colegiul Sf.Sava și se afla sub îngrijirea Eforiei Școalelor.

Ulterior, vor apărea și muzeele etnografice în aer liber (Muzeul Satului apare în 1936), apoi, galeriile de artă națională, primele muzee memoriale și cele cu profil de istorie a științei și tehnicii. În perioada 1940-1945, existau în România 50 de unități muzeale, a căror evoluție a continuat și după război, când numărul lor a crescut și s-a diversificat tipologia acestora.

Muzeul Satului - București

Muzeele reprezintă instituții majore în cultura contemporană; ele sunt un subsistem al culturii naționale, simbolizând identitatea culturală a unei comunități, un spațiu al discursului public. Totuși, muzeul și-a păstrat și rolul de teaurizare, conservând obiecte rare și valoroase.

Funcțiile muzeului

Prin urmare, muzeul actual este o instituție științifică cu caracter pluridisciplinar care cercetează, conservă și valorifică, pentru un public larg, patrimoniul (documentar, cultural) aflat în păstrare. Funcția științifică a muzeului se concretizează în cercetarea realizată asupra propriului patrimoniu, referitoare la datarea și interpretarea acestuia; totodată muzeele realizează săpături arheologice, contribuind la sporirea acestui patrimoniu. Se întreprind cercetări și în domeniul teoriei și practicii muzeale, puse în circulație în cadrul publicațiilor specifice muzeelor.

De asemenea, muzeul are și o funcție instructiv-educativă, prin urmare, trebuie avut în vedere faptul că el devine astfel, o instituție cu o mare responsabilitate socială și istorică (poate deforma adevărul și mințile sau poate deteriora piesele până la distrugerea sau dispariția lor). Totodată, muzeul trebuie să fie o instituție vie și în permanență mișcare (raportare al gustul publicului, la experimentele altor muzee, colecționare de noi obiecte, permanentă cercetare și restaurare), în caz contrar, el devenind o simplă colecție fără un mesaj de transmis.

În secolul XX s-a pus tot mai mult accentul pe conservarea și restaurarea bunurilor de cultură, avându-se în vedere atât artefactele din muzee cât și monumentele.

Organisme internaționale

Există organisme internaționale specializate care se ocupă de această problemă, organisme nonguvernamentale ale UNESCO: ICOM (Consiliul Internațional al Muzeelor, cu sediul la Paris și care cuprinde comitete specializate pe muzee de istorie, de artă; România a aderat în 1958 la acest organism, fondat în 1947), ICOMOS (Consiliul Internațional al Monumentelor și Siturilor, cu sediul la Paris), ICCROM (Centrul Internațional pentru conservarea și restaurarea bunurilor culturale cu sediul la Roma); scopul acestora este de a opri procesul de distrugere a patrimoniului cultural artistic precum și valorificarea acestuia în vederea atragerii unui public tot mai numeros și mai diversificat (ca gust, educație, vârstă etc). Conservarea pieselor muzeale și a monumentelor presupune protejarea în fața unor factori naturali care pot avea efecte distrugătoare: lumină, umiditate, schimbările bruște de temperatură, vânt, compoziția chimică a aerului, adică poluarea.

Expozițiile

Imaginea muzeului pentru public are două componente: **expoziția de bază** (ca formă tranzitorie de prezentare a colecțiilor) și **expozițiile temporare** (care valorifică și mare parte din acele obiecte de rezervă, păstrate în depozite special amenajate, unde acestea se pot și studia). De asemenea, muzeul cuprinde spații cu funcționalitate diversă: spații de expunere, depozitare, ateliere de restaurare, săli destinate studiului, cercetării (biblioteca, de pildă), săli de spectacol sau audiții, săli de conferințe și de proiecții pentru filme, ateliere experimentale, restaurant, magazin de suveniruri, de cataloage și diverse publicații. În general, se consideră că cel puțin 50% din volumul general al clădirii trebuie acordat serviciilor interne ale muzeului (patrimoniu-evidență, arhivă de fotografii și clișee, cercetare, bibliotecă, restaurare-conservare, administrativ, tehnic). Atelierele și depozitele trebuie grupate în funcție de natura obiectelor: metale, textile, ceramică, hârtie, lemn. Există și spații destinate serviciilor administrative interne, cum ar fi birourile cercetătorilor, muzeografilor, serviciul evidență, femeile de serviciu, dar și spații pentru servicii administrative externe (garderobă, restaurant, cofetărie, grup sanitar, loc pentru fumat).

De asemenea, azi, muzeele nu expun numai propriul patrimoniu dar participă și la organizarea de expoziții alături de alte muzee, găzduiește expoziții itinerante, după cum organizează și ele astfel de

expoziții itinerante. În plus, muzeele organizează conferințe-școală cu elevi, studenți sau adulți precum și ateliere experimentale (care sunt și cele mai spectaculoase, din punctul de vedere al publicului).

Evidența muzeală

Muzeele și-au creat și mijloacele necesare ținerii evidenței bunurilor culturale; fiecare obiect de muzeu sau monument trebuie să posede o fișă științifică ce cuprinde informații privind materialul, datarea, stilul, tipologia, dimensiunile, autorul, numărul de inventar, forma juridică de păstrare în cadrul muzeului (aparține muzeului sau este doar în custodia acestuia), locul de păstrare în muzeu, precum și starea de conservare. Fișele sunt apoi grupate pe criteriu istoric, cronologic, artistic, topografic sau al provenienței.

6.2.2. Clasificarea muzeelor

Clasificarea muzeelor

Muzeele sunt structurate tipologic în funcție de domeniul pe care îl ilustrează exponatele sale; prin urmare, avem de-a face cu muzee de istorie, de artă, științe și tehnică, științele naturii sau etnografice. De asemenea, în ultimul timp, sunt tot mai numeroase muzeele organizate în aer liber, ca și casele memoriale. Muzeele de istorie sunt și ele foarte diversificate: muzeul național, muzeul regional sau al unui oraș, muzee organizate pe lângă cetăți, castele, diverse instituții. Există și muzee militare, de istorie a culturii sau de istoria agriculturii.

6.2.3. Spațiul muzeal. Organizarea exponatelor

Muzeul actual trebuie să fie o construcție funcțională care să corespundă scopurilor propuse și specificului obiectelor expuse. Principiile de bază ale unei astfel de construcții sunt: simplificarea la maximum a decorației interioare și exterioare; interzicerea folosirii la construcție a materialelor inflamabile (mai ales, lemnul), realizarea de deschideri largi care să faciliteze trecerea de la o sală la alta, spații mobile și funcționale, care să aibă în vedere posibilitatea extinderii muzeului, sisteme de alarmă contra incendiilor, așezarea construcției la distanță de surse de poluare. Există și muzee care sunt înconjurate de un spațiu exterior destul de larg, care să le permită expunerea în aer liber a acelor piese la care aceasta este posibilă: sculpturi și fragmente de arhitectură, construcții țărănești.

Regulile expozițiilor

Expoziția de bază a unui muzeu se realizează ca urmare a unei selecții riguroase, determinată de tematica și patrimoniul muzeal. Expoziția de bază reprezintă o formă de expunere permanentă, cu o durată care depinde de dinamica cercetării și a personalului muzeal, de cerințele publicului precum și de cantitatea de piese din depozitul muzeului; în principiu, ea ar trebui să aibă o durată de viață de circa 10-20 ani (într-un sistem economic activ). Expoziția de bază prezintă însă doar o mică parte din patrimoniul unui muzeu. În multe muzee expunerile sunt cele numite de tip sandwich, adică cu scopul de a prezenta cât mai mult material, ceea ce duce la înghesuire și, în final, la

probleme de conservare sau de percepere fidelă din partea publicului. Trebuie de asemenea, avut în vedere că fiecare sală are unul sau mai multe spații de interes major, care trebuie stabilite din momentul proiectării expoziției, chiar dacă ele se pot modifica pe parcursul amenajării. Aceste centre se definesc prin anumite obiecte simbol, în jurul cărora gravitează celelalte.

În cazul expoziției temporare, trebuie avut în vedere că nu există un spațiu creat dinainte și că acesta trebuie amenajat și adaptat nevoilor specifice. Totuși, acest spațiu condiționează în ultimă instanță chiar reușita expoziției, ajutând sau obturând mesajul ei. Un obiect privit din cel mai bun unghi, cu cea mai bună lumină, fundal sau ambient se recomandă singur iar privitorul nu are nevoie de eforturi speciale pentru a înțelege mesajul. Expozițiile temporare sunt cele mai frecvente, ele au rolul de a menține treaz interesul publicului, prin scoaterea la vedere și a unor piese aflate în depozite. Ele se bazează și pe politica de permanentă sporire a colecțiilor muzeale, prin diverse achiziții. De asemenea, se bazează pe intuirea așteptărilor publicului, prin folosirea sondajelor de opinie sau a chestionarelor.

Tematica

Primul pas în realizarea unei expoziții este alcătuirea tematicii, adică organizarea teoretică a materialului după o anumită idee, care va fi demonstrată și ilustrată prin obiectele alese. Expozițiile permanente pot expune mai multe astfel de teme sau idei, pe când cele temporare, sunt axate, de obicei, pe o singură temă, legată de o comemorare, eveniment cultural sau stabilită funcție de materialul din depozit, ori de o descoperire arheologică. Expoziția de bază atrage interesul publicului o perioadă limitată de timp, după care vizitatorii vor fi doar turiștii. De aceea, a apărut formula expoziției temporare, care înviează activitatea muzeului și trezește interesul publicului. Durata unei expoziții temporare este de 1-6 luni, în funcție de importanța temei, caracterul pieselor expuse, spațiul rezervat expoziției. Expozițiile temporare au rolul de a stimula cercetarea într-un muzeu și de a pune în circuitul științific un număr cât mai mare de obiecte existente în depozite (de multe ori prea puțin sau deloc cunoscute) sau oferă publicului posibilitatea de a cunoaște sub toate aspectele o problemă, o personalitate etc. Cataloagele elaborate cu ocazia acestor expoziții devin instrumente de lucru valoroase pentru specialiști. De asemenea, cu ocazia organizării acestor expoziții se pot experimenta noi idei de expunere.

6.2.4. Etapele realizării tematicii unei expoziții

Etapele realizării tematicii

- ▶ culegerea întregului material informativ privind tema pe care doriți să o ilustrați în expoziție (obiecte din patrimoniul muzeului ori din alte colecții și informații documentare).
- ▶ gruparea într-un sistem coerent a tuturor materialelor, după anumite criterii sau idei, subordonate temei centrale; stabilirea problemelor mai importante (care vor fi accentuate) și a celor secundare (mai estompate).
- ▶ selecționarea obiectelor și documentelor realizând schema

generală și planul de expunere.

- ▶ adaptarea la spațiul existent a planului ideal întocmit; de multe ori, aceasta necesită o revizuire și selecționare a obiectelor.
- ▶ întocmirea planului definitiv de expunere, în cele mai mici detalii, eventual realizarea de machete cu fotografiile exponatelor.
- ▶ stabilirea exactă a tuturor elementelor auxiliare (fotografii, diapozitive, hărți, desene, texte); amplasarea lor exactă, dimensionarea în raport cu obiectele

Iluminatul

O problemă a expunerii în muzee ține de contradicția dintre nevoia de lumină în prezentarea exponatelor și efectele ei dăunătoare asupra lor. În general, se preferă folosirea luminii artificiale, mai puțin dăunătoare decât cea naturală și care poate prelungi programul de vizitare a muzeului; în plus, ea poate fi dirijată și dozată pentru a accentua anumite piese sau pentru a estompa altele ori pentru a izola piesele spectaculoase. Izvorul luminos nu trebuie așezat la o distanță mai mică de sfertul înălțimii peretelui, pentru ca punctele supraluminate să apară pe suprafață iar umbra să cadă pe partea de jos. Suprafața pereților de sticlă ai vitrinelor reflectă lumina, de aceea se recomandă dispunerea lor pe un plan înclinat, evitând ca lumina să-l orbească pe vizitator. Există un iluminat general, din plafon și iluminat pentru fiecare vitrină sau piesă. În ultimul timp s-a renunțat la folosirea becurilor care dau o lumină caldă și destul de galbenă în favoarea lămpilor sau spoturilor cu neon și halogen care dau o lumină rece, mult mai propice pieselor. Se folosesc spoturi reglabile și echipate cu geam filtrant.

Conservarea

Altă problemă a expunerii este legată de conservarea pieselor; mijloacele de suspendare, prindere și fixare cu suporturi de metal, plexiglas sau alte materiale rezistente trebuie să aibă în vedere ca piesa să fie bine fixată, să nu alunece, să nu se deterioreze datorită îndoirii sau prinderii forțate.

Obiectele expuse trebui să se armonizeze între ele, sub raportul formei, coloritului, stilului, a folosirii fondului adecvat; culoarea poate pune în valoare sau estompa obiectul.

Elemente complementare

De asemenea, obiectele dintr-o expoziție trebuie legate între ele cu ajutorul elementelor complementare: copii, facsimile, diapozitive, desene, texte explicative, hărți, diorame. Integrarea materialului auxiliar într-o expoziție este o problemă de măsură, bun gust dar și de cunoaștere a unor reguli. Folosirea în exces a materialului documentar prezintă riscul de a pune în umbră obiectele originale, mai ales în cadrul muzeelor de istorie, unde există tentația de a explica amănunțit unele evenimente. Prezența în număr prea mare a acestui material documentar poate obosi vizitatorul, pierzând din vedere ansamblul din cauza detaliilor. În general, trebuie avut în vedere ca designul expoziției să sugereze traseul logic și circuitul vizitatorului, să explice mesajul și să pună în valoare exponatele.

Texte și etichete

Textele și etichetele explicative sunt de mai multe feluri:

- ▶ texte care prezintă ideea fundamentală a expoziției;
- ▶ texte referitoare la un eveniment, personalitate, monument, stil, etapă;
- ▶ text explicativ pentru o grupă de obiecte din aceeași familie, care înlocuiește etichetele individuale;
- ▶ eticheta pentru un singur obiect.

Repartiția și dispunerea, proporția, modul în care sunt scrise, materialul și culoarea se discută cu arhitectul și graficianul și se raportează permanent la tipul obiectelor expuse și la ansamblul expoziției. Aceste etichete trebuie să fie clare, concise, citețe, discrete, să nu intre în concurență cu obiectul sau să îl acopere. Ele se realizează pe materiale transparente (plexi, sticlă) folosind o culoare contrastantă sau pe hârtie. Se pot așeza alături de obiect, fie direct pe suprafața vitrinei, fie pe un mic suport tot din plexi; etichetele nu se lipesc și nu se sprijină pe obiect. Se pot fixa pe fundalul vitrinei, pe un panou sau perete. Textele trebuie însoțite și de o traducere într-o limbă de circulație sau chiar două. În locul etichetelor explicative largi se pot folosi și monitoare care să prezinte figuri, explicații, filme diverse.

La intrarea în muzeu mai există etichete care prezintă planul expunerii, circuitul, împărțirea pe colecții, departamente sau galerii. Altele se referă la locul sălilor de proiecție și conferință sau la expoziții temporare; de asemenea, se indică casa de bilete, garderoba, standul de cărți, restaurantul.

Afișul

O expoziție are nevoie și de un afiș: culoarea, textul și ilustrația trebuie să atragă atenția vizitatorului încă din stradă, de la mare distanță. Se folosesc unul sau mai multe panouri de mari dimensiuni, cu afișele expo și cu litere mari colorate, contrastând cu fondul. Textul trebuie să cuprindă titlul, durata și programul de vizitare.

Test de autoevaluare 1

1.1. Precizați când și în ce context este atestat pentru prima oară termenul de muzeu în Occident . Dar în spațiul românesc ?

.....

1.2. Menționați factorii naturali care pot avea efecte distrugătoare asupra pieselor muzeale.

.....

1.3. Indicați elementele complementare pentru obiectele dintr-o expoziție.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.3. Epigrafia

Definiție

Termenul epigrafie provine din grecescul “épi” (deasupra) și “graphi” (scriere) și se referă la studierea inscripțiilor de pe material dur, precum piatra, metalul, ceramica, cărămida, osul, lemnul. Totuși, nu include și studiul monedelor, medaliilor și sigiliilor, întrucât acestea sunt analizate de discipline auxiliare distincte. Există autori care consideră că epigrafia ar trebui să cuprindă în aria sa de analiză și textele brodate pe textile sau cele de pe ziduri (graffiti, picturi). În schimb, epigrafia interpretează din punct de vedere istoric și artistic monumentele pe care s-a realizat scrierea. Ea se află în strânsă legătură cu paleografia, din care s-a și desprins, și cu bibliologia (pentru partea de istorie a scrisului).

Istoricul științei

Cele mai vechi atestări ale preocupărilor de epigrafie sunt destul de vechi și încep cu Herodot (secolul V înainte de Hristos). Epigrafia s-a constituit ca știință în secolul al XIX-lea, când au apărut și marile colecții (corpusuri) de inscripții antice grecești și latine: *Corpus Inscriptionum Graecarum* (CIG) cuprinzând 9926 de inscripții cu un studiu introductiv și *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL), publicat sub egida Academiei din Berlin și la care s-a lucrat circa un secol. Bazele teoretice ale epigrafiei au fost puse în lucrarea lui Solomon Reinach, *Traité d'épigraphie grecque*, Paris, 1885 iar publicația internațională specializată în domeniul epigrafiei este **Année Épigraphique**, care apare la Paris.

Modalități de realizare

Modalitățile de realizare a textului epigrafic erau:

- ▶ pentru piatră, prin săpare și excizie (realizare în relief), mai ales în Antichitate
- ▶ pentru metal, prin incizie, excizie și gravare
- ▶ pentru lemn, prin pictare și sculptare
- ▶ pentru textile, prin țesere și brodare; ultimele trei categorii de suporturi pentru scriere fiind folosite în Evul mediu și ulterior.

Inscripțiile se realizau pe suportul dur cu ajutorul dălții, punctoriumului, pensulei, cuțitașului sau acului, în funcție de tipul suportului de scris. Pentru scriere s-au folosit mai multe tipuri de semne grafice:

Semne grafice

- ▶ capitală, la care ductul literelor este drept, cu colțuri ascuțite
- ▶ minusculă și gotică, în Evul mediu.

Epigrafia chirilică urmează tipul de scriere specific epocii, adică uncial, semi-uncial sau cursiv.

În funcție de alfabet, limbă și epoca istorică în care s-au realizat textele, epigrafia cunoaște trei ramuri principale: epigrafie greacă, latină și medievală. Aceasta din urmă se studiază cu ajutorul mai multor alfabete: grec, latin, chirilic, arab, turco-osman, etc.

Există mai multe categorii de texte care puteau fi săpate pe material dur: legi, decrete, hotărâri, acte administrative, înțelegeri, contracte, acte de interes particular, texte funerare.

**Clasificare
inscripțiilor**

Inscripțiile antice pot fi clasificate astfel:

- ▶ acte publice (legi, decrete, diplome militare)
- ▶ acte private
- ▶ inscripții onorifice
- ▶ inscripții funerare
- ▶ inscripții gravate pe edificii
- ▶ borne miliare

Epigrafistul are în vedere abrevierile, forma scrisului și limba, în scopul datării inscripțiilor și a stabilirii autenticității lor. De asemenea, are nevoie de cunoștințe cu privire la epocă, situația socio-economică, politico-instituțională, culturală, istoria scrisului, istoria artei, pentru a încadra informația istorică oferită de monumente în contextul a ceea ce se cunoștea deja.

**Informații
necesare**

Corpusurile realizate de epigrafiști cuprind inscripțiile ordonate pe criteriul cronologic și geografico-topografic. Pentru fiecare inscripție trebuie date o serie de informații: anul, luna, ziua, clasa din care face parte inscripția, cine a ridicat monumentul și alte date existente despre acesta (materialul, dimensiunile lui și ale suprafeței pe care s-a redat inscripția, tehnica de realizare), dimensiunea literelor, tehnicile de redare a acestora (relief, gravare, săpare) și instrumentele folosite, interpretarea scenelor figurative, condițiile descoperirii și starea în care a fost aflat, locul unde se păstrează inscripția, reproduceri foto, urmate de transcrierea în limba și cu alfabetul din text, apoi de traducerea românească și de comentarea și inserarea bibliografiei inscripției (publicări anterioare, traduceri, referiri). În cazul metalelor sau textilelor, se pot realiza și analize privind compoziția chimică și proprietățile fizice ale suportului scrierii. Epigrafistul trebuie să colecteze și o serie de texte epigrafice copiate de cercetători mai vechi și care nu se mai păstrează până astăzi, pe care să le analizeze critic.

Test de autoevaluare 2

2.1. Asociați următoarele modalități de realizare a textului epigrafic cu materialul respectiv:

a. săpare -; b. excizie -; c. gravare -; d. pictare -; e. brodare -

2.2. Enumerați tipurile de inscripții antice.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.4. Heraldica

Heraldica este acea știință auxiliară a istoriei care se ocupă cu compunerea și explicarea stemelor ținuturilor, orașelor, familiilor nobile, fețelor bisericești, ale unui stat sau unitate administrativă, adică cu explicarea figurilor heraldice de pe scut și a caracteristicilor acestora, prin studierea și descifrarea simbolurilor și devizelor de pe scut. De asemenea, se ocupă cu descrierea și împărțirea scutului, cu interpretarea culorilor sau smalturilor, precum și cu istoricul și terminologia emblemelor și studiază normele de drept cu privire la folosirea stemelor sau blazoanelor.

Componente	Heraldica se compune din două mari părți: ► știința heraldică care cuprinde principiile teoretice conform cărora se poate întocmi o stemă cu toate elementelor ce o compun, și istoricul alcătuirii acestei steme; ► arta heraldică care reprezintă realizarea practică a unui armorial, prin transpunerea principiilor teoretice; de asemenea, studiază evoluția iconografică a respectivei steme. Arta heraldică a cunoscut o mare dezvoltare în timpul Cruciadelor și a perioadei clasice a turnirurilor, deși a existat, se pare, încă din preistorie, în timp ce știința heraldică s-a afirmat în secolele XIX-XX.
Științe conexe	Heraldica se află în strânsă legătură cu sigilografia, căreia îi împrumută principiile și terminologia (armele de pe scut sau din câmpul sigilar sunt descrise cu ajutorul heraldicii) și cu genealogia. De asemenea, se folosește la rândul său de paleografie și numismatică, istoria artei (iconografie).
Surse	Sursele de informare pentru heraldică sunt sigiliile, monedele, monumentele, pietrele tombale, piesele de mobilier, scrisorile de înnobilare, diplomele și atlasele cu reprezentări ale armoriilor alcătuite în Evul Mediu.
Scurt istoric	Cele mai vechi informații despre blazoane datează din secolul X, cu ocazia concursurilor organizate la Göttingen de către Henric Păsărarul, duce de Saxa (devenit ulterior împărat al Germaniei); la acestea turniruri se foloseau bucăți de stofă având rolul de blazon sau stemă. În timpul cruciadelor, obiceiul folosirii acestor bucăți de stoffe distinctive se va generaliza și se va dezvolta după reguli precise. Acum, se pare că s-au folosit și primele simboluri heraldice: lei, vulturi, cruci, mierle, șerpi, monștri. Într-o primă etapă, cuprinzând secolele XI-XII, reprezentările s-au aflat direct pe scut, apoi, în secolele XIII-XV (perioada de apogeu în evoluția stemelor și a blazoanelor), se vor adăuga la scut ornamentele și coiful, pentru ca după secolul al XVI-lea să înceapă decăderea, în paralel însă cu primele preocupări de teorie a heraldicii. În epoca modernă și cea contemporană, blazonul personal (de familie) decade, însă se răspândeau stemele, ca urmare a formării statelor naționale și a apariției asociațiilor ori societăților.

Termenul de heraldică provine de la acele persoane cu atribuții de crainic la turniruri, care cunoșteau foarte bine stemele. Heraldica a luat naștere din contopirea, într-un sistem bine încheiat, a diferitelor elemente emblematice preexistente, și care se găseau pe sigilii, scuturi de luptă sau steaguri ale unor persoane ori grupuri. Între secolele XIII-XV, oricine a putut să-și adopte armorii (blazoane) proprii, după bunul plac, cu singura condiție de a nu uzurpa o altă stemă, constituită anterior; legislații restrictive în acest sens apar abia de la sfârșitul secolului XV.

Primul tratat de heraldică

Primul tratat de heraldică s-a alcătuit la 1416 și îi aparține lui Clement Prinsault, însă știința heraldicii s-a consolidat prin contribuțiile teologului Filip Iacob Spener (1668), care stau la baza heraldicii moderne.

Există blazoane ale conducătorilor de state, instituțiilor laice și eclesiastice (mitropolie, episcopie, comunitate monahală), comunităților orășenești, sătești sau breslelor (de meșteșugari sau negustori). De asemenea, foarte numeroase sunt blazoanele particulare, tot mai individualizate pe măsura trecerii timpului, și ornamentate cu simboluri foarte variate care să permită diferențierea lor.

Spațiul românesc

În spațiul nostru, stemele au fost de tipul armelor de autoconferire, adică alcătuite de posesorii lor, unele dintre ele fiind ulterior confirmate de domn și devenind arme de concesiune. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor, marile familii boierești își vor realiza arborii genealogici, recunoscuți în mod oficial și dotați cu stema familiei.

Legile heraldicii și folosirea elementelor sale nu au constituit obiectul unei preocupări științifice până în secolul al XIX-lea, deși a existat un cert interes al domnilor și boierilor noștri față de însemnele armoriale. Unele descrieri de steme au apărut într-o serie de tipărituri eclesiastice sau laice, începând cu secolul al XVII-lea; de asemenea, o serie de cronicari, ca Miron Costin, Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir, Dionisie Fotino, au adus în discuție o serie de subiecte legate de știința blazonului. Totuși, aceste descrieri aveau un caracter profan și nu respectau regulile științei heraldice.

Studiul concret al acestei științe a început o dată cu necesitatea creării stemei statului modern român, la 1859. Preocupări față de heraldică au avut Gh.Seulescu, Mihail Kogălniceanu (el participă la crearea stemei Bucureștilor și a Principatelor Unite), Cezar Bolliac, Șt.D.Grecianu, B.P.Hașdeu, V.A.Urechia, D.A.Sturdza, George Octav Lecca, P.V.Năsturel. În 1918 a apărut singura lucrare care poate fi considerată un armorial românesc, *Steme boierești din România*, aparținând lui Emanuel Hagi-Mosco și care cuprindea 90 blazoane în culori, dar fără text explicativ, din păcate.

La Școala practică de arhiviști, creată pe lângă Direcția generală a Arhivelor Statului din București, exista și un curs de heraldică generală și națională. Aceste cursuri au fost susținute de mari personalități, cum ar fi: Constantin Moisil (de formație numismat), Aurelian Sacerdoțeanu, Mihai Berza, E.Vârtosu, E.Condurachi, Dan Cernovodeanu. De asemenea, preocupări de heraldică au avut și Gh.Brătianu, Constantin Karadja, Gh.Bezviconi, Octavian Iliescu, Jean N.Mănescu, Sigismund Jakó (pentru Transilvania), Marcel Sturdza-Săucești ș.a.

6.4.1. Descifrarea blazoanelor/stemelor

Stema este acea reprezentare grafică sau plastică a armelor unui cavaler și se compune din scut, coif și alte elemente:

Scutul

1. **Scutul**, inițial cu rol de protecție, devine scut de stemă și are rolul de anunța faptele de arme ale posesorului; el poate fi simplu (fără nici o reprezentare), compus (cu mai multe smalțuri și cartiere), unit (scuturi alăturate), scut-ecuson (plasat în cadrul altui scut, ca urmare a unei concesiuni primite de nobil), scut peste scut, scut răsturnat (se pune, de regulă, pe mormântul decedatului care încheia arborele genealogic al familiei).

Formă

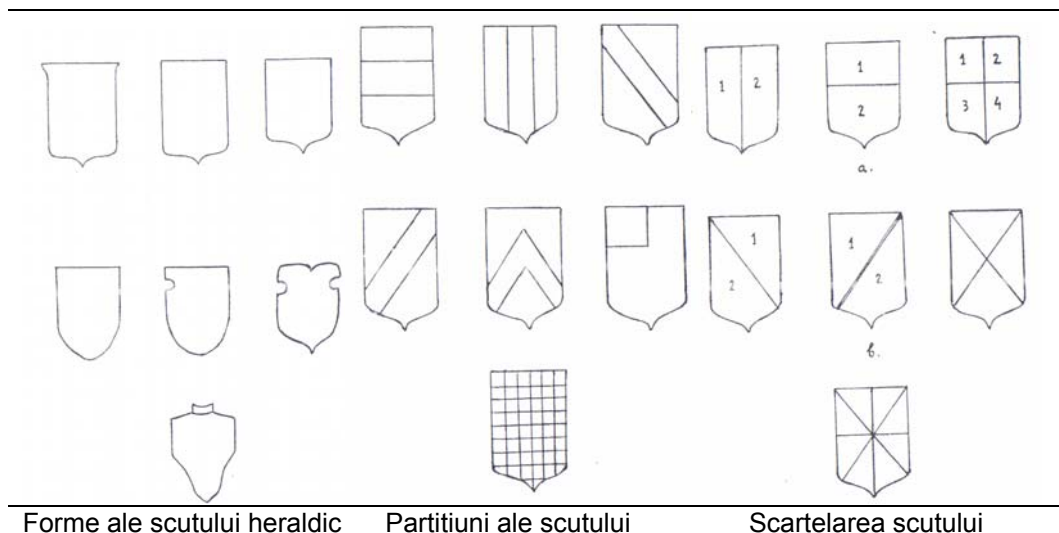
De asemenea, poate fi de formă circulară, ovală, triunghiulară, pătrată, rombică, patrulateră, având baza ascuțită sau rotunjită (curbată), în formă de inimă, după cum există câte un scut specific Renașterii sau Barocului.

Câmpul scutului

Câmpul scutului poate fi împărțit sau nu în cartiere sau cantoane, rezultate din divizarea scutului prin linii drepte sau curbe; numărul maxim de cartiere este de 32. Partițiunile sau împărțirile scutului sunt următoarele: despicaț (tăiat cu o linie verticală la jumătatea sa), tăiat (cu o linie orizontală la jumătate), tăiat în bandă (în diagonală, de la stânga la dreapta), tăiat în bară (în diagonală de la dreapta la stânga), scartelat (linie verticală și orizontală întretăiate la mijloc), scartelat în curmeziș (diagonale întretăiate la mijloc), gironat (combinație între scartelat și scartelat în curmeziș, rezultând 8 cartiere), tripartit în pal (împărțit în trei cartiere, pe verticală), tripartit în fascie (împărțit în trei cartiere, pe orizontală).

Reguli

Există o serie de reguli care trebuie respectate în alcătuirea unui scut: scutul familiei principale se așează întotdeauna în centru; în stemă se pot folosi doar roșul, albastrul, verdele și negru, care sunt culori heraldice; fiecare figură trebuie să se deosebească pe câmpul scutului; nici un coif nu poate exista fără creștet (sau cimier) iar rolul coifului este de a proteja scutul.

Forme ale scutului heraldic

Partițiuni ale scutului

Scartelarea scutului

Simbolistica

Simbolistica heraldică. Reprezentările de pe steme și blazoane au o serie de semnificații, ale căror înțelesuri pot fi căutate într-o serie de mituri și practici încă din Antichitate, când unele animale sau obiecte erau considerate sacre. În special, animalele și păsările au devenit simboluri heraldice, cu rolul de a reprezenta anumite calități ori trăsături ale persoanelor, familiilor, dinastiilor domnitoare, și ulterior a entităților statale.

Smalțurile

Smalțurile sunt reprezentări grafice ale metalelor, culorilor sau blănurilor și își au originea în obiceiul zugrăvirii în culori a stemelor pe mobile sau pe arme. Aurul sau galbenul simboliza mărirea, forța, dreptatea, bogăția și se reda prin puncte mărunte la distanță egală, argintul sau albul sugerând inocența și corectitudinea se reda printr-un câmp neted, roșul (simbol al curajului, dragostei și sacrificiului), prin linii mici verticale, albastrul (simbol al speranței, sincerității și credinței) prin linii subțiri orizontale, negrul (simbol al științei, modestiei și durerii) prin linii încrucișate (orizontal și vertical), verdele (simbol al tinereții, frumuseții, libertății și dragostei) prin linii diagonale, de la dreapta la stânga, violetul, prin diagonale de la stânga la dreapta iar portocaliul, prin linii încrucișate, pe diagonală. Blănurile erau reprezentate de sângeap (singipie) care se reda sub forma unor mici clopoței de argint și azur, așezați alternativ, hermină care se reda ca un câmp de argint semănat cu un fel de trifoi cu trei lobi, la care se adăugau, contra-singipia și contra-hermina, unde reprezentările se redau răsturnat.

Mobilele

Tot pe scut se află **mobilele** sau figurile heraldice; ele pot fi:

► **figuri naturale**, care sunt de obicei, împrumutate de la astre, elemente ale corpului omenesc sau elemente preluate din lumea animalelor, insectelor, păsărilor, plantelor; exemplu: soarele, luna, globul terestru, stele, focul, apa, vântul, oameni în diverse ipostaze, sau doar anumite membre, leul, calul, berbecul, bourul, elefantul, cămila, vulturul, cocoșul, păunul, cioara sau corbul, albine, muște, fluturi, flori de crin, trandafiri, lauri, trifoiul, vița-de-vie, fiecare având o semnificație aparte care trimitea la trăsăturile de caracter ale posesorului;

► **figuri artificiale**, reprezentate de produse ale muncii omenești,

respectiv cruci, buzdugane, săgeți, arbaletе, cornuri, turnuri, castele, poduri, coroane, vapoare, chei, inele, oglinzi;

► **figuri himerice**, adică figuri fantastice, mitologice, de fantezie; de pildă, zgriptorul (în jumătatea superioară vultur, iar în cealaltă, leu), pasărea Phoenix, salamandra, licornul, dracul, sfinxul, balauri.

Piese de pe scut pot fi onorabile și mai puțin onorabile; cele onorabile ocupau de regulă, între un sfert și o jumătate din suprafața scutului.

Scutul din stema heraldică este însoțit de: coif, coroană, lambrechini, creștet, suport, susținători (sau tenanți), pavilion sau manta; în secolul al XIV-lea vor apărea și devizele sau maximele.

Coiful și alte elemente

2. **Coiful** reprezenta cea mai nobilă piesă, se așeza deasupra scutului cu rolul de a-l proteja; din secolul al XV-lea apar o serie de reguli legate de modalitățile de reprezentare ale acestuia, fiecare având o semnificație. Acesta putea fi plasat din față, trei sferturi sau profil, putea fi încoronat sau nu, cu viziera închisă sau deschisă, cu sau fără gratii.

3. **Cimierul** era un ornament așezat în partea cea mai ridicată a unei steme, de obicei, deasupra coifului.

4. **Coroana** indica rangul personajului respectiv și era de tipuri și forme variate: imperială, regală, de princip, duci, marchizi, conți, viconti, baroni, cavaleri.

5. **Lambrechinii** reprezentau niște fâșii de stofă fixate în partea superioară a armurii și care cobora de pe coif, apoi îmbrățișa scutul; aceștia puteau fi reprezentați și sub forma unor vrejuri de plante.

6. **Deviza heraldică** conținea, de regulă, o cugetare de natură filosofică sau umoristică scrisă pe panglică, care se așeza sub scut.

7. **Suportii** sau **tenanții** erau reprezentați prin diferite animale (lei, vulturi, etc), altele decât cele redată în câmpul scutului, care sprijineau de o parte și de alta scutul.

La ornarea și susținerea scutului se mai foloseau și alte elemente simbolice, cum ar fi steagurile, tunurile, tobele ș.a. Toate aceste elemente heraldice din stemă erau protejate de manta sau baldachin (ori pavilion) care era de purpură sau de postav și, în funcție de rangul posesorului, se căptușea cu hermină brodată cu aur sau chiar aurită în întregime.

După constituire, blazoanele de familie au evoluat și au cunoscut transferuri de piese heraldice în blazoanele descendenților; acest transfer se numea **brizură** (spargere) pentru blazonul mamă și **compunere** pentru noul blazon. Noul blazon ilustra descendența posesorului, prin împrumutul de piese.

Categorii

O categorie aparte era reprezentată de **armoariile vorbitoare** (*armes parlantes*), blazoane la care piesa principală arăta numele familiei; de pildă, o familie cu numele Corbu avea ca piesă heraldică principală un corb, familia Lupu, un lup, etc. Acestea sunt armoariile vorbitoare de tip fizic, însă existau și de tip abstract, sub forma unor jocuri de cuvinte sau proverbe care trimiteau la numele familiei.

Existau și **steme de pretenție** sau **de revendicare**, aparținând unor suverani care păstrau pe stemele lor simboluri heraldice ale unor feude sau provincii pe care nu le mai stăpâneau sau nu le stăpâniseră niciodată. De asemenea, **stemele de concesi**e erau rezultatul concedării unor piese heraldice din stema unor suverani către nobili sau familii care aduseseră servicii importante. Asemănătoare cu ele erau **stemele de patronaj** concesate de un principe sau rege către steme ducale sau orășenești, marcând în felul acesta protecția acordată. **Stemele de demnitate** se refereau la anumite însărcinări obținute de posesorii lor, care trebuiau să le poarte, chiar dacă aveau stemă proprie cu reprezentări diferite.

Stemele de corporații, comunități și asociații, inclusiv **ordine religioase** au apărut în Evul mediu și s-au multiplicat pe parcursul timpului. Ele constituie însemne de recunoaștere a membrilor acestora, în strânsă legătură cu preocupările ori ocupațiile lor.

Stemele de provincii și unități administrativ-teritoriale conțineau însemne legate de un anumit specific al zonei (bogății naturale, ocupații, etc).

Stemele de orașe semnificau libertatea comunităților medievale, conținând de asemenea, piese care reflectau realitatea topografică a localității sau unele aspirații.

6.4.2. Terminologia heraldică

- Acolat = poziție a două scuturi înclinate unul spre celălalt.
- Aftontare = așezarea a două personaje sau animale față în față.
- Blazon curat, adevărat sau legitim = blazonul original al familiei, care se transmite doar primilor fii născuți (primogeniți).
- Blazon spart sau crăpat = blazon rezultat prin transferul de piese heraldice către blazoanele fiilor mai mici.
- Cabrat = reprezentarea calului ridicat pe picioarele din spate.
- Cartier= compartiment al scutului rezultat în urma împărțirii acestuia.
- Copac= arbore heraldic simbolizând acțiunea de colonizare.
- Credință= figură heraldică înfățișând două brațe strângându-și mâinile.
- Crenel= zid sau turn în formă dințată.
- Cununa de lauri (sau stejar)= simbolul victoriei; se așeza pe fruntea învingătorului.
- Decapitat= reprezentarea unui animal fără cap.

- Dextra= poziția la dreapta (văzută în oglindă) a unei mobile pe scut.
- Ecuson= ansamblul însemnelor unei persoane.
- Emblema= totalitatea elementelor dintr-o stemă.
- Eșarfă= panglică redată ondulat care conținea deviza.
- Herb= stemă.
- Limbat= imaginea unui animal cu limba scoasă.
- Mobilă= piesă din compunerea blazoanelor și stemelor.
- Panoplie= arme și steaguri dispuse simetric sub scut.
- Pavilion= ornament exterior scutului, de forma unui mantou care pleacă dintr-un baldachin.
- Plin= întreaga suprafață a scutului sau a unui cartier al său care nu conține nici o piesă heraldică.
- Rampant= poziția leilor sau altor animale redați în poziție ridicată pe labele de dinapoi.
- Suport, sprijinitori sau tenanți= personaje umane, animale sau plante care sprijină scutul.
- Zbor= figură heraldică având două aripi de pasăre; când apare doar o aripă, se numește semi-zbor.

Test de autoevaluare 3

3.1. Ce reprezintă stema și care sunt elementele componente ?

.....

3.2. Indicați locul figurilor heraldice și tipurile cunoscute.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.5. Numismatica

Definiție

Numismatica este acea știință auxiliară a istoriei care are ca obiect de studiu moneda. Ea are în vedere descrierea tipurilor monetare, descifrarea legendelor, analizarea materialului din care sunt confecționate și a tehnicii de batere, stabilirea unor raporturi și echivalențe între diferitele monede, precum și studierea circulației monetare de ansamblu; munca numismaților se concretizează în realizarea unor cataloage sau corpusuri de monede. Denumirea acestei științe provine din grecescul “nomisma” sau latinescul “numisma” (monedă).

Importanță

Moneda constituie o sursă importantă de cunoaștere istorică, pentru analizarea aspectelor economice, sociale, politice sau culturale ale societății. Ea poate fi, uneori, singura dovadă a existenței unui monarh sau oraș sau ajută la reconstituirea unor monumente istorice azi

dispărute (forul lui Traian, podul de la Drobeta); alteori poate furniza informații despre fapte istorice care nu apar menționate în alte surse. De asemenea, poate contribui la stabilirea unor datări foarte strânse (de 10-25 ani sau chiar mai puțin) ale unor așezări, poduri, arme sau veșminte descoperite în săpătură, după cum poate constitui un barometru al situației politico-sociale. Monedele descoperite pot oferi indicii cu privire la puterea economică a persoanei care le îngropase.

În cazul monedei se urmăresc următoarele aspecte: condițiile în care s-a exercitat dreptul monetar, iconografia monedei (reprezentări, simboluri, titulatură, limba inscripției), stabilirea monetărilor și a duratei lor de funcționare, numele dat de contemporani unor monede, emblemele heraldice, portretul anumitor persoane, reflectarea curentelor artistice existente în epocă. Structura tezaurelor descoperite reflectă destul de bine și circulația monetară, la nivel urban și rural, orientarea economică a regiunii sau statului respectiv, raportul dintre monedele mari și mici sau dintre monedele provenind din spațiile învecinate. Imaginea reprezentată pe monede ilustrează la fel de bine și mentalitățile epocii în care au circulat, aspecte artistice sau instituționale. Moneda antică reprezintă, de pildă, o sursă de informare pentru cunoașterea sistemului religios, a mitologiei, dar și a figurilor suveranilor ori familiilor imperiale, după cum oferă informații de natură artistică.

Ca știință, numismatica este în strânsă legătură cu arheologia, sigilografia, epigrafia, filologia, heraldica, metrologia.

Istoricul științei

Preocupări de numismatică au existat încă din Antichitate; Aristotel, Plinius cel Bătrân și Tacitus arătau că este necesară cercetarea acestora, împrejurările în care au apărut monedele. Acum se petrecea și despărțirea dintre colecționari și cei preocupați de analiza monedelor și înțelegerea rostului lor. O dată cu Renașterea, studiul monedelor antice a luat avânt, preocupările de numismatică extinzându-se în secolele XVI-XVII, o dată cu apariția a numeroși colecționari. În secolele XVII-XVIII luau ființă cabinete și societăți numismatice pe lângă marile biblioteci de la Paris, Londra, Roma, Berlin, Viena sau Sankt Petersburg. Primele lucrări dedicate în mod special acestora datează din secolul al XVI-lea iar regulile și sistemul său de lucru au fost puse la punct de către J.H.Eckel, în 1792; numismatica se va dezvolta ulterior pe baza clasificărilor făcute de acesta. În secolul al XIX-lea, numismatica se preda la unele universități europene, în calitate de disciplină auxiliară a istoriei. Tot acum, se adăugau studiului numismatic și **medaliile**. Începând cu 1891 se organiza și primul congres internațional de numismatică.

Preocupări românești

În spațiul nostru, preocupările științifice de numismatică se întâlnesc de pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Cezar Bolliac, care era nu numai publicist, ci și arheolog și colecționar de monede și de antichități, este considerat a fi cel care a pus bazele numismaticei românești. Activitatea sa a fost continuată de D.A.Sturdza, N.Docan, I.Nistor, Gh.Zane, N.Iorga, H.Dj.Siruni, Constantin Moisil, Costin

Kirițescu, Octavian Iliescu, Mihai Maxim, Eugen Nicolae. În 1903 s-a înființat Societatea Numismatică Română iar începând din 1953 funcționează Comisia Internațională de Numismatică, afiliată la Comitetul Internațional de Științe Istorice.

6.5.1. Istoricul monedei

Moneda este acea piesă de metal folosită în cadrul schimburilor de produse și a tezurizărilor. Există trei mari etape sau perioade în istoria monedei: antică, medievală și modernă, care țin cont de periodizările specifice fiecărei țări.

Antichitate

Moneda metalică a înlocuit trocul primitiv; ea a apărut la jumătatea secolului al VII-lea î.Hr., în Lydia, ulterior răspândindu-se în Grecia continentală, astfel încât în secolul V toate cetățile și statele grecești ajunseseră să emită monedă. De asemenea, se bate monedă în Imperiul persan și de către câteva triburi traco-illirice, aflate în contact cu civilizația grecească. La începutul secolului IV î.Hr., procesul se extindea și la nordul Dunării, la populațiile celtice și daco-getice. Primele monede emise au avut forma unor lingouri pe care se aplica un sigiliu, pentru a avea caracter oficial; apariția lor a fost favorizată și de existența unor zăcămintele de metale prețioase.

Din secolul VI î.Hr. moneda a devenit monopol al suveranului, care își imprima efigia sa în metal. Grecii antici denumeau monedele după greutatea lor echivalentă în metal prețios: dragma, de pildă, era o monedă de argint iar staterul era din aur și echivala cu 4 drahme; cea mai prețioasă monedă, talantul era echivalentul a 6.000 drahme. Primele monede romane (din secolul V î.Hr.) s-au numit libră și uncie și erau realizate din aramă; în epoca Imperiului s-au bătut dinarii de argint și monedele de aur – aureus, în timp ce sestertul era o monedă de aramă.

Evul Mediu

Începând cu Evul mediu, tipurile monetare s-au diversificat și s-au înmulțit. Bizantinii au folosit monede de bronz (follis și jumătate de follis), argint (miliarensis, siliqua) și aur (solidus, numit din secolul X, nomisma și apoi perperul). Unitatea de referință ponderală medievală a fost marca, cu o greutate care varia de la un stat, oraș sau provincie la alta. Printre cele mai răspândite monede mici și mijlocii din argint care au circulat în acest timp s-au numărat: dinarul, pfenigul (în statele germane), penny (Anglia), schillingul, creițarul, obolul, asprul, groșul.

În condițiile deprecierei masive a monedelor de argint, s-a simțit nevoia baterii unor monede de argint, cu valoare mai mare și greutate corespunzătoare; aceștia au fost talerii, care s-au emis atât de către Țările de Jos, Austria, Polonia, cât și de Imperiul otoman (sub numele de guruș). Moneda de aur cu cea mai mare circulație în Evul mediu a fost florinul sau ducatul (techinul bătut de Veneția), căruia îi corespundea în spațiul german, guldenul iar în cel otoman, sultaninul. În secolul XVII se bate în Franța ludovicul de aur iar în secolul următor, în Germania se băteau fredericii.

Țările Române

În Țările Române, primele emisiuni monetare datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, și ele făceau parte din categoria groșilor și ducăților din argint, având subdiviziuni din bronz și aramă. Aceste emisiuni încetează destul de repede: la 1482, în Țara Românească și la sfârșitul secolului al XVI-lea, în Moldova, după ce activitatea monetară fusese relativ discontinuă în cursul acestui secol; Transilvania, în schimb, va continua să bată monedă până la sfârșitul secolului al XVII-lea. În rest, vor circula monede turcești, poloneze, germane sau austriece, precum și unele monede venite dinspre Europa apuseană și mediteraneană. În epoca modernă s-au generalizat bancnotele și biletele de bancă.

Până în secolul XVII, monedele s-au confecționat manual, folosindu-se cleștele, ciocanul și nicovala: o bucată de metal era bătută până la grosimea necesară și din ea se decupau apoi discurile; acestea se încălzeau pe foc, se așezau în tiparul aflat pe nicovală (alcătuit din doi cilindri de bronz) și apoi se aplica o lovitură de ciocan deasupra. Metalul folosit pentru monede era aurul, argintul sau arama. Monetăriile erau supravegheate de autoritatea politică emitentă iar dreptul monetar reprezenta un apanaj al puterii centrale.

Denumirea monedelor

Denumirea monedelor medievale avea la bază mai multe criterii:

- culoarea: asprul are sensul de monedă albă (*aspron* în Bizanț și *ak*, în Imperiul otoman) iar moneda de aur, adică de culoare galbenă se numea *aureus*;
- corespondența în sistemul ponderal: drahmă, liră etc.;
- după numele emitentului: ludovici, napoleoni;
- după titlul emitentului: imperiali, reali (emiși de rege), ducați (emiși de duce);
- după o localitate: taler (de la localitatea Joachimstahl), kremnizeri (Kremnitz).

Analiza monedelor este realizată prin intermediul a două ramuri ale numismaticii: numismatica descriptivă și metrologia numismatică.

Ramurile numismaticii

Numismatica descriptivă este acea ramură care se ocupă de descrierea detaliată a monezii: dimensiuni, formă, greutate, metalul din care este confecționată și titlul, imaginile aflate pe cele două fețe ale monedei (avers și revers), imagini care cuprind legenda, numele sau imaginea suveranului, denumirea statului precum și valoarea monedei (în perioada modernă). Din punct de vedere al reprezentărilor de pe monede, acestea pot fi monofaciale (cu reprezentări pe o singură față) și bifaciale (cu reprezentări pe ambele părți).

Imaginile reprezentate pe monede aparțin la două categorii:

- tipul heraldic, în sensul că redau stema țării, orașului sau blazonul suveranului unde a fost emisă moneda; acest tip este specific epocilor medievală și modernă;
- tipul iconografic, în care accentul cade pe imaginea suveranului și care este specific perioadei antice.

Forma monedelor era în general rotundă, cu o circumferință și grosime variabilă, în funcție de valoarea sa. O excepție o constituie monedele **schifate** (brachteate), de formă concavă, bătute mai ales în Bizanț. Inscripțiile erau redactate circular pe monedă sau în cadrul legendei și cuprind informații cu privire la denumirea orașului/țării, la numele și titlul conducătorului. În perioada modernă, textul cuprinde și valoarea monedei.

Metrologia numismatică are ca obiect de studiu sistemul de măsuri și cel valoric al monedelor, etalonul monetar și acoperirea în aur a valorii acestora. Moneda emisă depinde de posibilitățile economice ale emitentului, ceea ce determină variații ale titlului și a valorii intrinseci ale acesteia. Existența unor sisteme monetare foarte diverse a creat dificultăți în privința operațiilor de schimb. Dacă la început valoarea de schimb a monedei era dată de conținutul intrinsec de metal prețios, ulterior s-a procedat la marcarea acestei valori pe una din fețe iar în cazul bancnotelor, acestea nu mai au o valoare intrinsecă, ci doar una convențională înscrisă pe ele. În afara monedelor cu valori reale au circulat și monede cu valoare nominală sau teoretică (numite **monede de cont**), la care se raporta sistemul monetar al unui stat și serveau ca unitate de calcul.

Metrologia numismatică se află în strânsă legătură cu instrumentele de măsură folosite la determinarea greutateii metalelor prețioase folosite la baterea monedelor. Unitățile ponderale folosite au fost: talantul și mina babiloniene, dragma grecească, libra și uncia romane, solidus în Bizanț; în Evul mediu au existat sisteme metrologice monetare foarte diverse.

Studiul circulației monetare se află în strânsă legătură cu istoria economică; descoperirile arheologice de monede sau tezaure monetare oferă indicii cu privire la circulația acestora având impact asupra schimbului de produse și legăturile economice.

Medalistica

Din numismatică s-a desprins **medalistica**, care studiază medaliile sau plachetele comemorative, sub aspectul efigiei și inscripției; ea se constituie într-un izvor important pentru cunoașterea concepțiilor oamenilor dintr-o epocă istorică, a evenimentelor, ideilor, mentalităților, precum și pentru evoluția artei gravurii, păstrând imagini din trecut ale unor personalități. De altfel, medaliile cunoșteau o realizare artistică deosebită la care arta gravurii atinge realizări de excepție în raport cu monedele. Termenul medalie provine din latinescul „metallum” și se referă la piese de metal asemănătoare monedelor, cu reprezentări bifaciale, confecționate prin turnare sau batere, dar având natură și valoare diferită de cea a monedelor; ele erau folosite pentru a marca un eveniment, în memoria unei persoane și nu aveau putere de schimb și valoare circulatorie. Medalistica se află în strânsă legătură cu istoria artei, iconografie și heraldică.

În perioada Renașterii, medaliile aveau și ele o valoare monetară, încorporând o anumită cantitate de metal prețios ce putea fi schimbată în monedă curentă. Apoi, în secolul XIX apar și numeroase monede comemorative, destinate a marca anumite evenimente importante (aniversări, comemorări, jubilee).

Până în secolul al XVI-lea, medaliile erau turnate, apoi vor începe să fie realizate prin batere. În cazul monedelor turnate, modelul se realiza în ceară după o schiță, apoi se turna într-un tipar metalul; după turnare, medalia era verificată și cizelată. Medaliile realizate prin batere foloseau mașini speciale, cu matrițe reprezentând negativul medaliei; una din matrițe era fixă și la ea se atașa metalul încălzit apoi era acționat berbecul preseii care împingea a doua jumătate a matriței peste materialul medaliei. Avantajul conferit de ultimul tip de realizare a medaliilor era legat de posibilitatea confecționării mai multor exemplare cu ajutorul aceleiași matrițe.

Țările Române

Cea mai veche medalie referitoare la Țările Române, în afara celor romane bătute pe teritoriul Daciei, a fost bătută la 1600 și îl reprezintă pe Mihai Viteazul (avers) cu o scurtă inscripție, care continuă în legendă. Alte medalii au fost bătute în vremea lui Constantin Brîncoveanu, la 1713, în timpul revoluției de la 1848, în memoria unirii Principatelor Române (1859) sau în onoarea victoriei din Războiul pentru independență (1877-1878). O serie de medalii au fost dedicate unor personalități ale vieții politice și cultural-științifice românești.

Cataloagele și corpusurile de medalii cuprind astfel de piese în ordinea cronologică a emiterii lor și după zona de proveniență. Descrierea medaliilor urmărește câteva elemente: mărime, formă, greutate, dimensiuni, compoziția metalului, reprezentările și inscripțiile de pe avers și revers, data și locul emiterii, ocazia cu care au fost emise.

Insignografia

Insignografia se ocupă de problematica insinelor, tot mai numeroase în ultimul timp. Insignele sunt obiecte de mici dimensiuni, fixate pe pieptul purtătorului, având imprimate sau gravate pe una din fețe un simbol sau o reprezentare însoțită de o inscripție ce indică apartenența la o organizație politică sau asociație/societate cultural științifică. Insigna se poate purta și cu ocazia unor manifestări științifice, de către participanți, ca și cu ocazia aniversării sau comemorării unor evenimente sau personalități.

Sarcinile specialistului în insignografie sunt următoarele: colecționarea de insigne și ordonarea lor pe criterii cronologice, topografice și tematice; întocmirea cataloagelor de insigne; alcătuirea corpusurilor de insigne. Informațiile oferite de insigne se referă la instituții și organizații politice ori culturale, la mentalitățile epocii, punând această disciplină în legătură cu heraldica, istoria artei și iconografia.

Test de autoevaluare 4

4.1. Precizați criteriile de denumire ale monedelor medievale. Exemplificați.

.....

4.2. Definiți metrologia numismatică.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.6. Metrologia

Definiție

Metrologia se ocupă cu studierea sistemelor de măsură din trecut, care se regăsesc atât în documente, cât și în muzee; de asemenea, analizează evoluția lor și adaptarea la sistemul de măsură modern. Mai poate servi la localizarea sau chiar datarea unui document care cuprinde referiri la o anumită unitate de măsură specifică unei zone și perioade istorice bine definite. Termenul metrologie provine din grecescul “metron” (măsură) și “logos” (vorbi despre). Metrologia ca știință îi este indispensabilă istoriei economice.

Sisteme de măsură antice

Grecia

Sistemele de măsură propriu-zise s-au definitivat în Antichitatea clasică. Cetățile antice grecești au avut un sistem bine organizat de măsuri și greutatea despre care avem mai multe informații; aceste unități de măsură erau exprimate prin dimensiuni ale corpului omenesc. De altfel, degetul, cotul, pasul, au existat ca unități de măsurare atât la civilizațiile orientale, cât și la cele mediteraneene. În esență, acest sistem este următorul:

- 1 deget (dactylos) = 19,3 mm
- 2 degete (kondylos) = 38,5 mm
- 1 palmă (palaisté) = 4 degete = 77,1 mm
- 2 palme (palaistai) = 8 degete = 154,2 mm
- 4 palme (palaistai) = 16 degete = 1 picior (pous) = 308,4 mm
- 1 cot = 1,5 picioare = 460 mm
- 1 pas = 2,5 picioare = 770 mm; Piciorul era unitatea de măsură itinerantă, în schimb, suprafața se măsura în picioare pătrate: 100 picioare pătrate (podes) = 9,50 m. pătrați

Totuși, în unele părți ale lumii grecești, aceste unități au avut valori diferite. În privința sistemului de greutate, trebuie spus că s-au păstrat un număr mare de ponduri, de diferite unități și subunități, cu ajutorul cărora se poate reconstitui sistemul ponderal folosit:

- Obolul = 0,72 g
- Drahma = 6 oboli = 4,36 g
- Mina = 100 drahme = 436 g
- Talantul = 60 mine = 26.160 g

Măsurile pentru capacitate erau următoarele:

- pentru lichide: ulcica (cotil) = 0,27 l
- pentru solide: 4 cotili = 1,09 l

Roma

Sistemul roman a preluat o parte din vechile sisteme (degetul, palma, piciorul, cotul, pasul, mila), cărora le-a dat denumiri latine; el are la bază un sistem duodecimal, a cărui unitate de măsură era *asul*, împărțit în 12 uncii.

- 1 libra (as) = 12 uncii = 327,45 g
- 1 uncia = 4 silici = 27,28 g
- 1 siliqua = 0,18 g etc.

Spațiul românesc

În spațiul românesc a existat un sistem propriu de măsuri, ale căror denumiri erau de origine latină: pas, palmă, deget, cot, funie, falce, iugăr, câblă, cântar etc. Un alt grup de denumiri ale măsurilor este de proveniență slavă: stânjen, pogon, vadră, merță, după cum există și o serie de măsuri de greutate și capacitate turcești, care s-au folosit în spațiul nostru (ocaua, chila, cotul și cântarul, care aveau greutăți diferite în sistemul turcesc față de cel folosit în Principate).

Trebuie totuși precizat că metrologia medievală era destul de aproximativă, o serie de măsuri variind de la o regiune la alta. Pe de altă parte, nu exista un etalon unic folosit la măsurat, unitățile de măsură (mai ales cele legate de părți ale corpului omenesc, cum erau palma sau cotul) variind în funcție de persoana care făcea măsurătorile; erau totuși stabilite niște limite între care variau unitățile de măsură respective. Domnia a încercat să reglementeze această situație, fiind cunoscute în acest sens măsura de fixare a capacității merței, luată de Vasile Lupu, domnul Moldovei și stabilirea de către Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, a lungimii stânenului (care-i poartă și numele) și a palmei, submultiplul stânenului.

În a doua jumătate a secolului XVIII și începutului celui următor, documentele menționează faptul că se trimiteau din capitala țării către orașele și județele din țară, măsurile etalon de lungime, greutate și capacitate, având pecetea visteriei, semn că măsurile erau puse sub controlul domniei. În perioada Regulamentului Organic sunt atestate încercări de uniformizare a măsurilor, pentru ca în 1866 să se introducă în Principate sistemul metric (cu multiplii și submultiplii săi), care devenise obligatoriu în Franța, încă de la 1840.

Transilvania

În Transilvania, terminologia unităților de măsură a fost de origine latină; regii maghiari au încercat, încă din secolul XV să unifice măsurile pe teritoriul întregului regat, așadar și în Transilvania, folosind sistemul de Buda. După ce Transilvania a devenit principat autonom, dieta a hotărât ca principalele măsuri utilizate în comerț (cântarul, libra, cotul, găleata) să se raporteze la măsurile folosite de orașul Cluj. În secolul al XVII-lea, s-a decis împărțirea Transilvaniei în patru zone, care să folosească etaloane specifice pentru principalele unități de măsură; cele patru regiuni erau: Sibiul, pentru zonele locuite de sași, Tg.Mureș, pentru zonele secuiești, Oradea pentru comitatele Bihor, Zarand,

Maramureș iar restul Transilvaniei continua să se raporteze la măsurile orașului Cluj. Măsurile etalon erau marcate de autorități și se găseau în piața publică din orașe, la dispoziția celor care doreau să măsoare. Abia la 1876 se ajungea la un sistem unic de măsuri și în Transilvania, pentru ca în 1918 să se adopte un sistem național unic de măsură.

Măsurile

Măsurile cele mai folosite în spațiul nostru erau:

1. măsuri de lungime: pasul¹, stânjenul, cu sistemul său de submultipli (palma, degetul, linia, piciorul, șchioapa, țolul)², prăjina³, funia⁴, cotul cu submultipli săi⁵; în epoca modernă s-a folosit metrul care reprezintă a 1/10.000.000 parte din meridianul de la ecuator la pol al globului;
2. măsuri pentru distanțe mari: ceasul de mers⁶, poșta⁷, mila⁸, leghea⁹ etc;
3. măsuri de suprafață: delnița, ziua de arătură, ziua de coasă, cât aruncă omul cu toporul/secură/bățul/măciuca, cât trage omul cu săgeata/pușca, plugul, iugăru¹⁰, pogonul¹¹, falcea cu submultipli lor¹² etc; în epoca modernă s-au folosit arul (egal cu 100 m pătrați) și hectarul (egal cu 100 de ari sau cu 10.000 m pătrați);
4. măsuri de capacitate: pentru lichide (butea, polobocul, berbenița, ciubărul, vadra¹³, cupa, ocaua¹⁴, cofa) și pentru materii uscate (găleata sau câbla, merța, chila¹⁵, obrocul, banița, ferdela, claia¹⁶, stogul, carul, stânjenul cubic, etc);
5. măsuri de greutate: maja, carul¹⁷, povara¹⁸, cântarul, piatra¹⁹, ocaua²⁰, fontul (mai ales pentru alimente), marca și piseta (pentru măsurarea metalelor prețioase); în epoca modernă, s-a folosit gramul, ca unitate de măsură.
6. astăzi se măsoară și căldura, în unități calorice, viteza, presiunea, electricitatea, radioactivitatea.

¹ Pasul are 4-6 palme = 0,980 m – 1,515 m, în Țara Românească și 6 palme = 1,672 m, în Moldova.

² Stânjenul lui Șerban Cantacuzino avea 1,962 m și acest etalon a fost fixat în coloanele de la mănăstirea Cotroceni, ctitoria sa; în secolul XIX a fost fixat la 2 m. Un stânjen avea 8 palme.

³ O prăjină avea circa 3 stânjani = 5,886 m (Țara Românească) – 6,69 m (Moldova).

⁴ 1 funie = 10 stânjani.

⁵ În Transilvania, cotul avea 0,62 m, iar în Țara Românească și Moldova, în jur de 0,65 m.

⁶ În secolul XIX era de circa 4,5 km.

⁷ 15-20 km.

⁸ 1.379,86 m.

⁹ 4.000 pași.

¹⁰ 0,5775 ha în Evul mediu

¹¹ 576 stânjani pătrați.

¹² Pogonul a fost principala unitate pentru măsurat suprafețele în Țara Românească iar falcea s-a folosit în Moldova. În mărime modernă, pogonul are 5.012 m pătrați sau jumătate de hectar iar falcea, 14.323 m pătrați.

¹³ Vadra avea 10 ocale, adică 12,88 l.

¹⁴ 1,3 – 1,5 l.

¹⁵ Au existat mai multe chile, de Brăila, de Giurgiu; chila mare de 400 ocale avea în secolul XIX, 679,268 l.

¹⁶ 18-32 snopi, în medie circa 25 de snopi.

¹⁷ Între 500 – 1.000 ocale.

¹⁸ 110-125 ocale.

¹⁹ 11-12 kg.

²⁰ În măsură modernă, ocaua avea 1,271 kg iar litra 317,98 g.

Test de autoevaluare 5

5.1. Explicați contribuția metrologiei la cercetarea istorică.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.7. Vexilologia

Definiție

Vexilologia este o știință relativ nouă, care se ocupă cu studierea culorilor și însemnelor de pe steaguri, drapele și stindarde. Denumirea acestei științe provine din latinescul „vexillum” (steag, drapel).

Scurt istoric

Steagurile au apărut încă din Antichitate, ca însemn de recunoaștere a unui grup umane, în special pe câmpul de luptă. În Evul mediu, fiecare domeniu feudal putea ridica un efectiv militar care beneficia de un steag ca semn de recunoaștere. Pe suprafața de pânză a steagului erau reprezentate simbolurile heraldice ale seniorului sau entității politice respective. Pe măsura sporirii efectivelor militare și a organizării armatelor permanente, a crescut și numărul steagurilor, în paralel cu fixarea regulilor de compunere și purtare a lor. În epoca modernă, steagurile sunt folosite de state ca simbol național dar și de către asociații, cluburi sau partide politice. Drapelul național încorporează simboluri mai vechi ale provinciilor istorice reunite în plan politico-statal. Ele erau confecționate din material textil, de regulă, fiind arborate sau purtate în mișcare; steaguri medievale sau moderne sunt păstrate în muzee, dar le găsim reproduse și în desene, picturi, fotografii sau chiar descrise în unele documente.

Au fost de asemenea, instituite reguli cu privire la arborarea steagurilor pe teritoriul național sau la sediile misiunilor diplomatice ori a oficiilor consulare, precum și cu ocazia unor vizite de stat, a festivităților sau reuniunilor internaționale. Totodată, s-au stabilit regulile privind comportamentul la ceremoniile de arborare a drapelului.

Părțile componente

Părțile componente ale unui drapel sunt: flamura, cu sau fără reprezentare heraldică, hampa (mâner de lemn sau metal pe care se fixează flamura), vârful sau creștetul (extremitatea de sus a hampei, de care se prinde drapelul, sub forma unui vârf de lance sau panglică), talpa, franjuri (bordură din fire de mătase sau metal de culoare galbenă care se găsește sub formă de ornament pe marginile steagurilor de gală, mai ales) și ciucurii.

6.7.1. Terminologie vexilologică

- Banieră = flamura drapelului a cărei parte inferioară flutură în vânt.
- Cocardă = obiect din material textil sau metal, de mici dimensiuni, pe care este redată o anumită reprezentare.
- Cocardă de avion = marcă națională care se găsește pe anumite

- părți ale avionului (aripi sau fuselaj).
- Cravata steagului = eșarfă în culorile naționale care este atașată la extremitatea de sus a mânerului drapelului.
- Fanion = steag de dimensiuni mici reprezentând o societate, un club, etc.
- Pavilion de carantină = drapel care indică existența unei maladii contagioase la bordul navei.
- Portdrapel = persoana care poartă steagul.
- Steag de masă = versiune miniaturală a steagului plasată în încăperi oficiale, de regulă.

Importanță

Vexilologia reprezintă o sursă de informație pentru simbolistica epocii și colaborează strâns cu heraldica, sigilografia, numismatica și medalistica. De asemenea, beneficiază de un set de norme și reguli cu privire la alcătuirea și folosirea drapelelor, la descifrarea și interpretarea simbolurilor heraldice imprimate sau brodate. Datorită nevoii de analizare a simbolisticii reprezentărilor de pe steaguri, în cadrul vexilologiei s-a conturat și existența unui sub-domeniu, cel al **vexilologiei heraldice**. De asemenea, există o serie de contribuții legate de problemele de conservare și restaurare a steagurilor.

Vexilologia analizează și mentalitățile epocii, de grup sau individuale, în legătură cu adoptarea uneia sau alteia dintre culorile heraldice sau simbolurile de reprezentare.

Studii românești

În istoriografia românească, a existat un interes pentru studiile de acest gen încă de la începutul secolului al XX-lea, prin persoana lui P.V.Năsturel, care discuta problematica steagului tricolor în spațiul românesc; ulterior, contribuțiile cu privire la steagurile domnești, ostășești, de bresle, ale asociațiilor și instituțiilor (partide, cluburi sportive, formațiuni de pompieri, societăți muzicale, diverse instituții ale statului) se vor înmulți. A existat de asemenea, un interes pentru steagurile folosite în timpul revoluțiilor de la 1821 și 1848, precum și cele folosite la Marea Adunare din 1 decembrie 1918.

Asociația Internațională de Vexilologie a luat ființă după cel de-al doilea război mondial și are sediul la Bruxelles. În schimb, Societatea Română de Vexilologie s-a constituit în anul 1998; printre scopurile sale se numără următoarele: acordarea de consultații în vederea alcătuirii steagurilor, conform exigențelor actuale.

6.8. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Test 1.

1.1. Hamburg, 1727 în lucrarea *Muzeografie* a lui Gaspar Neickel. În spațiul nostru, termenul muzeu este folosit pentru prima dată de către Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*.

1.2. lumină, umiditate, schimbările bruște de temperatură, vânt, compoziția chimică a aerului

1.3. copii, facsimile, diapozitive, desene, texte explicative, hărți, diorame

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre aceste întrebări re-studiați capitolul 6.2. și bibliografia indicată.

Test 2.

2.1. a. Piatră; b. Piatră și metal; c. Metal; d. Lemn; e. Textile;

2.2. acte publice (legi, decrete, diplome militare), acte private, inscripții onorifice, inscripții funerare, inscripții gravate pe edificii, borne miliare

Test 3.

3.1. Stema este acea reprezentare grafică sau plastică a armelor unui cavaler și se compune din scut, coif, cimier, coroană, lambrechini, deviza heraldică, suporti sau tenanți.

3.2. Mobilele sau figurile heraldice se află pe scut și pot fi figuri himerice, figuri naturale sau figuri artificiale

Test 4

4.1. culoarea – asprul, corespondența în sistemul ponderal – drahmă, după numele emitentului – napoleoni, după titlul emitentului – ducați, după o localitate – taler.

4.2. metrologia numismatică are ca obiect de studiu sistemul de măsuri și cel valoric al monedelor, etalonul monetar și acoperirea în aur a valorii acestora.

Test 5.

5.1. Metrologia studiază sistemelor de măsură din trecut, analizează evoluția lor și adaptarea la sistemul de măsură modern. Servește la localizarea sau chiar datarea unui document care cuprinde referiri la o anumită unitate de măsură specifică unei zone și perioade istorice bine definite. Metrologia ca știință este indispensabilă istoriei economice.

Notă: În cazul în care nu ați răspuns corect la ultima întrebare re-studiați capitolul 6.6. și bibliografia indicată.

6.9. Bibliografie

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, București, 1985.

Nicolae Edroiu, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992.

Puri, Gerhard, *Metrologie generala*, Timișoara, 1983

Luchian, Octavian, Oprescu, Constantin C., *Monede și bancnote românești*, Ed. Sport-Turism, București, 1977

Nicolescu, Corina, *Muzeologie generala*, Ed. Didactica și Pedagogica, București, 1975

6.10. Lucrare de verificare

Pe baza textului de mai sus, alcătuiți un eseu liber cu privire la propria dumneavoastră experiență într-un muzeu. Pentru aceasta realizați o vizită în cel mai apropiat muzeu, descrieți și analizați expozițiile văzute, identificând și plasând diferitele instrumente de lucru prezentate în această unitate de învățare.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei